

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 2 1973 XXI

Z OBSAHU

Ján Zervan, Ladislav Rendoš, K 25. výročiu februárových udalostí — Viliam Sládek, Rozdielna miera rentability priemyselných odvetví — Jan Kláček, Miroslav Toms, Vztah mezi zaměstnaností a hospodářským růstem v Československu — Drahoš Šíbl, Kritický pohľad na buržoáznú teóriu o integrovanej západnej Európe ako „tretej sile“ súčasného sveta — Vlastislav Bauch, Výsledky hospodárskej politiky KSČ v postavení obyvateľstva Slovenska — Zdeno Jaura, Otázky organizácie výrobnjej základne a hospodárenia priemyselných združení v ZSSR — Recenzie — Správy

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

OBSAH

State

Ján Zervan, Ladislav Rendoš, K 25. výročiu februárových udalostí	97
Viliam Sládek, Rozdielna miera rentability priemyselných odvetví	106
Jan Kláček, Miroslav Toms, Vztah mezi zaměstnaností a hospodářským růstem v Československu	124
Drahoš Šíbl, Kritický pohľad na buržoáznú teóriu o integrovanej západnej Euró- pe ako „tretej sile“ súčasného sveta	140

Prehľady

Vlastislav Bauch, Výsledky hospodárskej politiky KSC v postavení obyvatel- stva Slovenska	152
Zdeno Jaura, Otázky organizácie výrobnjej základne a hospodárenia priemysel- ných združení v ZSSR	166

Recenzie

Gy. Gőncöl: Hlavné problémy politickej ekonómie monopolistického kapitaliz- mu — Š. Heretik	176
--	-----

Správy

Konferencia „Aktuálne problémy marxisticko-leninskej politickej ekonómie“ (J. Vojtko)	180
--	-----

Hlavný redaktor Andrej Lantay
Výkonná redaktorka Zdenka Sláviková
Redaktorka Hana Smilková
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Andrej Bajcura, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Štefan Fišera, Štefan Heretik, Pavol Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, Miloš Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Pířvara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Libor Zátopek, Ján Zervan

Adresa redakcie: 884 16 Bratislava, ul. gen. dr. M. R. Štefánika č. 4, telefón 35761—5

Číslo bolo redakčne spracované v októbri 1972

JĀN ZERVAN, LADISLAV RENDOŠ

K 25. výročiu februárových udalostí

Sú udalosti, ktoré sa svojou obsahovou jedinečnosťou nadsia, či natrvalo zapíšu do dejín národa a jeho sociálneho pohybu. Medzi také patrí dejinný obrat vo februári 1948. Udalosti Februára treba chápať s prihliadnutím na politický vývoj našej krajiny v rokoch 1945—1948 a na medzinárodnopolitickú situáciu v tejto dobe. Oba tieto aspekty sú od seba neodlučiteľné.

Vo februári 1948 sa dovŕšila etapa veľkého zápasu našej robotníckej triedy, ľudu a komunistickej strany za sociálne oslobodenie, za dovŕšenie demokratizácie politického a hospodárskeho života našich národov. Február 1948 zachránil a upevnil revolučné výdobytky národnoslobodzovacieho boja a demokratickej revolúcie a vytvoril tiež podmienky a predpoklady na jej ďalšie prehĺbenie a prerastanie do revolúcie socialistického charakteru. Týmito udalosťami sa upevnili a definitívne zakotvili v politickom živote nášho štátu všetky základné výsledky sociálneho, antifašistického a politického zápasu pracujúceho ľudu Československa.

Národná a demokratická revolúcia a jej ďalší rozvoj, ktorý vyústil nastolením moci proletariátu vo februári 1948, vytvoril predpoklady pre výstavbu socializmu v našej vlasti.

Socialistické znárodnenie bolo prvým revolučným zásahom, smerujúcim k premene kapitalistického vlastníctva na socialistické, ochromilo hospodársku moc buržoázie a vytvorilo ekonomickú základňu diktatúry proletariátu. Bez tohto predpokladu by sa robotnícka trieda neudržala pri moci a nemohla splniť svoje základné historické poslanie.

Vznik celospoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov sa stal objektívnym základom likvidácie ekonomickej moci buržoázie a jej výsadného postavenia v ekonomike, predpokladom nastávajúceho socialistického rozmachu našej krajiny.

Socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov, opreté o štátnu moc, orgány a inštitúcie socialistického štátu, o diktatúru proletariátu, cestou posilňovania tých ekonomických procesov, ktoré podmieňujú spoločenskú povahu výrobných prostriedkov a ich efektívne využívanie,

stalo sa predpokladom úspechov, ktoré dnes, 25 rokov po tých významných udalostiach hodnotíme veľmi vysoko, na ktorých spočíva dnešná vysoká materiálna a kultúrna úroveň, tvoriaca základ našich smelých plánov do budúcnosti.

Ekonomická štruktúra Slovenska, vzniknutá a dosiahnutá za Uhorska, nezmenila sa veľmi výrazne ani v buržoáznej republike. Dokazuje to fakt, že od posledného predvojnového roku 1913 do roku 1937 vzrástla zamestnanosť v priemysle z 92 000 na 105 000 pracovníkov, t. j. za 24 rokov iba o 13 000. Roku 1937 podiel Slovenska na celoštátnej priemyselnej výrobe dosahoval len 6,7 %.

Pri prevažne agrárnom charaktere ekonomiky bola nízka intenzita poľnohospodárskej výroby, na rozdrobenej pôde sa tiesnila nadpolovičná väčšina obyvateľstva, starý priemysel vykazoval nízku úroveň výroby pri malej zamestnanosti v podmienkach agrárnej preľudnenosti a na živobytie v ňom bolo odkázaných necelých 15 % obyvateľstva, vrátane drobných živností. A tak v dôsledku chudobných výsledkov v materiálnej výrobe malo obyvateľstvo nízku životnú úroveň, charakterizovanú nízkou osobnou i spoločenskou spotrebou.

V buržoáznej republike tvorilo Slovensko jej zaostalú agrárnu časť. Pritom nielenže sa nepodporoval aspoň rozvoj poľnohospodárstva, ale naopak, prebiehal kapitalistický proces integrácie dvoch ekonomicky rozdelených častí na úkor slabšieho.

Buržoázia za obdobie medzi dvoma vojnami nedokázala zabezpečiť rozvoj hospodárstva a ani uspokojivo riešiť nahromadené sociálne problémy pracujúcich. Ak sa za roky 1870—1910 vystačovalo asi 550 000 obyvateľov, tak za buržoáznej republiky odišlo za prácou do cudziny asi 220 000 obyvateľov, pri trvalom odchádzaní 100 000 až 120 000 sezónnych robotníkov.

Tento migračný faktor — pretože odchádzali mladí a zdatnejší členovia našej spoločnosti, zvlášť muži — rušivo pôsobil na demografickú základňu Slovenska s nepriaznivými následkami na demografický vývoj.

Za tzv. slovenského štátu sa rozvíjali odvetvia tvoriace základňu pre výrobu vojnového materiálu a realizovali sa militaristické požiadavky fašistického Nemecka. Pritom výroba spotrebných predmetov poklesla až o 15 %, a tým aj spotreba. Pracujúci rýchlo pochopili, komu slúži výsledok ich práce, sabotovali výrobu a pod vedením ilegálneho Ústredného výboru KSS stupňovali triedny a protifašistický boj.

Ak pri nedostatočnom a daným možnosťami nezodpovedajúcom rozvoji hospodárstva na Slovensku zvažíme značné vojnové škody na výrobných objektoch a ich zariadeniach, na železničiach a cestách, na domoch a osobnom majetku, zostáva v roku 1945 chudobné dedičstvo buržoáznej republiky. Možno ho charakterizovať:

- malou intenzitou hospodárstva a malovýrobným charakterom,
- nízkym podielom priemyselnej výroby,
- poľnohospodárskym charakterom ekonomiky pri množstve drobných závodov a rozdrobenou pôdou do vyše 12 mil. parciel, čo je 0,23 ha na jeden závod,
- biednymi sociálnymi pomermi a nízkou životnou úrovňou, osobnou a spoločenskou spotrebou.

Proces socialistickej industrializácie a vznik socialistickej triednej štruktúry

Vznik socialistickej triednej štruktúry by nebol možný, keby kapitalizmus nevytvoril nevyhnutné predpoklady, alebo ako to formuloval Lenin „najúplnejšiu prípravu socializmu“. Ak hovoríme o nevyhnutných predpokladoch, musíme uviesť, že už v podmienkach buržoáznej republiky vznikali na Slovensku dôležité ekonomické, politické a spoločenské predpoklady na prechod ku socializmu. Formovala sa a organizačne zjednocovala robotnícka trieda, revolucionalizovala sa vrstva drobných roľníkov a v dialektickej jednote s týmto procesom vznikla Komunistická strana Československa.

V Československu sa revolučná premena kapitalistického poriadku nezačala hneď socialistickou revolúciou, ale národnou a demokratickou revolúciou, ktorá v dôsledku hegemonie robotníckej triedy, vedenej KSČ, od začiatku prerastala na socialistickú.

Ak skúmame úlohu industrializácie na zmeny sociálnej štruktúry, musíme konštatovať, že všetky zmeny v triednej a sociálnej štruktúre nemôžeme vysvetliť len industrializáciou. Tieto zmeny vyvolal a podmienil celý komplex činiteľov a procesov, ako revolučné mocensko-triedne presuny, v priebehu ktorých prešla moc z rúk buržoázie do rúk robotníckej triedy, znárodnenie kapitalistických podnikov a vyvlastnenie veľkostatkárskej pôdy, čím sa odstránila ekonomická základňa existencie vykorisťovateľských tried, združstevnenie malovýroby, čím sa z nášho sociálno-ekonomického systému odstránilo súkromné vlastníctvo.

Až po roku 1948 začal proces rozvinutej socialistickej výstavby, v ktorej industrializácia hrá jednu z prvoradých úloh. Industrializáciu pritom nechápeme len ako technický problém, ale hlavne ako vývoj spoločenských vzťahov, lebo tento proces prebiehal v podmienkach socialistickeho vlastníctva výrobných prostriedkov.

Prekonať veľkú zaostalosť hospodárstva na Slovensku v jednotnej československej ekonomike mohol len cielavedomý a dôsledne realizovaný ekonomický program KSČ v podmienkach výstavby socializmu.

Závažným činiteľom realizácie tohto programu a rozvoja hospodárstva v jednotnej ekonomike bolo pretváranie výrobných vzťahov na socialistických princípoch a rozvíjajúca sa spolupráca so socialistickými krajinami, hlavne so ZSSR.

Základňou pre realizáciu cieľov hospodárskej politiky strany rýchlym rozvojom hospodárstva republiky a zvlášť Slovenska bol štátny plán rozvoja národného hospodárstva a jednotné riadenie, ktoré zabezpečovali integračné procesy pri efektívnom využívaní rezerv a zdrojov pre dynamický rast ekonomického potenciálu celej ČSSR.

V medzinárodnej výmene tovarov vznikli podmienky intenzívnejšie zainteresovať Slovensko, konkrétne v delbe práce so ZSSR.

Plnením cieľov hospodárskej politiky strany pri využívaní zdrojov dynamického rastu hospodárstva dosiahol sa tento rýchly rozvoj priemyselnej výroby v roku 1970 — SSR v porovnaní s ČSR:

oproti roku 1937	SSR 23,5-násobok
	ČSR 5,9-násobok
oproti roku 1948	SSR 12,0-násobok
	ČSR 5,9-násobok

Oproti úrovni roku 1948 dosiahli priemyselné odvetvia a vybrané odbohy v SSR v porovnaní s ČSR v roku 1970 tento násobok výroby:

Tabuľka 1

Priemyselné odvetvia	SSR	ČSR
1. výroba výrobných prostriedkov	16,7	6,9
2. výroba spotrebných predmetov	8,3	4,6
výroba elektriny a tepla	19,8	5,9
palív, výrobky z uhlia a ropy	21,2	3,5
priemysel strojársky a kovospracujúci	25,7	12,7
priemysel chemický a gumársky	28,3	12,5
hutníctvo čiernych kovov	18,2	5,3
stavebné hmoty	11,0	7,9
priemysel skla, porcelánu a keramiky	15,0	4,7
priemysel drevospracujúci	5,5	5,4

Konsolidačný proces od druhej polovice roku 1969 a v roku 1970 prišiel potrebné ozdravenie nášho hospodárstva. Priemyselné výrobné odvetvia dosiahli tieto priaznivé štrukturálne zmeny: tab. 2.

Vplyv dosiahnutých výsledkov v socialistickom industrializačnom procese sa priaznivo prejavil v ekonomickom vyrovnávaní oboch národno-politických oblastí republiky a v nebývalom raste životnej úrovne obyvateľstva Slovenska.

Tabuľka 2

Odvetvie	Z hrubej priemyselnej výroby v %	
	1965	1970
1. základné výrobné odvetvia	27,3	30,6
z toho: a) hutníctvo	8,0	10,2
b) chemický priemysel	14,3	15,6
2. spracovateľské odvetvia	68,4	64,8
z toho: a) strojárstvo	26,3	28,1
b) potravinársky priemysel	21,7	17,3
3. priemysel palív a energie	4,3	4,6

Kolektivizácia poľnohospodárstva

Revolučné sociálno-ekonomické premeny, ktoré prebiehali po februári roku 1948 a v ďalších rokoch, zákonite zasiahli i poľnohospodárstvo. Poľnohospodárstvo sa stalo jedným z významných faktorov týchto premen.

Roku 1948 pracovalo v poľnohospodárstve ešte 918 000 osôb, čo predstavovalo 60 % celkového počtu pracujúcich v celom národnom hospodárstve Slovenska. Na jedného trvale činného pracovníka v poľnohospodárstve pripadalo len 3,1 ha poľnohospodárskej pôdy a hrubá produkcia bola ešte stále o 7,7 % nižšia ako roku 1936; objem trhovej produkcie poklesol oproti roku 1936 až o 22,5 %.

Prudký extenzívny rozvoj priemyslu na báze socialistických výrobných vzťahov si vyžadoval stále väčší počet nových pracovných síl. Ich potenciálnym zdrojom bolo práve poľnohospodárstvo. Rozdrobená súkromná poľnohospodárska malovýroba s nízkou produktivitou práce, bez možnosti použitia vysokovýkonných mechanizačných prostriedkov však neumožňovala uvoľnenie pracovných síl pre priemysel a ostatné rozvíjajúce sa odvetvia. Okrem toho sa vyznačovala vysokou naturálnou spotrebou a nízkym objemom výroby pre trhové fondy, čo zase vyvolávalo ťažkosti v zásobovaní obyvateľstva potravinami. Tieto problémy, spolu s ideologickým postulátom uplatnenia socialistických výrobných vzťahov vo všetkých odvetviach národného hospodárstva, boli príčinou potreby zmeniť i danú štruktúru v poľnohospodárstve.

Koncom roku 1950 bolo na Slovensku už 484 JRD so spoločným obrábaním pôdy, ktoré obrábali už 9,3 % z celkovej plochy ornej pôdy na Slovensku. Vo výsledkoch sčítania ľudu v roku 1951 už družstevníci predstavujú v počte vyše 2000 osôb novú sociálnu skupinu. Aktivita v uskutočňovaní kolektivizácie poľnohospodárstva sa i v ďalších rokoch stupňovala. Na konci roku 1952 už bolo na Slovensku 1691 JRD so 118 000 členmi, ktorí spoločne obrábali 983 000 ha poľnohospodárskej pôdy.

Napriek úspechom v kolektivizácii však poľnohospodárska výroba stále zaostávala nielen za potrebami, ale aj za možnosťami. Roku 1952 bola ešte o 12,5 % nižšia ako v poslednom predvojnovom roku. Po určitej stagnácii sa roku 1955 kampaň za ďalšie uskutočňovanie kolektivizácie rozvinula znova a bola zameraná predovšetkým na získanie stredných roľníkov, ktorých rozhodujúca časť dovtedy kolektivizácii stále odolávala.

Tempo socializácie poľnohospodárstva, po roku 1955 zrýchlené zakladaním JRD, možno posúdiť na základe rastu podielov socialistických sektorov, tak ako o tom svedčia údaje v tabuľke 3.

Tabuľka 3

Pôda	Rok	JRD	Štátny sektor
1. poľnohospodárska	1955	27,01	11,61
	1970	60,23	21,81
2. orná	1955	29,80	11,05
	1970	65,18	21,69

Socialistické výrobné vzťahy zvíťazili aj v poľnohospodárstve a stali sa jedným zo základných predpokladov pre ďalší rozvoj poľnohospodárskej výroby. Sprievodným javom je rýchly rast výrobných síl pri uplatňovaní vedeckotechnického pokroku, koncentrácia a špecializácia výroby pri nových formách riadenia a organizácie práce.

Proces socializácie poľnohospodárstva pri neustálom raste jeho priemyselňovania vedie k trvalému znižovaniu potreby živej práce, k zvyšovaniu produktivity práce a k rastu objemu produkcie.

Za dvadsať rokov, oproti roku 1948, sa znížil počet pracujúcich v poľnohospodárstve o 51,9 %, avšak celkový objem hrubej poľnohospodárskej produkcie sa za toto obdobie zvýšil o 73,5 % a objem trhovej produkcie až o 263,6 %. Plocha poľnohospodárskej pôdy, pripadajúca na jedného trvale činného pracovníka v poľnohospodárstve sa zvýšila z 3,1 ha na 6 ha a produktivita vzrástla o 252,6 %, v dôsledku čoho sa mohlo za týchto dvadsať rokov uvoľniť 466 000 pracovníkov pre potreby industrializácie krajiny.

Socializácia poľnohospodárstva sa však najvýraznejšie prejavila v sociálnej sfére. Prekonala sa bieda dediny a zvýšila sa životná úroveň pracujúcich v poľnohospodárstve. Slovensko sa premenilo zo zaostalej agrárnej krajiny na priemyselne vyspelú krajinu s rozvinutou socialistickou poľnohospodárskou výrobou.

Pod vplyvom industrializácie dochádza aj k intelektualizácii vidieckych sociálnych štruktúr. Súvisí to jednak s tým, že ťažkú manuálnu prácu preberajú rôzne mechanizmy, ale aj s tým, že spoločenský život

sa demokratizuje. Čoraz viacej ľudí sa zúčastňuje na riadení priemyselných a poľnohospodárskych závodov.

Na dedinu prenikol robotnícky element, čím sa podstatne zmenila sociálna a triedna štruktúra obyvateľstva. Je to tým dôležitejšie, že na dedinách na Slovensku žije 63,18 % obyvateľstva. Rýchle sa šíriaci civilizačný prúd, ktorý doslovne zachvátil našu dedinu, mení ju od základu. Postupne ustupujú a zanikajú prvky starej kultúry v celom spôsobe života, nielen v obliekaní, stravovaní, v spôsobe práce, trávenia voľného času, v spôsobe bývania a životnom štýle, ale aj v myslení a medziľudských vzťahoch.

Dynamika zmien triednej a sociálnej štruktúry Slovenska

Zhodnotíme triedne a sociálne zloženie obyvateľstva za roky 1921 až 1971 v ČSSR, ČSR a SSR. Najvýznamnejšou všeobecnou zmenou je predovšetkým už rast sociálnej skupiny robotníkov v SSR na 59,0 % populácie (2 703 000 osôb) oproti 57,7 % v ČSR (5 691 000 osôb), pričom podiel sociálnej skupiny robotníkov sa v Čechách mierne znižuje z 59,0 percenta roku 1950 na 57,7 % roku 1971, v SSR sa prudko zvyšuje zo 49,5 % roku 1950 na 59,0 % roku 1961. Treba konštatovať, že v údajoch za roky 1921—1950 v kategórii robotníkov sú zahrnutí aj poľnohospodárski robotníci. Značná časť z nich však prešla do kategórie družstevných roľníkov, v dôsledku čoho uvedený rast kategórie robotníkov je oproti vykazovaným globálnym percentám rastu ešte výraznejší. Takisto rastie podiel zamestnancov. I tu je rast na Slovensku výraznejší ako v Čechách. V poslednom desaťročí postupne klesá podiel sociálnej skupiny družstevných roľníkov v SSR z 13,1 % roku 1961 na 9,4 % roku 1971. Podiel malých a stredných roľníkov klesá ešte výraznejšie.

Z dlhodobého hľadiska sa v podmienkach socialistickej výstavby ČSSR (1950—1969) mierne zväčšila sociálna skupina robotníkov, ale na Slovensku sa zväčšila o celú jednu pätinu.

Najprudší rast zaznamenala kategória zamestnancov, pričom tempo rastu v SSR je opäť väčšie ako v ČSR.

Na Slovensku úplne zanikli kapitalisti, ktorí ešte v roku 1950 predstavovali 2,3 % obyvateľstva.

Okrem podstatných zmien v samej triednej štruktúre, uskutočnil sa aj celý rad štruktúrálnych premien v rámci tried a sociálnych skupín. Dosiahli sa mimoriadne vysoké tempá rastu vzdelanosti obyvateľstva na Slovensku.

Zatiaľ čo v roku 1950 študovalo na všetkých školách na Slovensku 44 731 osôb, o 20 rokov, v roku 1970 to bolo už 189 177 osôb.

Výrazne sa zvýšil počet študujúcich na vysokých školách. Zatiaľ čo v roku 1950 navštevovalo vysoké školy na Slovensku 10 516 študujú-

cich, v roku 1970 48 119 študujúcich, z toho na dennom štúdiu 38 018 a na diaľkovom štúdiu 10 101 študujúcich.

Prudko vzrástol tiež počet študentov na stredných odborných školách: zo 17 609 roku 1950 na 99 029 v roku 1970.

O niečo menšie tempo rastu zaznamenali všeobecnovzdelávacie školy: zo 16 606 v roku 1950 na 42 029 v roku 1970.

Roku 1970 bolo na Slovensku 96 000 osôb s ukončeným vysokoškolským vzdelaním, t. j. 2,9 % populácie, oproti 17 000 resp. 0,7 % roku 1950.

Rozvoj celkového systému vzdelávania bol a je sprevádzaný radom sociologicky relevantných zmien celej štruktúry povolaní, obsahu povolaní a výchovy k povolaniam.

Dnes je ďalší rozvoj priemyselnej základne do značnej miery podmienený procesmi vedeckotechnickej revolúcie; z nich vyplývajú jej úlohy a nový rozsah pre socialistickú industrializáciu, ovplyvňujú jej komplexný charakter a jej tempo rastu, tiež kvalitatívnu premenu celého systému povolaní.

Jedna z najvážnejších tendencií sa prejavuje v znížení počtu povolaní a vo vytváraní rozvoja obsahového profilu, ktorý by zodpovedal tendenciám rozvoja socialistického priemyslu a národohospodárskych oblastí za podmienok vedeckotechnickej revolúcie. To sa najmarkantnejšie odráža vo vytváraní tzv. základných povolaní. Základné povolania sú široko profilové povolania, ktoré zabezpečia najmä požadovaný predstih vzdelania a potrebnú disponibilitu.

Plánovitá a zodpovedná kombinácia rozličných prvkov vzdelávania a výchovy pre základné povolania si vyžaduje mnohoročnú prácu, pričom ide oveľa viac o novú kvalitu vzdelávania. Povolanie samo dosahuje novú kvalitu ako faktor sociálnej integrácie.

V podmienkach súčasnej vedeckotechnickej revolúcie sa najvýraznejšie prejavuje pôsobenie zákona súladu rozvoja pracovných síl s charakterom a úrovňou pracovných nástrojov. Tento zákon, okrem iného, požaduje minimalizovať časový rozdiel medzi vznikom dokonalejších pracovných nástrojov a prípravou pracovnej sily na ich využitie. Štruktúrne zmeny v súhrnnej spoločenskej práci odzrkadľujú nižší podiel jednoduchej práce a značne rozsiahlu oblasť použitia zložitej práce. Tento proces sa odráža vo vyššom podiele kvalifikovaných a vysoko-kvalifikovaných kádrov a v poklese podielu zaučených a nekvalifikovaných pracovníkov.

Socialistická industrializácia Slovenska zvyšovala podiel Slovenska na celoštátnej produkcii priemyslu, a to z 8,2 % v roku 1945 na 23,1 % v roku 1969. Tento rast podielu ekonomiky je úzko spojený s rastom podielu aktívneho obyvateľstva na celkovej populácii, ktorý môžeme považovať za jeden z najvýraznejších pozitívnych dôsledkov socialistickej industrializácie Slovenska, pretože prispel k riešeniu stáleho prob-

lému nezamestnanosti a vystahovalectva. Rastom podielu ekonomicky aktívneho obyvateľstva vznikli aj sprievodné sociálne javy, ktoré bezprostredne vyplývajú z tohto rastu. Je to *otázka aktivizácie ženskej pracovnej sily* a všetky dôsledky, ktoré z toho vyplývajú jednak pre emancipáciu žien, jednak pre spôsob života rodiny.

Industrializácia sa intenzívne orientovala na aktivizáciu ženskej pracovnej sily. Roku 1970 pracovalo na Slovensku napríklad vo výrobných odvetviach 651 tisíc žien, t. j. 41,2 %; v nevýrobných odvetviach 232 tisíc žien, t. j. 54,1 %.

V dôsledku týchto procesov došlo k feminizácii niektorých odvetví, napr. zdravotníctva, školstva atď. Feminizácia na Slovensku, zapájanie žien do pracovného procesu, a industrializácia hlboko zasiahli do vnútorného života rodiny, čo pôsobí transformačne na postavenie i funkcie jej členov a modifikuje aj väzby medzi rodinným systémom a spoločenskými štruktúrami.

Treba vidieť, že socializačné procesy v slovenskom priemysle a poľnohospodárstve zmenili túto zaostalú krajinu na priemyslovo a poľnohospodársky vyspelú, jednak, a to je veľmi dôležité, menia sa v týchto procesoch spoločenské vzťahy, postupne sa upevňuje socialistický spôsob života.

VILIAM SLÁDEK

Rozdielna miera rentability priemyselných odvetví

1. Formulácia problému

V rezolúcii XIV. zjazdu KSČ sa uvádza: „Pri vypracovaní plánu dbať o žiadúci súlad hmotných a finančných procesov. Preto predovšetkým posilniť funkciu, zvýšiť kvalitu a záväznosť finančných plánov na všetkých stupňoch a tomu prispôbiť konštrukciu a pôsobenie finančno-ekonomických podmienok. V ich sústave utvárať predpoklady na ich pozitívne pôsobenie na hmotnú zainteresovanosť organizácií a kolektívov podnikovo-hospodárskej sféry na dobrých — najmä dlhodobejších — výsledkoch ich hospodárenia. Utvárať sústavu cien, lepšie vyjadrujúcu spoločensky nevyhnutné množstvo práce vynakladané na výrobu, a to pri stabilizácii celkovej hladiny veľkoobchodných cien a hľadanií možností ich znižovania.“¹

Význam uvedenej časti rezolúcie treba vidieť predovšetkým v tom, že orientuje ekonómov na podstatu problematiky, pretože doteraz sa neúmerne veľká pozornosť venovala predovšetkým jej vonkajšiemu prejavu. *Ide o problém tvorby a realizácie čistého dôchodku spoločnosti.* Doteraz sa v ekonomickej teórii i praxi pomerne väčšia pozornosť venovala problémom rozdeľovania a používania čistého dôchodku spoločnosti a menej jeho tvorbe.²

Nevyhnutnosť riešiť uvedenú problematiku dokazujú i prístupy ekonómov v iných socialistických krajinách v súvislosti so zavádzaním ekonomickej reformy. „Hospodárska reforma si vyžaduje, aby chozrasčotné vzťahy prenikli úplne do všetkých stránok činnosti každého podniku a aby sa chozrasčot rozšíril na reprodukciu a využitie základných výrobných fondov podniku“ píše A. A. Arakeľan.³ A ďalej: „Jednou z najdôležitejších stránok úplného chozrasčotu je prenesenie ťažiska z administratívnych metód riadenia výroby na ekonomické,

¹ XIV. zjazd KSČ. Bratislava, Pravda 1971, s. 587.

² Svedčia o tom diskusie o otázkach lineárneho či progresívneho zdaňovania podnikov v súvislosti s prípravou systému podnikových daní, zavedených v ČSSR od 1. I. 1971. Pozri tiež KUBAČKA, J.: Daňová a odvodová politika. Ekonomický časopis, 19, 1971, č. 7, s. 676 n.

³ ARAKELAN, A. A.: Úplný chozrasčot v socialistickej výrobe. Finančné štúdie, 1972, č. 1, s. 21.

maximálne využívanie ekonomických pák a upevňovanie hmotného stimulovania socialistických podnikov.“⁴

Myslím, že nemôže byť pochýb o tom, že v prvom i druhom prípade ide predovšetkým o ďalšie zdokonalenie využívania čistého dôchodku, aby sa dosiahli uvedené ciele.

Ak k tomu pridáme, že jedným z cieľov ekonomickej reformy je dovedenie chozrasčotných zásad i na úroveň stredných článkov riadenia, vyplýva nám z toho nevyhnutnosť skúmať problémy zdokonaľovania tvorby, rozdeľovania i použitia čistého dôchodku, najmä zisku, z uvedených troch aspektov.

A. A. Arakeľan formuloval na inom mieste funkcie zisku v socialistickej ekonomike takto:⁵

1. „Zisk je jedným zo základných ukazovateľov činnosti chozrasčotného podniku. Zisk je najdôležitejšou zložkou tovarovo-peňažných vzťahov, je ukazovateľom, ktorý najdôkladnejšie a najvšestrannejšie odzrkadľuje, ako podniky využívajú svoje materiálne, pracovné a peňažné zdroje.“

2. „Zisk vzhľadom na svoju *distribučnú funkciu* je nástrojom rozdeľovania nadproduktu a jeho peňažnej formy — čistého dôchodku medzi rozličné podniky, medzi podniky a spoločnosť, medzi sféru materiálnej výroby a nevýrobnú sféru. *Štát využíva distribučnú funkciu zisku na diferenciaciu úrovne rentability pre výrobné odvetvia a jednotlivé druhy výrobkov s prihliadnutím na nevyhnutnosť ich stimulovania, alebo obmedzovania.*“ (Podčiarkol V. S.)

3. „Jednou zo základných funkcií zisku je funkcia ekonomického stimulovania podniku a jeho pracovníkov. V chozrasčotnom podniku majú mimoriadny význam fondy ekonomického stimulovania, ktoré sa tvoria zo zisku.“

V ďalšom sa preto chcem zaoberať predovšetkým druhou funkciou zisku, a to problematikou národohospodársky žiadúcej miery rentability v jednotlivých odvetviach v priemysle, aby zisk plnil všetky tri uvádzané základné funkcie.

2. Úlohy, ktoré musí zisk podniku zabezpečiť⁶

Výsledkom aktívneho pôsobenia financií má byť *národohospodársky žiadúci vývoj rentability podnikov a odvetví.*⁷ Národohospodársky objek-

⁴ Tamže, s. 33.

⁵ ARAKELAN, A. A.: Zisk v socialistickej ekonomike. Ekonomický časopis, 20, 1972, č. 3, s. 209 a n.

⁶ V ďalšom abstrahujem od dane z obratu, ako druhej formy rozdeľovania nadproduktu.

⁷ Odvetvie tu chápem ako sústavu výrobných jednotiek vyrábajúcich tú istú, alebo príbuznú výrobu z hľadiska použitia produkcie, technológie alebo suroviny.

tívne však môže pôsobiť len rentabilita určitej výšky. Pri stanovení výšky rentability podnikov a odvetví musíme predovšetkým vychádzať z úloh, ktoré musí zisk zabezpečovať. Na základe funkcií zisku, ktoré sme formulovali v predchádzajúcom bode, má zisk zabezpečovať najmä tieto úlohy:

a) *Rozšírenie výrobných fondov.* Zisk musí predovšetkým zabezpečiť rozšírenie základných, obrátových a obežných fondov, ako aj pracovnej sily. V mnohých prípadoch nepôjde o úhradu nákladov na obstaranie ďalších fondov, ale len o úhradu nákladov na ich *prevádzku a viazanie* (prevádzkové náklady, úrok, nájomné a pod.). Rozširovanie fondov sa nemusí vykonávať v rovnakej štruktúre, ako sa spotrebovali. Nemusí sa ani stotožňovať miesto a čas tvorby a použitia vytvorených zdrojov financovania rozvoja. Dôležitou úlohou socialistických financií je práve vytvoriť podmienky pre ľahšie prekonávanie rozdielov medzi tvorbou a potrebou finančných zdrojov ako v kapitalistickom hospodárstve.

b) *Zabezpečiť spoločnosti príjmy na krytie jej potrieb.* Tvorba národného dôchodku sa vykonáva v podstatnej miere vo výrobnej sfére. Preto je úlohou podnikov, okrem úhrady svojich potrieb zabezpečiť i úhradu potrieb spoločnosti. Úhrada niektorých podnikových a väčšiny spoločenských potrieb sa zabezpečuje tak, že podniky pri realizácii svojich výrobkov obdržia nielen úhradu svojich nákladov na výrobu a realizáciu, ale i prebytok nad týmito nákladmi — zisk.

c) *Zdokonaľovanie výroby.* Zákonitosťou socialistickej tovarovej výroby nie je len *ekonómia času*, čiže zvyšovanie efektívnosti používanej spoločenskej práce, ale i *rast úžitkovej hodnoty* výrobkov, zvyšovanie ich úžitkových vlastností, predlžovanie doby upotrebitelnosti atď. To sa dá dosiahnuť neustálym zdokonaľovaním výroby. Pod zdokonaľovaním výroby treba rozumieť:

- zdokonaľovanie *samotných výrobkov* (ich vlastností),
- zdokonaľovanie *zariadení a výrobných metód*, ktorými sa tieto výrobky vyrábajú, ale i
- zdokonaľovanie *pracovnej sily* (výchova kádrov).

d) *Zvyšovanie zárobkov a životnej úrovne zamestnancov.* Prírodným dôsledkom zvyšovania produktivity práce musí byť zvyšovanie nominálnych miezd. Spoločnosť musí časť úspory z rastu produktivity práce ponechať k dispozícii podnikom a ich zamestnancom. Možné sú najmä dve riešenia. Alebo sa priamo zvyšujú v primeranom rozsahu priemerné zárobky zamestnancov a potom sa rast produktivity práce neprejaví úplne v raste zisku podniku, alebo sa časť zisku použije na dodatočné zvýšenie priemerných zárobkov. Potom je predmetom rozdelenia zisk vyšší o úsporu z rastu produktivity práce. Domnievam sa, že druhý spôsob je účinnejší, pretože dáva do priamej súvislosti výsledky rastu produktivity práce s rastom priemerných zárobkov.

e) *Vytváranie potrebných rezerv.* Zisk podniku musí zabezpečiť vy-

tvorenie primeraných finančných rezerv ako v podnikoch, tak i v stredných článkoch riadenia. Rezervy zabezpečujú plynulosť reprodukčného procesu oproti vplyvom tak objektívneho, ako aj subjektívneho charakteru.

To sú úlohy, ktoré musí zisk podnikov a odvetví zabezpečiť. Z nich je potrebné vychádzať nielen pri stanovení objemu zisku podnikov, odvetví, jednotlivých výrobkov, ale i pri rozdeľovaní zisku medzi podniky, odvetvia a štátny rozpočet.

Pritom treba upozorniť, že uvádzané poradie nemusí byť vždy dodržané a že boli obdobia, kedy hospodárska politika štátu orientovala v prvom rade na zabezpečovanie odvodov do štátneho rozpočtu, v iných obdobiach na zvyšovanie zárobkov a pod.

3. Hlavné problémy tvorby zisku podniku (odvetvia)

V kapitalistickom hospodárstve existuje v jednotlivých odvetviach a podnikoch rozdielna miera zisku. Táto rozdielnosť vyplýva nielen z podmienok výroby (technický pokrok, produktivita práce, mimoriadny zisk a pod.), ale i z podmienok realizácie (najmä, aké postavenie má výrobca na trhu a z toho vyplývajúce ceny). Miera zisku má zabezpečiť plynulosť reprodukcie podniku, potrebnú mieru akumulácie, postavenie na kapitálovom trhu a pod.

Avšak popri existencii jednotlivých ziskových mier existuje a pôsobí všeobecná, priemerná miera zisku, ktorá pôsobí na jednotlivé ziskové miery v podnikoch a odvetviach, aby sa redukovali na túto jedinú mieru zisku a to prelievaním kapitálu do odvetví s nadpriemernou mierou. V tomto procese dôležitá úloha pripadá bankovému úveru.

V socialistickom hospodárstve sú výrobcami jednotlivé (národné) podniky, charakterizované socialistickým spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov.

I v socializme existuje potreba uhradiť nielen výdavky výrobnej sféry na rozširovanie reprodukčného procesu (akumuláciu), ale i potreby nevýrobnej sféry. Tieto potreby sa hradia z *nadproduktu* socialistických podnikov, ktorý nadobúda formu *čistého dôchodku*.

Ak porovnáme objem zisku (hodnotový výraz časti nadproduktu) spoločnosti s *celkovým objemom fondov* národného hospodárstva (základné, obrátové a obežné fondy a fond pracovnej sily) potrebným na vytvorenie spoločenského produktu, dostaneme *priemernú mieru zisku*.

Rozdiel medzi priemernou mierou zisku v socializme a medzi priemernou ziskovou mierou v kapitalizme sa javí predovšetkým v tomto:

— *Priemerná miera zisku* v socializme sa vytvára a využíva plánovite a jej výška je ovplyvnená potrebami socialistickej spoločnosti na financovanie svojich úloh. Výška miery zisku je do značnej miery ovplyvnená

tiež únosnosťou, koľko spoločnosť môže z úhrnného spoločenského produktu použiť na svoje potreby. Tým miera zisku spätne ovplyvňuje *výšku potrieb* národného hospodárstva.

— Priemerná miera zisku v socializme *nevyžaduje existenciu rozdielnych ziskových mier jednotlivých odvetví a podnikov*. Za určitých podmienok (najmä pri vyrovnanosti ponuky a dopytu jednotlivých tovarov) je možné používať vo všetkých podnikoch a odvetviach túto priemernú mieru zisku. To však predpokladá, aby jednotliví výrobcovia realizovali svoje výrobky za rozdielne ceny.

— Priemerná miera zisku *nepôsobí na vyrovnávanie rozdielnych mier zisku* v jednotlivých odvetviach a podnikoch, pretože nepôsobí konkurencia. Vyrovnávaniu rozdielnych mier zisku napomáha plánovitý proporcionálny rozvoj národného hospodárstva a využívanie finančných nástrojov, najmä úveru a úroku, vzťahov k štátnemu rozpočtu a pod.

— Riešením problémov *medzinárodnej ekonomickej socialistickej integrácie* sa menia i podmienky vytvárania priemernej miery zisku v národnom hospodárstve, v jednotlivých odvetviach i podnikoch. K zmene podmienok môže tiež prispieť rozšírenie počtu výrobcov, vyrábajúcich rovnaké výrobky.

3.1 Rozdeľovanie celkového objemu zisku spoločnosti do jednotlivých odvetví a podnikov.

V ďalšom sa pokúsím preskúmať otázky, ktoré súvisia s rozdelením celkového objemu zisku spoločnosti do jednotlivých odvetví a podnikov. Pritom je dôležité skúmať najmä tieto otázky:

- organickú skladbu fondov,
- obeh priemyselného fondu,
- vzťah ponuky a dopytu,
- ceny,
- ostatné vplyvy.

Pritom vychádzam z týchto predpokladov:

a) o rozsahu a štruktúre výroby rozhoduje podnik (VHJ) v rámci ukazovateľov národohospodárskeho plánu, platných ekonomických pravidiel a v súlade s potrebami národného hospodárstva, konkretizované požiadavkami odberateľov a zafixované v hospodárskych zmluvách;

b) funguje socialistický trh, ktorý pôsobí v tom smere, aby sa práca podnikov vynakladala v súlade so spoločenskými záujmami, čo znamená predovšetkým, aby sa tovary vyrábali v optimálnych podmienkach;

c) na zvýšenie hmotnej zainteresovanosti podnikov musia podniky platiť za viazanie spoločenských fondov dávku (odvod, úrok) a za viazanie pôdy rentu.

3.11 Organická skladba fondov

Na tomto mieste si všimnem len vzťah, ktorý má organická skladba fondov *k tvorbe zisku*.

Vychádzam zo základného predpokladu, že hodnotu, a teda i nadhodnotu vytvára iba *živá práca* tým, že umožňuje prenášať na výrobok hodnotu zhmotnenej práce.

Druhý predpoklad je ten, že pri fondoch vyššieho organického zloženia je *vyššia produktivita práce*, pretože tu menšie množstvo živej práce uvádza do pohybu väčšie množstvo zhmotnenej práce.

Aký je vzťah organickej skladby fondov k tvorbe nadhodnoty? Ak vychádzam z prvého predpokladu, že totiž nadhodnotu vytvára len živá práca, potom musíme uznať, že čím viac *klesá* organická skladba fondov, *tým vyššia je nadhodnota*.⁸

Na druhej strane však sám Marx pripúšťa, že v dôsledku rastu organickej skladby kapitálu môže rásť *i množstvo nadhodnoty*.⁹ Čím vysvetlí tento zdanlivý rozpor? Predovšetkým musíme uvedený problém rozlišovať na rôznych stupňoch národného hospodárstva.

Na úrovni *celého národného hospodárstva* je rast produktivity práce (ako výraz zväčšovania organickej skladby fondov) výsledkom *abstraktnej práce* (nespočetného množstva konkrétnych druhov práce v národnom hospodárstve, redukovanej do jedinej hladiny). Tu nám uvedený problém nevzniká, pretože máme *jedinú mieru produktivity práce* a *jedinú mieru nadhodnoty*. V prípade rastu produktivity práce (teda organickej skladby fondov) rastie spravidla *i masa nadhodnoty*. Tým sa súčasne mení i jednotná *mera nadhodnoty*. (Rast produktivity práce nemusí byť výlučne výsledkom rastu organickej skladby fondov, ale môže k nemu dochádzať i mobilizáciou neinvestičných faktorov.)

Na úrovni jednotlivých *odvetví* je situácia iná. Predovšetkým je problematické porovnávať navzájom *úroveň produktivity práce jednotlivých*

⁸ „Čiže takýto kapitál (nižšieho organického zloženia — pozn. autora) vyrába pri rovnakom vykorisťovaní práce viac nadhodnoty, teda viac zisku, ako rovnako veľká alikvotná časť priemerného spoločenského kapitálu, pretože používa viac živej práce. Preto je hodnota jeho produktu vyššia než výrobná cena, keďže táto výrobná cena sa rovná náhrade kapitálu plus priemernému zisku...“ MARX, K.: Kapitál, zv. III-2, Bratislava, SVPL, 1958, s. 311.

⁹ „Zákon postupujúceho klesania ziskovej miery, čiže relatívneho zmenšovania a prisvojovania nadpráce v porovnaní s množstvom spredmetnenej práce uvádzanej živou prácou do pohybu nijako nevylučuje vzrast absolútneho množstva práce uvádzanej do pohybu a vykorisťovanej spoločenským kapitálom, teda ani vzrast absolútneho množstva nadpráce, ktorú si prisvojuje, práve tak nevylučuje tento zákon ani to, aby kapitály, ktoré sú pod komandom jednotlivých kapitalistov, komandovali rastúce množstvo práce, a teda i *nadpráce* — *nadpráce dokonca aj v prípade, že počet robotníkov nachádzajúcich sa pod ich komandom nevrastá*.“ (Podčiarkol autor.) MARX, K.: Kapitál, zv. III-1, Bratislava, SVPL 1958, s. 254—255.

*odvetví, pretože tu je produktivita práce už výsledkom konkrétnej práce.*¹⁰

Preto boli vyslovené i názory, aby sa úroveň produktivity práce jednotlivých odvetví porovnávala nepriamo organickou skladbou fondov.¹¹

Nazdávam sa, že celkom správne prišiel L. Csizmár k záveru: „Porovnaná odvetvová úroveň produktivity rozmanitých konkrétnych druhov spoločenskej práce je nemožné a podľa pracovnej teórie hodnoty nevyvetliteľné.“¹²

Keďže nemôžeme medzi jednotlivými odvetvami *navzájom* porovnávať produktivitu práce (napríklad výsledky práce ošetrovateľa dobytká s výsledkami práce brusiča skla) musíme predpokladať, že živá práca je súčasne vo všetkých odvetviach za predpokladu ostatných normálnych podmienok (intenzita, technický pokrok a pod.) *rovnako hodnototvorná*, čiže každá jednotka práce za rovnakú dobu trvania vytvorí nielen svoju náhradu, ale i *rovnakú časťku nadhodnoty* (z hľadiska prierezu národného hospodárstva).

Inak sa javí uvedený problém z *hľadiska času*. Zvyšovanie produktivity práce vo vnútri odvetví zvyšuje masu i mieru nadhodnoty. Veď zvyšovanie produktivity práce (v dôsledku rastu organickej skladby fondov) je *základom rastu akumulácie* v národnom hospodárstve.

Na úrovni *jednotlivých podnikov* (v rámci odvetví) pokiaľ ide o podniky, ktoré vyrábajú rovnaké, alebo príbuzné úžitkové hodnoty, by mohol existovať i priamy vzťah medzi rastom organickej skladby fondov a rastom nadproduktu. V dôsledku rastu organickej skladby fondov sa zvyšuje totiž *miera* nadproduktu a v dôsledku toho i *masa* nadproduktu (pretože sa relatívne znižuje nutná práca k nadpráci).

Problémom je tiež, *ako organickú skladbu fondov vyjadriť*. Nemožno plne súhlasiť s najčastejším názorom, že mzdový fond je ukazovateľom množstva práce, ktorú tento mzdový fond uvádza do pohybu obdobne ako variabilný kapitál.

Metódy plánovania a sledovania mzdových nákladov, používané v socialistických štátoch nedovoľujú správne vyjadriť množstvo živej práce, vyjadrenej v mzdových nákladoch. Z toho vyplýva aj nemožnosť správne posudzovať organickú skladbu fondov.

Na množstvo práce potrebnej na výrobu vplýva nepretržitý rast produktivity práce, ktorý jej potrebu neustále *znižuje*. Opačným smerom vplýva nepretržitý rast zárobkov, ktorý peňažný výraz množstva práce neustále *zvyšuje*. Tak pôsobia proti sebe dve protichodné tendencie, z ktorých každá vyjadruje iné podmienky. Kým prvá vyjadruje pod-

¹⁰ S touto problematikou sa zaoberal CSIZMÁR, L. v práci: K niektorým otázkam plánovitého riadenia strojárskych podnikov. [Habilitačná práca.] Bratislava, SVŠT 1965, s. 18—105.

¹¹ FERIANC, J.: Vlastné náklady a ceny. Bratislava, SVTL 1963, s. 35.

¹² CSIZMÁR, L.: c. d., s. 72.

mienky vo výrobe, druhá podmienky v rozdeľovaní. Správne by bolo každú z uvedených tendencií sledovať *osobitne*.

Na výšku spotrebovanej *živej práce* vyjadrenej v mzdových nákladoch vplýva najmä:

- produktivita práce,
- objem výroby (na tú časť nákladov, ktorá je pevná, resp. relatívne pevná),
- zvyšovanie priemerných zárobkov,
- peňažné vyjadrenie spotrebovanej živej práce, najmä relatívna stálosť peňažnej jednotky atď.

Ďalšie dôvody odchýlok medzi mzdovými nákladmi a príslušnou časťou nutného produktu sú priamo vo výrobe (je to najmä: zaradenie robotníkov do vyšších mzdových skupín, používanie zastaralých výrobných noriem atď.).

Z uvedených dôvodov nemôže byť pomer mzdového fondu k fondu výrobných prostriedkov výrazom organickej skladby fondov. Ďalším dôležitým momentom je to, že mzdové náklady vyjadrujú reláciu maloobchodných cien, kým veľkoobchodné ceny hmotných výrobných fondov spravidla nezabezpečujú plnú realizáciu ich hodnoty.

Nazdávam sa, že otázky kvantitatívneho i kvalitatívneho vyjadrovania fondu pracovnej sily bude treba prepracovať, a to nielen v súvislosti s vyjadrením skladby fondov, ale s vyjadrením *objemu fondov vôbec*. Prítom treba brať do úvahy i mnohé sociologické otázky (vek, pohlavie, aktívne obdobie pracovníkov, kvalifikácia atď.).

V podstate ide o vyjadrenie fondu pracovnej sily, ktoré bude *porovnateľné* s vyjadrením objemu základných a hmotných obrátových a obežných fondov. Na tieto problémy poukázal napríklad J. Ferianc.¹³

Prvé výsledky v tomto smere, pokiaľ sa týka absolventov stredných a vysokých škôl, sú v štádiu výskumných úloh. (Ústav ekonomiky vzdelania VŠE v Bratislave.)

Záverom možno uviesť, že organická skladba fondov vplýva na výšku vytvoreného zisku pri použití typu hodnotovej ceny, pri použití typu výrobnéj ceny neprichádza do úvahy, ale len objem fondov.

3.12 Obeh priemyselného fondu

Všeobecnými otázkami obehu priemyselného fondu sa nemienim zaoberať.¹⁴

Pod priemyselným fondom ďalej rozumiem: výrobný fond, tovarový fond a peňažný fond, ktorý kolobeh priemyselného fondu sprostredkuje.

¹³ FERIANC, J.: Problém foriem kolobehu fondov za socializmu. Zborník VŠE. Bratislava, SNP 1960, s. 12.

¹⁴ FERIANC, J.: Príspevok k pracovnej teórii hodnoty za socializmu. [Kandidátska práca.] Bratislava, VŠE 1958.

Obeh priemyselného fondu sa najčastejšie mení v dôsledku zmeny produktivity práce.

Za normálnych okolností nemá obeh priemyselného fondu na tvorbu celkovej masy nadhodnoty žiadny vplyv, ale zvyšovaním jeho obehu sa znižuje hodnota jednotlivých tovarov.

Pretože podniky realizujú svoje výrobky za ceny, ktoré nezodpovedajú *meniacim sa hodnotám* (ale za touto zmenou spravidla zaostávajú a sú viac-menej stabilné a hodnoty sa prispôsobujú len dlhodobo), znamená to, že zvyšovaním obehu priemyselného fondu *sa zvyšuje i masa zisku*, ktorá sa realizuje, pritom miera zisku *môže byť rovnaká*, dokonca i znížená. Zvyšovanie organickej skladby fondov, ktoré prináša rast produktivity práce, prispieva spravidla i *k rastu miery zisku*. (V dôsledku poklesu nákladov na výrobu a realizáciu jednotlivého tovaru.)

Keď chceme pri rozdeľovaní masy zisku do jednotlivých odvetví a podnikov prizerať na obeh fondov, musíme vychádzať z toho, že *miera zisku je nepriamo úmerná dobe obehu tovarov*. Čím kratšia doba obehu fondov, tým väčšiu sumu zisku za určité obdobie prináša a naopak.

3.13 Vzťah ponuky a dopytu

Tvorbu zisku môže ovplyvniť i vzťah ponuky a dopytu. Celospoločensky je určitý pomer ponuky a dopytu určený hodnotou úhrnného spoločenského produktu a jej rozdelením, pričom základom ponuky je hodnota produktu a základom dopytu jej rozdelenie. Tento vzťah vyplýva spravidla už z proporcií, ktoré predpokladá dlhodobý plán.

Úhrnný spoločenský produkt sa realizuje prostredníctvom cien. Cena ako rozdeľovacia kategória spája prostredníctvom výmenných procesov výrobu so spotrebou. Z toho vyplýva možnosť pôsobiť *cenou na výrobu a na spotrebu* a do určitej miery na dosiahnutie pomeru výroby a spotreby.

V prípade, že stav medzi ponukou a dopytom je rovnovážny, je správne, keď sa celá produkcia realizuje za výrobné náklady plus *priemerná miera zisku*. (Tu predpokladáme priemer za celé odvetvie alebo všetkých výrobcov.) Ak sa však rovnovážny stav nedosiahne, je potrebné, aby vyrovnanie ponuky a dopytu zabezpečila *cena*. (Abstrahujem od vyrovnaní ponuky a dopytu administratívnymi opatreniami, ako je priame rozdeľovanie výroby v rámci výrobnej a odbytovej gescie.)

Pri tom môže ísť o niekoľko typických prípadov:

a) Predovšetkým ide o výnimočné prípady, že *ani po dlhší čas* sa nepredpokladá, že by sa prevaha na strane dopytu vyrovnala zvýšenou výrobou (dovozom), a tým uspokojil dopyt. Potom je potrebné zvýšiť ceny tak, aby vyrovnali ponuku a dopyt. Ceny budú obsahovať vyššiu mieru zisku, ako je priemerná miera zisku.

b) Ďalej môže ísť o *prechodný nedostatok* na strane ponuky, ktorý

sa po určitom čase má odstrániť zvýšením výroby. Pritom je opäť potrebné zvýšiť ceny tak, že obsahujú nadpriemernú mieru zisku. Postupné vyrovnanie ponuky a dopytu pôsobí i na postupné znižovanie cien a nadpriemernej miery zisku na priemernú mieru.

c) Cenou je možné *zámerne obmedzovať spotrebu určitého výrobku*, ak ide napríklad o deficitný, alebo dovážaný tovar a pod., alebo ak chceme dosiahnuť spotrebu iného tovaru, ktorý ho môže nahradiť. [Např. farebné kovy — umelé hmoty, drevo — betón a pod.] Potom sa ceny zvýšia tak, že obsahujú nadpriemernú mieru čistého dôchodku.

d) Cenou je však možné vyrovnávať i *prevahu na strane ponuky* tak, že sa v cenách zníži priemerná miera zisku, a to v tých prípadoch, ak ide o výrobky, po ktorých je menší dopyt, sú nemoderné, zastaralé, alebo ak chceme doceliť, aby cena pôsobila dokonca na zastavenie výroby týchto výrobkov, teda spätne na výrobu. Zníženie miery zisku sa však musí uskutočniť úplne *na tarchu výrobcu*.

e) V mnohých prípadoch je možné pomocou ceny dosiahnuť, aby sa podporil *rozvoj progresívnych, technicky dokonalých výrobkov*. Preto ceny obsahujú nadpriemernú mieru zisku, z ktorej však musí väčšia časť pripadať výrobcovi.

V uvádzaných prípadoch je nevyhnutné rozdeliť mieru zisku, čiže rentabilitu na dve časti:

- na *základnú, všeobecnú, priemernú* mieru rentability, ktorá vyjadruje pomery vo výrobe,
- na *nadpriemernú* mieru rentability, ktorá vyjadruje pomery *na trhu*.

Nadpriemerná miera rentability vyplýva, ako vidíme z rôznych dôvodov. Podľa pripomienok, z ktorých vyplýva, treba rozhodnúť, či má zostávať k dispozícii podnikom, alebo sa má odčerpávať do štátneho rozpočtu. Zvýšenou mierou rentability možno účinne podporiť rozvoj výroby. Po zvýšení výroby sa miera rentability môže opäť znížiť.

Z uvedeného vyplýva: *Tovary sa realizujú na trhu, ktorý spája výrobcu so spotrebiteľom. Pri vyrovnanosti ponuky a dopytu je možné výrobky realizovať za priemernú mieru zisku (odvetvia — výrobcov). Keď je táto rovnováha porušená, treba ceny, za ktoré sa výrobky predávajú odkláňať tak, že obsahujú nadpriemernú alebo podpriemernú mieru rentability. Nadpriemerná miera rentability môže značne prispievať k rozvoju výroby v tých odboroch, ktorých výrobkov je nedostatok.*

3.14 Ceny

O tom, koľko čistého dôchodku sa realizuje pri jednotlivých výrobkoch rozhoduje ich cena. [S podstatou ani všeobecnými otázkami cien sa nemienim zaoberať.]

Ceny, rovnako ako financie sa využívajú pri tvorbe, rozdeľovaní a po-

užívání úhrnného společenského produktu a národního důchodu, teda sú využívaním rozdeľovacích vzťahov. Ich jednota je výrazná predovšetkým v tom, že *ako finančnými vzťahmi, tak i cenami môžeme dosiahnuť rovnaký konečný účinok*. Napríklad znížením cien sa môže na podniky vplývať v podstate rovnako ako odvodom časti ich zisku, pravda, vždy za iných ostatných podmienok.

Rovnaký účinok možno dosiahnuť i vtedy, keď sa ceny nemenia, ale *mení sa produktivita práce u dodávateľa*.

Ceny sú i za socializmu predovšetkým *formou prejavu hodnoty*, i keď pri rôznych typoch cien môže byť tento prejav rôzny.

Postavenie cien v sústave riadenia národného hospodárstva niekedy znemožňuje, aby ceny zodpovedali meniacim sa ekonomickým podmienkam [vývoj vlastných nákladov a zmeny medzi výrobou a spotrebou]. *Centrálne* stanovené ceny sa môžu meniť až po dlhšom období, preto sa môžu dostať do rozporu s ekonomickými podmienkami výroby a spotreby, teda i so spoločenským záujmom. Problém je v tom, ako spojiť centrálnu stanovovanie cien s *podmienkami na trhu*. Preto sa v hospodárskej praxi ČSSR zaviedla kategorizácia cien. V NDR to bol zase cenový regulačný systém, podľa ktorého, keď rentabilita výrobku dosiahla 18 %, podnik sám mal znížiť jeho cenu tak, aby sa rentabilita znížila na 12 %.

Skúsenosti však ukázali, že obidva spôsoby zabezpečovania cenovej dynamiky boli ešte ťažkopádnejšie v reakcii na meniace sa ekonomické podmienky ako centrálna tvorba cien. Navyiac sa v ČSSR systém voľných a limitných cien, za podmienok roku 1968 a 1969 a pri absencii účinného dozoru centrálnych orgánov ekonomického riadenia nad vývojom úrovne cien, zneužil.

V ČSSR sa predpokladá, že disproporcie medzi výrobou a spotrebou sa budú vyrovnávať predovšetkým urýchleným prispôsobovaním výroby a nie trvalou úpravou cien, čo však podľa môjho názoru nie je vždy dost možné, ale predovšetkým účelné.

Odlíšny názor mali v súvislosti s realizáciou economickej reformy v MER. Vychádzali predovšetkým z toho, že cena je *trhová kategória* a ako taká plní regulujúcu funkciu. O trhovej cene však možno hovoriť len vtedy, ak sa táto funkcia uplatňuje aj v skutočnosti, ak sú hospodárske procesy regulované cenou. Preto nemožno vraj považovať priemyselné výrobné ceny za trhové ceny, ak neusmerňujú výrobu. Avšak i funkcia trhových cien je obmedzená, ak tvorbu cien alebo ponuku určuje štát. Regulačná úloha ceny sa vraj uskutočňuje v mechanizme rovnovážnej ceny. Rôzne tendencie sa môžu v cenovej sústave náležite uplatniť len vtedy, ak sa ceny vytvárajú v systéme decentralizovaných, podnikových tovarovo-peňažných vzťahov. Preto dospeli k záveru, že treba zrušiť systém úradných cien. Štátna cenová politika má vývoj cien najviac ovplyvňovať zabezpečením *spoločenských preferencií* (napr.

diferencovaním dane z obratu, dane z výroby] a ďalej *reguláciou dôchodkov podnikov* (zavedenie dane zo zisku).¹⁵

Ako je známe i takéto zvýraznenie regulovania ekonomických procesov cenami prinieslo celý rad ďalších problémov.

Cena každého výrobku pozostáva z dvoch častí:

— z nákladovej zložky, ktorá zabezpečuje úhradu nákladov na výrobu a realizáciu,

— z dôchodkovej časti, ktorá umožňuje realizovať určitú sumu zisku.

Keď sa menia ceny, súčasne sa mení i dôchodková zložka ceny. Avšak cena sa dá meniť i zmenou dôchodkovej zložky.

V akom vzájomnom vzťahu sú tieto dve zložky je závislé od *typu ceny*, ktorý sa používa. Úhradu vlastných nákladov by však cena mala vždy zabezpečiť. Akú výšku zisku zabezpečí, to záleží od mnohých podmienok. Pri cenách, za ktoré realizujú priemyselné podniky svoje výrobky môže ísť o tieto typy:

— *Cena neobsahuje žiaden čistý dôchodok*. Hmotná zainteresovanosť sa musí riešiť prostredníctvom rôznych fondov. Čistý dôchodok (celý) sa realizuje až pri predaji tovarov do osobnej spotreby.

— *Cena obsahuje len časť čistého dôchodku* vytvoreného v odvetví — podniku (tzv. minimálnu rentabilitu). Väčšia časť čistého dôchodku sa realizuje až pri predaji tovarov do osobnej spotreby. Takáto bola cenová sústava v ČSSR po veľmi dlhé obdobie.

— *Cena zahrňuje všetky potreby podnikov* na rozšírenú reprodukciu (takéto zásady sa z veľkej časti uplatňujú v NDR, najnovšie i ZSSR).

— *Cena vyjadruje spoločenskú hodnotu tovarov*. Stanovenie takýchto cien je veľmi ťažké, pretože hodnota jednotlivého tovaru sa prakticky nedá stanoviť.

— *Cena zodpovedá svetovej cene* rovnakých výrobkov.

Nazdávam sa, že porovnávanie našich cien so svetovými, alebo dokonca odvodenie našich vnútorných cien od svetových cien by v mnohých prípadoch ovplyvnilo vývoj nášho hospodárstva, pretože by si vyžadovalo *zmenu štruktúry výroby*. V niektorých prípadoch by umožnilo zvýšenie osobných dôchodkov pracujúcich na ťarchu zahraničných občanov (najmä pri výrobkoch, ktoré sú náročné na kvalitnú prácu).

V tomto smere sa uskutočnia významné opatrenia na realizáciu dlhodobého programu medzinárodnej ekonomickej socialistickej integrácie, ktoré budú zamerané i na otázky cien.

Jednoduché porovnávanie cien našich výrobkov s cenami na svetových trhoch (kapitalistických), ako sa to v nedávnej minulosti často uskutočňovalo, je niekedy nepresné a nespoľahlivé, okrem iného najmä z týchto dôvodov:

¹⁵ CZIKÓS-NAGY, B.: Dve fázy diskusie o cenách v Maďarsku. Ekonomický časopis, 14, 1966, č. 9, s. 834—847.

— kalkulácie cien kapitalistických podnikov obsahujú mnohé prvky, ktoré kalkulácie socialistických podnikov neobsahujú (rôzne fiktívne náklady, ako na neprimeranú reklamu, rizikové a iné poistenie, iná odpisová politika atď.);

— iný systém zdaňovania miezd v socializme a v kapitalizme. Napríklad v USA predstavujú platby od fyzických osôb okolo 55 % celkových príjmov štátneho rozpočtu, kým v ČSSR platia pracujúci priamymi daňami len asi 10—12 %. Tým sú v ČSSR relatívne nižšie mzdové náklady;

— náklady podnikov v ČSSR obsahujú rôzne náklady na kultúrne, sociálne a iné opatrenia, ktoré sú v podstate rozdelením a použitím čistého dôchodku;

— nezodpovedajúce menové kurzy, ktoré by umožnili ceny správne prepočítať atď.

Ďalšia otázka je, na základe akého *ukazovateľa* sa má zisk k jednotlivým výrobkom pripočítať. V podstate môže ísť o tieto alternatívy:

- k mzdovým nákladom,
- k vlastným nákladom,
- k viazaným fondom,
- k potrebám odboru (podniku).

Dôležité je tiež, z akých kritérií vychádzať pri výbere typu ceny. Typ ceny treba zvoliť s prihliadnutím ku skutočnosti, ako má cena v národnom hospodárstve pôsobiť.

Napríklad typ *hodnotovej ceny* podporuje plytvanie živou prácou. Živá práca prináša najvyšší zisk, pretože čím viaclivej práce podniky a odvetvia používajú, tým väčší zisk dosiahnu.

Ďalej treba vychádzať aj z očakávaného pôsobenia cien v priebehu reprodukčného procesu, napríklad na *znižovanie vlastných nákladov*, a tým na rast zisku jednotlivého výrobku i podniku ako celku.

Na základe predchádzajúceho sa domnievam, že ceny výrobkov v národnom hospodárstve by mali byť konštruované podľa jednotného princípu. Pritom *cena*, ako výraz hodnoty (i keď modifikovane) *by mala pokiaľ možno čo najpresnejšie vyjadriť vzájomné vzťahy (relácie) jednotlivých výrobkov*, a to nielen podľa pomerov vo výrobe, ale i na trhu.

Kým na jednej strane je cena základom pre tvorbu zisku, na druhej strane je základom pre odvod zisku. Koľko zisku sa do ceny výrobku zahrnie, maximálne toľko sa môže v podniku rozdeliť, resp. odčerpať.

Nazdávam sa, že v národnom hospodárstve môže naobjektívnejšie pôsobiť taký typ ceny, ktorá zahrňuje výšku zisku podľa objemu výrobných fondov (základné, obrátové a obežné fondy a fond pracovnej sily).

Bude potrebné preskúmať teoretickú opodstatnenosť zahrňovania pracovnej sily do výrobných fondov. Na zložitosť prevedenia pracovnej sily na spoločného menovateľa s hmotnými výrobnými fondami som poukázal na s. 113.

Takáto cena môže vplývať na najracionálnejšie využívanie výrobných fondov, pretože zainteresúva výrobcov na najnižšom objeme výrobných fondov a umožňuje ľahšiu zámenu výrobných činiteľov, čo je v modernom hospodárstve nevyhnutné a je sprievodným znakom technického pokroku. Pritom vplyv živej a zhmotnenej práce na racionalizáciu výroby sa nedá často ani oddeliť.

3.15 Ostatné vplyvy

Kým predchádzajúce vplyvy pôsobili vo všetkých odvetviach rovnako, poslednú skupinu tvoria vplyvy, ktoré v podnikoch rôznych odvetví pôsobia rozdielne, pretože vyplývajú práve z *osobitostí jednotlivých odvetví*. Preto treba i na ne pri stanovení správnej miery čistého dôchodku jednotlivých odvetví prizerať.

a) *Technický pokrok*. Jednotlivé odvetvia môžu mať rôzny vzťah k technickému pokroku, podliehajú rýchlejšiemu, alebo pomalšiemu tempu technického rozvoja, čo vyplýva:

— z vyššej náročnosti technického pokroku, alebo

— z vyššej rizikovosti uplatnenia výsledkov technického rozvoja v praxi.

b) *Možnosť substitúcie výrobkov*.

c) *Umiestňovanie tovarov na trhu*. Rôzne výrobky môžu mať rozdielne podmienky pri ich uvádzaní na trh, a to tak domáci, ako aj zahraničný.

d) *Zodpovednosť podnikov*. Niektoré druhy zodpovednosti sú pri určitých druhoch podnikania vyššie (chemický priemysel, banské, stavebné, dopravné podniky).

e) *Náklady naviac*. Tieto môžu vznikáť predovšetkým v dôsledku rozdielnej dĺžky výrobného a odbytového cyklu.

f) *Móda*. V niektorých odvetviach predovšetkým spotrebného priemyslu dochádza v dôsledku módy k častým poklesom hodnoty tovarov.

Kvantifikáciou miery zisku podľa uvedených zásad, ktorá by mala uhradzovať i potreby podnikov (odvetví), ako som ich charakterizoval, by sa dosiahla *národohospodársky žiaduca miera zisku* v jednotlivých odvetviach, ktorá by tiež zabezpečovala vývoj jednotlivých odvetví v rámci národného hospodárstva. Tým by sa dosiahlo, *aby vytvorený zisk bol základňou pre tvorbu optimálnej finančnej základne podnikov, pretože by odrážal potreby reprodukcie i osobitosti odvetví v diferencovanej výške miery zisku. Súčasne môže byť spoľahlivou základňou pre rozdeľovanie zisku a pre odvody do štátneho rozpočtu, čím by sa dosiahlo i zjednodušenie týchto vzťahov.*

4. Vplyv rozdeľovania zisku (a zásad financovania) na tvorbu zisku

V predchádzajúcej časti som sa zaoberal vplyvom tvorby zisku na jeho rozdeľovanie. Existuje však i opačný vplyv: rozdeľovania zisku a uplatňovania určitých zásad financovania na tvorbu zisku. V ďalšom preto ukážem na niektoré takéto vplyvy.

a) *Vyššia organická skladba fondov* pôsobí, ako som uvádzal, na vyššiu produktivitu práce a v konečnom dôsledku i na realizáciu vyššieho zisku. Avšak na druhej strane vyššia organická skladba fondov pôsobí na *vyššiu potrebu peňažných prostriedkov* na financovanie nákladov na obstaranie základných fondov, zvýšenie obrátových a obežných fondov (investičných nákladov) a v dôsledku toho i nákladov na ich prevádzku, resp. udržiavanie (bežné, prevádzkové náklady) a náklady na ich viazanie (dávka z majetku, resp. renta za viazanie pôdy).

V tejto súvislosti by sa žiadalo analyzovať *vzťah*, ktorý je medzi rastom zisku v dôsledku rastu organickej skladby fondov a dynamikou potrieb v dôsledku zvyšovania organickej skladby fondov. Tento vzťah je však pravdepodobne v každom podniku rozdielny, a preto ťažko kvantifikovateľný. Preto by bolo najmä v súčasnosti veľkým problémom na základe uvedeného vzťahu rozdeľovať zisk medzi podniky a štátny rozpočet.

Vyšší zisk, ktorý prináša vyššia organická skladba fondov by sa mal použiť predovšetkým na financovanie vyšších investičných nákladov v dôsledku vyššej organickej skladby fondov.

b) O rozdeľovaní zisku medzi podniky a štátny rozpočet môže rozhodovať i *rozsah financovania potrieb rozšírenej reprodukcie z iných zdrojov*, ako zo zisku, najmä:

- z fondu amortizácie,
- z obrátových a obežných fondov (ich relatívnym uvoľnením),
- z mimopodnikových zdrojov (štátny rozpočet, úver, resp. iné zdroje).

V tejto súvislosti je zaujímavá otázka, do akej miery rozdeľovať zisk *medzi podnikmi* prostredníctvom štátneho rozpočtu, alebo prostredníctvom úveru, teda či pripustiť ponechávanie i nepotrebných finančných zdrojov v podnikoch a prerozdeľovať ich medzi podnikmi formou úveru.

c) Pri jednotnej realizačnej cene, ktorej základom sú *priemerné výrobné podmienky všetkých výrobcov*, majú jednotliví výrobcovia rozdielne podmienky tvorby zisku. Problém je, ako tento rozdielny zisk rozdeľovať medzi podnik a štátny rozpočet, či jednotnou mierou, vyplývajúcou z priemerných výrobných podmienok, alebo rozdielnou mierou vyjadrujúcou podmienky jednotlivých výrobcov (skupín výrobcov). Pri použití jednotnej miery rozdeľovania zisku by podnikom zostali i naďalej rozdielne konečné dôchodky. Pri použití rozdielnych mier by sa rozdielne dôchodky podnikov vyrovnávali.

d) Pomocou regulácie výšky zisku podnikov sú snahy regulovať *i dynamiku rastu dôchodkov pracujúcich*. Táto snaha v súvislosti s využívaním hrubého dôchodku sa však neosvedčila.

Nazdávam sa, že pracujúci by mali mať podiel na čistom dôchodku, osobitne na tej časti, ktorá vznikla v dôsledku rastu produktivity práce, zníženia nákladov a pod., teda v podstate *na prírastku zisku* ako to uvádzam na s. 108.

e) Ďalším problémom pri rozdeľovaní zisku je, či a ako sa majú na zisku zúčastňovať *stredné články riadenia* ako riadiaci orgán. Má podiel stredného článku riadenia rovnaký charakter ako podiel štátneho rozpočtu, alebo má charakter podielu jednotlivých podnikov, a preto ho treba zahrňovať do skupiny problémov, týkajúcich sa podielu odvetví a podnikov? To bude závisieť predovšetkým od typu organizačného usporiadania stredného článku riadenia a od podmienok pre usporiadanie finančných vzťahov vnútri stredného článku riadenia.

f) Ďalšiu skupinu zaberajú problémy spojené s *dynamikou zisku*. Zisk realizovaný v cene jednotlivého tovaru by mal mať rovnakú krivku ako priebeh ekonomickej životnosti výrobku. To znamená, že v počiatočnom období, charakterizovanom problémami uplatnenia a zabehania výrobku na trhu by prišlo obdobie jeho rozvoja, v ktorom by sa realizovala nielen najväčšia masa, ale i miera zisku. Po tomto období prichádza obdobie „odumierania“ výrobku na trhu, spojené s jeho úplnou likvidáciou a nahradením novým výrobkom. Toto obdobie by malo byť charakterizované opäť zníženou mierou zisku, pretože výrobok je už ťažšie realizovateľný, resp. len za nižšiu cenu. Ťažisko regulovania výšky zisku je v *cenách* jednotlivých výrobkov a v ekonomických nástrojoch, ktoré ovplyvňujú výšku cien (najmä cenové intervencie a zdaňovanie výrobkov). Nazdávam sa, že treba odstrániť jednorazové, cyklické zmeny cien a dosiahnuť, aby sa ceny upravovali i častejšie, podľa zmenených podmienok vo výrobe a na trhu. Tieto zásady zakotviť do systému štátneho riadenia cien so všetkými súvislosťami.¹⁶

g) Poslednú skupinu predstavujú problémy, spojené s potrebami *ekonomicky zvýhodňovať* určité odvetvia alebo oblasti, na rozvoji ktorých má spoločnosť osobitný záujem. Tento problém je tiež veľmi zložitý, pretože naráža na nevyhnutnosť porušiť jednotné ekonomické pravidlá. Zdá sa, že oveľa účinnejšie ako rôzne úľavy v oblasti zisku sú priame zásahy štátu, najmä rozpočtovými dotáciami.

Uviedol som niektoré hlavné problémy pri rozdeľovaní zisku, ktoré spätne ovplyvňujú jeho tvorbu.

¹⁶ Pozri SABOLČÍK, M.: Systém štátneho riadenia cien. Hospodárske noviny, 1972, č. 34.

Záver

V predloženej stati som sa pokúsil formulovať niektoré hlavné problémy, ktoré úzko súvisia so snahou o zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva v ČSSR v tom smere, aby sa na jednej strane dosiahla racionalizácia finančných vzťahov, najmä v oblasti financovania rozšírenej reprodukcie podnikovej sféry a na druhej strane vyššia hmotná zainteresovanosť jednotlivých podnikov na výsledkoch svojej práce. Nazdávam sa totiž, že národohospodársky žiaduca miera rentability jednotlivých podnikov a odvetví, tak ako som ju v stati opísal, môže oveľa reálnejšie vyjadriť podiel každého podniku na tvorbe národného dôchodku, a predovšetkým na jeho prírastku zvýšením efektívnosti. Preto môže byť i reálnejším podkladom pre rozdeľovanie výsledkov reprodukčného procesu, ako to bolo doteraz. A o to nám ide: využiť každú možnosť zlepšiť ekonomické, najmä rozdeľovacie vzťahy v národnom hospodárstve tak, aby prispeli k rýchlejšiemu rastu efektívnosti celého reprodukčného procesu.

РАЗЛИЧНАЯ МЕРА РЕНТАБЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Вилиям С л а д е к

Прибыль в социалистической экономике является средством распределения прибавочного продукта и его денежной формы — чистого дохода между предприятиями и обществом. Социалистическое государство может дифференцированием уровня рентабельности отдельных отраслей и отдельных видов изделий, учесть необходимость их стимулировать или ограничивать.

В статье рассматривается проблема народнохозяйственно необходимой меры рентабельности в отраслях промышленности, чтобы достичь рациональных финансовых отношений сферы предприятий к государственному бюджету и банковской системе.

Автор исходит из основных задач прибыли, которые она должна в сфере предприятий обеспечить, как напр. расширение производственных фондов, отчислений в госбюджет, усовершенствование производства, образование резервов и другие.

При распределении общей массы прибыли в отдельные отрасли надо учесть следующие факторы:

- органический состав фондов,
- кругооборот промышленных фондов,
- отношение спроса и предложения,
- вид используемой цены,
- прочие факторы.

Отдельные факторы в статье подробно рассматриваются. На плановое образование прибыли в социалистических предприятиях оказывает влияние также и способ распределения прибыли и принципы финансирования предприятий. В заключении статьи автор рассматривает некоторые влияния распределения прибыли на ее образование.

В главном статья посвящена разработке основных проблем различной меры рентабельности в отдельных отраслях на основе различных объективных условий отраслей промышленности на формирование и распределение прибыли.

DIFFERENT RATE OF PROFITABLENESS OF INDUSTRIES

Viliam Sládek

Profit in socialist economy is an instrument of distribution of surplus product and its monetary form — net income — between enterprises and society. By differentiating the level of profitableness in separate industries and different kinds of products a socialist country can consider the necessity of their stimulation or restriction.

The article deals with problems of the rate of profitableness in industries with regard to the requirements of the national economy, so that a rationalization of financial relationships between the enterprise sphere and the national budget and banking system would be achieved.

The author starts from the basic tasks of profit which must be secured in the enterprise sphere, such as: increase of funds of production and of payments to the national budget, production improvements, production of reserves and others.

When distributing the total mass of profit into separate industries, the following factors must be taken into account:

- the organic structure of funds,
- the circulation of fund of industry,
- the relationship between supply and demand,
- the kind of current price,
- other influences.

The separate factors are analysed in detail in this article. The way of profit distribution and the principles of financing of enterprises also exert influence upon planned production of profit in socialist enterprises. In the concluding part of the article the author analyses some influences of profit distribution upon its production.

On the whole the article is concentrated upon analysis of the chief problems concerning the different rate of profitableness in separate branches on the basis of different objective conditions in branches of industry for production and distribution of profit.

JAN KLACEK, MIROSLAV TOMS

Vztah mezi zaměstnaností a hospodářským růstem v Československu*

Rozebíraní modelů produkčních funkcí a jejich empirické odhady v naší literatuře naznačují, že původní přístupy vedly k podcenění významu pracovní síly v procesu ekonomického růstu. Rovněž z hlediska centrální hospodářské politiky je stále více zřejmé, že problematika pracovních sil a zaměstnanosti tvoří a pro nejbližší desetiletí bude tvořit uzlový bod růstové strategie československé ekonomiky.

Uzlový bod v tom smyslu, že další přírůstky zaměstnanosti budou mimořádně omezené, takže při známých preferencích na rozvoj terciárního sektoru může v materiální sféře vzniknout problém adaptace na nové podmínky, problém zajistit plánovaný růst výroby s minimálním přírůstkem pracovníků.

Celková vyčerpanost potenciálních zdrojů zaměstnanosti představuje nejen nesporný fakt hospodářského života. Mění (často od základu) zorný uhel nazírání na souvztažnosti ekonomického růstu v teoretickém modelu. Úzký profil v bilanci pracovních sil, který není krátkodobou záležitostí, musí nutně ovlivnit i výběr adekvátního modelu z hlediska limitujícího faktoru růstu.

Na tyto okolnosti jsme se pokusili reagovat již předcházejícím příspěvkem.¹ V něm jsme uvedli model produkční funkce založené na pracovní síle, jako limitujícím faktoru růstu, s exogenním technickým pokrokem a jeho empirický odhad. Značný prostor byl věnován ekonometrickým aspektům odhadu, neboť v produkční funkci se uvažovalo rozložené zpoždění. Získané odhady regresních rovnic jsme použili (s určitým úspěchem) při několika krátkodobých predikcích.²

V této stati navazujeme na předchozí výsledky, avšak zkoumáme inverzní funkci — vztah mezi zaměstnaností a produktem (funkci zaměstnanosti) s existencí dynamického přizpůsobovacího procesu a s exogenním technickým pokrokem šetřícím práci. V této stati také uvažujeme jinou strukturu časových zpoždění, než v předchozí.

Dynamická funkce zaměstnanosti je v mnoha ohledech jasnější než krátkodobá produkční funkce. Funkce zaměstnanosti modeluje potřebu pracovních

* Referát autorů na I. mezinárodním symposiu o aplikaci prognostických modelů v socialistickém hospodářství, konaném ve VVS OSN v Bratislavě 1.—3. 12. 1971.

¹ Blíže TOMS, M. — KLACEK, J. [11].

² Viz TOMS, M. — KLACEK, J. [12].

sil (resp. fondu pracovní doby) vyvolávanou zvolenou hladinou produkce a uvažovaným technickým pokrokem. V dynamice funkce zaměstnanosti modeluje pracovní náročnost ekonomického růstu. Níže bude ukázáno, že dynamickou funkci zaměstnanosti lze považovat za kvantitativní vazbu mezi projekcí (plánem) výroby a zaměstnanosti.

Stať má následující strukturu. Nejprve stručně rozebíráme model z teoretického hlediska a ukazujeme na jeho význam pro národohospodářské plánování. V dalším shrnujeme a hodnotíme výsledky, které poskytla jeho empirická aplikace. Model jsme aplikovali na československý (a český) průmysl v letech 1948—1968. Kromě agregátní analýzy jsme provedli i dvousektorovou desagregaci — funkce zaměstnanosti jsme separátně odhadovali za skupinu výrobních prostředků a skupinu spotřebních statků. Z důvodu komparace byl model aplikován i na předválečný československý průmysl (1919—1937).

Hlavním cílem naší analýzy je modelování vztahu mezi zaměstnaností a produkcí v poválečném hospodářském vývoji s pomocí ekonometrických metod. Jak jsme se sami přesvědčili,³ odhadnutý model je použitelný také pro krátkodobé a střednodobé prognózy, při kterých je zároveň podroben nej přísnější prověrce pokud jde o jeho specifikaci a vypovídací schopnost. Získané zkušenosti nepovažujeme za definitivní, neboť představují jen určitou fázi ve výzkumu dané problematiky. Proto se základními závěry, které vplynuly z rozboru, spojujeme náměty pro další výzkum na tomto poli.

1. Model

V obecném tvaru je funkce zaměstnanosti inverzní funkcí ke krátkodobé produkční funkci. V předešlé studii jsme se podrobněji zabývali teoretickými i ekonometrickými otázkami obdobné krátkodobé produkční funkce.⁴ Na těchto principech budou založeny i naše aplikace funkcí zaměstnanosti.

Objem zaměstnanosti (potřeba pracovních sil) je určován plánovanou hladinou produkce, disponibilní zásobou fondů a stavem techniky. Při dané zásobě fondů a technologie si každá hladina produkce vyžaduje určitý objem zaměstnanosti. Tento objem zaměstnanosti (E^*) je tedy určen čistě technicko-bilančně a můžeme ho nazvat *technologicky požadovanou zaměstnaností*.

Obecně lze psát:

$$E^* = f(Q, K, t) \quad (1)$$

kde Q značí objem výroby,

K stav základních fondů a

t stav používané techniky a technologie.

Reálně lze přitom předpokládat, že

$$\frac{\partial E^*}{\partial Q} > 0, \quad \frac{\partial E^*}{\partial K} < 0, \quad \frac{\partial E^*}{\partial t} < 0.$$

³ Srovnej TOMS, M. — KLACEK, J. [12].

⁴ Srovnej TOMS, M. — KLACEK, J. [11].

Jak jsme již naznačili, tvar funkce podstatně závisí na předpokladech o charakteru technologie. Bylo ukázáno, že za reálného předpokladu fixních proporcí *ex post* a relativního nedostatku pracovní síly vzhledem k disponibilním kapacitám, zásoba fondů do funkce vstupovat nemusí.⁵ Substituční efekt technologického pokroku a základních fondů by měl být separován proměnnou časového trendu.⁶ Oba předpoklady jsou pro československou ekonomiku velmi adekvátní a budeme se jich proto přidržovat i v této studii.

Specifikujme tedy (1) takto⁷

$$E_t^* = \gamma_0 Q_t^{\gamma_1} e^{\rho t}, \quad (2)$$

kde γ_1 značí elasticitu zaměstnanosti k produkci (koeficient pružnosti) a ρ tempo technického pokroku.⁸

Po úpravě dostáváme

$$\log E_t^* = \log \gamma_0 + \gamma_1 \log Q_t + \rho t \quad (3)$$

kde \log značí přirozený logaritmus. Aplikace ukázaly, že funkce je uspokojivě stabilní i když opomineme exponenciální časový trend.⁹ Funkci (2) lze však z teoretického hlediska považovat za úplnější. Uvažování „autonomního“ růstu produktivity je zvláště aktuální v podmínkách omezených možností růstu zaměstnanosti.¹⁰ V této stati se nezabýváme explikací tohoto trendu.¹¹

Funkce (2) ovšem determinuje technologicky požadovanou a nikoliv skutečnou zaměstnanost. Model tedy není bezprostředně aplikovatelný, protože nemáme žádné přímé pozorování o E^* . Rozbor v předešlé stati ukázal, že v krátkém období může dojít k diskrepancím mezi skutečnou (E) a technologicky požadovanou zaměstnaností (E^*).¹² Viděli jsme, že tento jev může pramenit z potenciální existence časových zpoždění v dynamickém přizpůsobovacím procesu E ke Q . Pokud přizpůsobovací proces nemůže proběhnout okamžitě, pak vzniká nesoulad mezi E a E^* . Rozsah diskrepance závisí na rychlosti přizpůsobovacího procesu. Po uplynutí určitého období se nastoluje rovnováha mezi E a E^* — skutečná zaměstnanost se vyrovná na úroveň, kterou si vyžadují technologické podmínky výroby dané hladiny produktu.

Existenci těchto časových zpoždění nelze na apriorním základě vyloučit.

⁵ Tento závěr poprvé prokázal G. A. Feldman. Podrobněji srovnej TOMS, M.—KLACEK, J. [11].

⁶ Pokud vliv technického pokroku probíhá podle přijatých předpokladů jak co do charakteru, tak co do intenzity. Probíhají-li modelované procesy odlišně, může být substituční efekt technického pokroku obsažen i ve zbývajícím parametru funkce.

⁷ Alternativně lze pracovat např. s lineárním vztahem

$$E_t^* = \gamma_0 + \gamma_1 Q_t + \rho t$$

⁸ V interpretaci podané výše.

⁹ Ke shodnému závěru dospívá i P. J. VERDOORN [13].

¹⁰ Obdobná funkce byla použita při sestavování centrálního perspektivního plánu Holandska. Srovnej P. J. VERDOORN [13].

¹¹ Teoretický náčrt rozboru jsme podali v práci [11].

¹² Srovnej TOMS, M.—KLACEK, J. [11], BALL, R. J.—CYR, E. B. A. [1].

Objektivní podmínky jejich existence vytváří nerovnoměrný pohyb agregátní poptávky (zvláště investic) spolu s kvázifixností a omezeností pracovní síly v krátkém období. Určité postižení tohoto dynamického procesu umožňuje teorie rozložených zpoždění. Použijeme zde Koyckova modelu.¹³ Proporce logaritmického rozdílu mezi skutečnou zaměstnaností E a technologicky požadovanou E^* se předpokládá konstantní v čase.

$$\left(\frac{E_t^*}{E_{t-1}^*}\right)^\lambda = \frac{E_t}{E_{t-1}} \quad \begin{array}{l} 0 \leq \lambda < 1 \\ E_t^* \neq E_t \neq E_{t-1} \end{array} \quad (4)$$

neboli

$$\lambda(\log E_t^* - \log E_{t-1}^*) = \log E_t - \log E_{t-1} \quad (5)$$

Úpravou získáme vztah pro skutečnou zaměstnanost

$$\log E_t = \lambda \log E_t^* + (1 - \lambda) \log E_{t-1} \quad (6)$$

Rovnice specifikuje vztah mezi E a E^* . Technologicky požadovanou zaměstnanost determinuje vztah (3). Substitucí (3) do (6) obdržíme

$$\log E_t = \lambda \log \gamma_0 + \lambda \gamma_1 \log Q_t + (1 - \lambda) \log E_{t-1} + \lambda \epsilon_t \quad (7)$$

neboli

$$E_t = \gamma_0^\lambda Q_t^{\lambda \gamma_1} E_{t-1}^{(1-\lambda)} e^{\lambda \epsilon_t} \quad (8)$$

Rovnice (8) představuje funkci zaměstnanosti,¹⁴ která bude v této studii statisticky odhadována. Regresní model zapíšeme takto: \square

$$\log E_t = \beta_0 + \beta_1 \log Q_t + \beta_2 \log E_{t-1} + \beta_3 t + \epsilon_t \quad (9)$$

ϵ značí náhodou chybu.¹⁵ Statistický odhad regresních koeficientů (9) umožňuje aproximaci parametrů funkce zaměstnanosti. Interpretace regresních koeficientů plyne ze (7):

$$\lambda = (1 - \beta_2),$$

$$\gamma_1 = \frac{\beta_1}{(1 - \beta_2)},$$

$$e = \frac{\beta_3}{(1 - \beta_2)}.$$

Konstanta λ je koeficientem reakce — popisuje rychlost (dokonalost) přizpůsobovacího procesu. Parametr stanovuje jaká proporce logaritmického rozdílu mezi skutečnou a technologicky požadovanou zaměstnaností je eliminována v daném období. Činí-li $\lambda = 1$, přizpůsobovací proces probíhá

¹³ KOYCK, L. M. [5]. Obecnější diskuse možnosti a mezí teorie rozložených zpoždění (zvláště Koyckova typu) jsme provedli v práci [11].

¹⁴ Srovnej BALL, R. J.—CYR, E. B. A. [1].

¹⁵ Identickou funkci zaměstnanosti pro sektor průmyslu a stavebnictví obsahuje ekonometrický model národního hospodářství MLR, M—2. Srovnej HALABUK, L. [14].

okamžitě — časové zpoždění v reakci neexistuje. Ostatní parametry (ρ a γ_1) již byly definovány výše.

Rovnice (9) je základním modelem, který bude v této studii statisticky odhadován.¹⁶

2. Projekce pracovních sil a funkce zaměstnanosti

Popsaný model může mít své přirozené uplatnění v prognostice a metodologii plánování. Funkce zaměstnanosti kvantifikuje vztahy, které tvoří osu sestavování bilance pracovních sil. Máme na mysli tu část bilance, která se nazývá „doplnková potřeba pracovních sil“. Tato veličina dále vchází do ukazatelů plánu práce. Model by také mohl být užitečný při rozboru dalšího ukazatele plánu práce — plánu růstu produktivity práce. Z teoretického hlediska je zřejmé, že funkci zaměstnanosti lze považovat za vazbu mezi plánem výroby a plánem práce. Plánované úkoly ve výrobě model „překládá“ do úkolů v oblasti pracovních sil a zaměstnanosti (resp. fondu pracovní doby).

V plánovací praxi již bylo mnohokrát zjištěno, že plán práce a bilance pracovních sil patří k nejnáročnějším a zároveň nejcitlivějším místům národohospodářského plánu. Je také známo, že v minulosti docházelo k diskrepancím mezi plánovanými a skutečně realizovanými výsledky v této oblasti. Plány zaměstnanosti byly překračovány, či přesněji řečeno nedodržovány.

Z toho vyplývá, že jedním z úkolů ekonomické teorie je přispívat k vypracovávání přesnějších metod analýzy a projekce náročnosti dlouhodobého ekonomického vývoje na pracovní sílu a fond pracovní doby vůbec. Rozebíraný model představuje jednu z možností. Uspokojivé odhady funkcí zaměstnanosti by měly v zásadě usnadnit odpověď na tuto otázku: o kolik % se musí zvýšit zaměstnanost (resp. fond pracovní doby), plánuje-li se určitý růst produkce. Konfrontace takto zjištěné doplnkové potřeby pracovních sil s disponibilními zdroji by pak mělo přispět k posouzení klíčové zásady plánování — zásady reálnosti plánu vzhledem k bariéře pracovní síly. Můžeme také hovořit o metodě analýzy vnitřní konzistence prognózy v této oblasti.

Bylo řečeno, že popsáný model zaměstnanosti představuje jednu z možností modelové projekce potřeby pracovních sil. V literatuře existují samozřejmě i jiné metody. Nová metoda byla např. navržena a použita v kolektivní práci o prognostice.¹⁷ Tato metoda také vychází z použití koeficientů pružnosti. Na rozdíl od této práce, jde však o koeficient pružnosti mezi tempem

¹⁶ Uvažovaná dráha koeficientů reakce E_t ve vztahu ke Q_t má jednu odlišnost oproti odhadu funkce produkce, který jsme provedli v práci [11]. V posledně jmenované studii proces rozložených zpoždění neobsahuje běžnou hodnotu nezávisle proměnné. Funkce byla specifikována takto: $Q_t = AE_t^{\gamma_1} E_{t-1}^{\gamma_2} Q_{t-1}^{\gamma_3} e^{\alpha_4}$. Funkce (8) zahrnuje do procesu rozložených zpoždění i tuto běžnou hodnotu, $E_t = BQ_t^{\beta_1} E_{t-1}^{\beta_2} e^{\beta_3 t}$ má proto o jednu nezávisle proměnnou méně.

¹⁷ SOUČEK, M. [8].

růstu zaměstnanosti a tempem růstu strojních základních výrobních fondů. Oba koeficienty lze zapsat takto

$$\gamma_1 = \frac{dE}{dQ} \cdot \frac{E}{Q} \quad \omega = \frac{dE}{dK} \cdot \frac{E}{K}$$

kde γ_1 — značí koeficient pružnosti z funkce zaměstnanosti a
 ω — koeficient použitý v citované studii,
 K — značí strojní výrobní základní fondy.

Rozdíl tedy spočívá v kauzalitě. Parametr γ_1 váže doplňkovou potřebu pracovní síly přímo s objemem produkce. Kauzalita se odvíjí od projekce výroby. Parametr ω tuto vazbu zakládá u strojních základních fondů, které jsou pak determinovány uvažovaným trendem produkce. Zdá se tedy, že tato vazba je zprostředkovanější (zvláště v našich podmínkách) než v prvním případě.

Jistá přednost parametru γ_1 by mohla spočívat v metodě statistického odhadu. Náš parametr γ_1 je odhadnut aplikací dynamické funkce zaměstnanosti s rozloženými časovými zpožděními. Parametr ω byl získán jako aritmetický průměr veličin z temp růstu zaměstnanosti a fondů a nemůže tudíž separovat krátkodobé efekty od dlouhodobého trendu. Výpočet průměrné hodnoty také nebral v úvahu měnící se využití fondů a dlouhodobý pokles absolutní hladiny využití. Tyto skutečnosti pravděpodobně způsobují vychýlení vypočteného koeficientu od technologické závislosti mezi strojními fondy a zaměstnaností.

Uplatnění dynamické funkce zaměstnanosti a vedení kauzality přímo od produkce se nám jeví jako určité zdokonalení metody koeficientů pružnosti. Závěrem je však třeba konstatovat, že výzkum problematiky projekcí pracovní síly je stále na počátku. Analýzy se spíše zaměřovaly na metodiku odhadů zdrojů pracovních sil, než na propracovávání odhadu potřeby pracovních sil, kterou si vyžadují jednotlivé varianty národohospodářských a odvětvových plánů. Další výzkum a experimentování by tudíž měly ukázat více.

3. Odhad parametrů ze statistických údajů

Při empirickém odhadu jsme se soustředovali na odhad rovnice (9). Stejně jako v případě krátkodobých produkčních funkcí s rozloženým zpožděním, může být i funkcím zaměstnanosti adresována námitka, že odhady jsou vychýleny v důsledku multikolinearity časových řad.¹⁸ Zkoumali jsme proto důsledky postupného zavádění jednotlivých nezávisle proměnných do funkce zaměstnanosti. Odhadovali jsme tedy postupně následující sadu funkcí zaměstnanosti:

¹⁸ K tomuto problému srovnej GERGELYI, K. [2].

$$\log E_t = \beta_0 + \beta_1 \log Q_t \quad (\text{I})$$

$$\log E_t = \beta_0 + \beta_1 \log Q_t + \beta_2 \log E_{t-1} \quad (\text{II})$$

$$\log E_t = \beta_0 + \beta_1 \log Q_t + \beta_2 \log E_{t-1} + \beta_3 t \quad (\text{III})$$

$$\log E_t = \beta_0 + \beta_1 \log Q_t + \beta_2 \log E_{t-1} + \beta_3 t^2 \quad (\text{IV})$$

Tyto funkce jsme odhadovali v regionální i sektorové desagregaci, pro průmysl ČSSR a ČSR jako celek a pro skupinu A a B. Celkem bylo odhadnuto 20 funkcí zaměstnanosti. Analýza byla prováděna za období 1948–1968. Produkt byl kvalifikován hrubou výrobou v cenách roku 1967. Za pracovní input jsme používali údajů o počtu dělníků průmyslové činnosti.¹⁹ Odhad byl proveden přímou metodou nejmenších čtverců. Získané výsledky v tab 1, 2.

Odhady funkcí zaměstnanosti poskytují informace o třech okruzích problémů:

- rychlosti přizpůsobovacího procesu,
- tempu technologického pokroku,
- elasticitách zaměstnanosti k produkci.

T a b u l k a 1

Funkce zaměstnanosti v československém průmyslu (1948–1968)

Průmysl celkem					
Funkce	Q_t	E_{t-1}	t	R^2	RES
I.	0,2770 (45,80)	—	—	99,15	0,0001726
II.	0,1415 (3,73)	0,4778 (3,60)	—	99,52	0,0001037
III.	0,1516 (3,75)	0,5409 (3,46)	—0,002388 (0,78)	99,54	0,0001061
Sektor výrobních prostředků					
I.	0,2976 (56,46)	—	—	99,44	0,0001615
II.	0,2002 (3,50)	0,3024 (1,71)	—	99,52	0,0001460
III.	0,2784 (4,22)	0,2275 (1,35)	—0,005130 (1,98)	99,61	0,0001246
Sektor spotřebních statků					
I.	0,2401 (13,09)	—	—	90,49	0,001164
II.	0,0899 (4,61)	0,6878 (8,48)	—	98,18	0,0002354
III.	0,1610 (2,87)	0,7315 (8,55)	—0,005871 (1,35)	98,37	0,0002247
IV.	0,1050 (4,47)	0,7545 (7,58)	—0,0001060 (1,13)	98,32	0,0002315

¹⁹ Statistické údaje jsme čerpali z publikace [7].

Tabulka 2

Funkce zaměstnanosti v průmyslu českých zemí (1948–1968)

Průmysl celkem					
Funkce	Q_t	E_{t-1}	t	R^2	RES
I.	0,2513 (36,41)	—	—	98,66	0,0001952
II.	0,1174 (2,64)	0,5106 (3,04)	—	99,13	0,0001338
III.	0,1880 (4,40)	0,5713 (4,14)	-0,006893 (3,10)	99,46	0,00008883
Sektor výrobních prostředků					
I.	0,2851 (38,70)	—	—	98,81	0,0002723
II.	0,0987 (1,67)	0,5925 (3,17)	—	99,25	0,0001810
III.	0,2567 (3,92)	0,3769 (2,36)	-0,007976 (3,41)	99,57	0,0001115
Sektor spotřebních statků					
I.	0,1915 (11,44)	—	—	87,91	0,0008377
II.	0,0806 (4,40)	0,6422 (6,91)	—	96,82	0,0002331
III.	0,1881 (3,93)	0,6896 (8,15)	-0,007870 (2,39)	97,66	0,0001826
IV.	0,1096 (4,84)	0,7214 (7,56)	-0,0001433 (1,94)	97,43	0,0002005

Poznámka k tabulkám 1 a 2: Údaje v závorkách pod regresními koeficienty jsou příslušné t hodnoty. Sloupec označený t značí proměnnou časového trendu. R^2 je koeficient determinace, RES reziduální rozptyl.

4. Rychlost přizpůsobovacího procesu

Z obou tabulek je zřejmé, že regresní koeficienty u E_{t-1} jsou ve valné většině případů statisticky významné.²⁰ Z ekonomického hlediska lze tuto skutečnost interpretovat jako test hypotézy o existenci rozloženého zpoždění v reakci zaměstnanosti na měnící se hladiny produktu.

Odhadnuté regresní koeficienty u E_{t-1} umožňují aproximovat koeficient rychlosti této reakce (přizpůsobovacího procesu). K tomuto účelu máme k dispozici odhady funkcí II, III (případně i IV). Z teoretického hlediska je samozřejmě nejúplnější funkce III (resp. IV).

Z tabulky 3 vyplývá, že v krátkém období existují výrazné rozdíly mezi skutečnou a technologicky požadovanou zaměstnaností. Přizpůsobovací proces zřejmě probíhá dosti pomalu.

²⁰ S výjimkou sektoru výrobních prostředků průmyslu ČSSR. (Máme na mysli odhady funkce III.)

T a b u l k a 3

Odhad koeficientů reakce

Průmysl	$\lambda = (1 - \beta_2)$	$\lambda = (1 - \beta_2)$
(1)	(2)	(3)
A. Průmysl ČSSR	0,5222	0,4591
1. Sektor výrobních prostředků
2. Sektor spotřebních statků	0,3122	0,2685
B. Průmysl ČSR	0,4894	0,4287
1. Sektor výrobních prostředků	0,4075	0,6231
2. Sektor spotřebních statků	0,3578	0,3104

Poznámka: V sloupci (2) jsou odhady z funkce II. a v sloupci (3) z funkce III. Tečky jsou v případě statistiky nevýznamných regresních koeficientů.

Úplné informace byly získány za průmysl českých zemí. Zde je patrné, že přizpůsobovací proces probíhá nejrychleji v sektoru výrobních prostředků. Zhruba 30—60 % rozdílu mezi požadovanou a skutečnou zaměstnaností je eliminováno v daném roce. Nejpomaleji se uskutečňuje ve spotřebním sektoru.

Není nezajímavé, že funkce I poskytla nejspokojivější odhady v obou sektorech výroby výrobních prostředků. Srovnáme-li její aplikace za všechny sektory, tak vidíme, že zde poskytuje relativně nejvyšší koeficienty determinace a regresní koeficienty s velmi vysokými t -hodnotami. Tyto skutečnosti by mohly svědčit o tom, že v sektoru výrobních prostředků je přizpůsobovací proces tak rychlý, že jej není nutno ve funkci uvažovat.

Odhady funkce II (obdobně jako III) dále ukazují, že nejnižší koeficienty rychlosti reakce jsou ve spotřebních sektorech. Agregátní koeficienty (za průmysl celkem) jsou vždy vyšší.

Tyto závěry podporuje ještě jedna okolnost. Zařazení E_{t-1} do modelu velmi podstatně zvyšuje koeficient determinace v sektorech spotřebních statků. Regresní koeficienty u E_{t-1} i jejich t -hodnoty jsou vysoké. Opačné závěry jsou platné v sektoru výrobních prostředků.

Z rozboru lze tedy vyvodit, že přizpůsobovací proces je výrazně rychlejší v sektoru výrobních prostředků obou průmyslů. Základní důvod lze pravděpodobně hledat v dlouhodobé preferenci výroby výrobních prostředků.

Z tabulky dále plyne, že přizpůsobovací proces je pomalejší v českém průmyslu, než v československém průmyslu jako celku. Tato skutečnost může souviset s vyčerpaností zdrojů pracovní síly v českých zemích.

5. Parametr technického pokroku

Parametr u exponenciálního časového trendu (funkce III či IV) by měl odrážet substituční efekt technologického pokroku. Za podmínek fixních proporcí *ex post*, extenzivní rozšiřování fondů (t. j. fondů nezpředmětnujících

práci šetřící technický pokrok) vede k proporcionálnímu rozšiřování zaměstnanosti. K úsporám pracovních sil na jednotku produktu dochází v modelu pouze tehdy, když nové fondy v sobě zpředměťují technický pokrok.²¹ Tyto úspory jakožto efekt technologického pokroku by měl zachytit parametr u proměnné času.

Všimněme si, že všechny regresní koeficienty u času jsou záporné. Toto bylo samozřejmě očekáváno. Zápornost regresních koeficientů u časové proměnné je konzistentní s hypotézou, že se v uplynulém vývoji realizoval pracově úsporný technický pokrok (zákon ekonomie času).

Jak již bylo řečeno, statisticky významné výsledky byly získány z aplikace funkce III na český průmysl a na sektor výrobních prostředků v průmyslu ČSSR.

Odhady umožňují aproximovat tempo technologického pokroku. Tempa technologického pokroku, získaná očištěním od krátkodobého pohybu,²² jsou shrnuta v tabulce 4.

T a b u l k a 4

Odhad tempa technologického pokroku

Průmysl	e
1. Průmysl ČSR	-0,01608
a) Sektor výrobních prostředků	-0,01280
b) Sektor spotřebních statků	-0,02535
2. Průmysl ČSSR
a) Sektor výrobních prostředků	-0,00664

Nejvyšší odhad tempa technického pokroku byl získán pro spotřební sektor (2,5 % ročně). V českém průmyslu jako celku činilo toto tempo 1,6 % ročně.

6. Elasticity zaměstnanosti k produkci

Z ekonomického hlediska je nejzávažnější parametr u $Q_t(\beta_1)$. Parametr udává o kolik % se musí zvýšit zaměstnanost, zváží-li se produkt o 1 %.²³ Připomeňme si však, že odhad β_1 byl získán z krátkodobého pohybu, je tedy poznamenán nedokonalostí přizpůsobovacího procesu v krátkém období, jež způsobují diskrepance mezi skutečnou a technologicky požadovanou hladinou zaměstnanosti. Ve středně dlouhém období je relevantní parametr γ_1 , očištěný od kvázicyklického pohybu.²⁴

²¹ Je to tedy efekt technického pokroku a nikoliv substituční efekt fondů.

²² Jde o parametr funkce [3].

²³ Za jinak nezměněných podmínek (míněno zejména tempo technologického pokroku).

²⁴ Tento termín byl zaveden v práci GOLDMANN, J. — KOUBA, K. [3].

Přesvědčili jsme se již, že mezi oběma parametry mohou existovat rozdíly, protože kritický parametr $\lambda = 1 - \beta_2$, který popisuje rychlost přizpůsobovacího procesu, byl ve většině případů výrazně nižší než jedna. Elasticity zaměstnanosti k produkci γ_1 , podmíněné „pouze“ technologií, musí být tedy vyšší, než elasticity krátkodobé (β_2) — srovnej tabulku 1, 2.

Toto lze objasnit i z ekonomického hlediska. Jestliže jsou ryze krátkodobé elasticity nižší, než elasticity získané po provedení přizpůsobovacího procesu, pak to naznačuje, že zvýšení výroby v krátkém období lze provést s menším objemem zaměstnanosti než dlouhodobě. V období decelerace nedochází k proporcionálnímu omezení zaměstnanosti (tedy velmi omezená reakce). V obdobích akcelerace, zvyšování výroby (krátkodobé) nevyžaduje tak značného zvýšení zaměstnanosti, protože se může čerpat část pracovního fondu, která v deceleraci nebyla využívána. Elasticita je proto opět nízká. Dlouhodobě ovšem tyto faktory nepůsobí, protože přizpůsobovací proces je dokončen.

Krátkodobé elasticity jsou obsaženy v tabulkách 1 a 2. Dlouhodobé elasticity lze snadno vypočítat podle vztahu (7). Můžeme přitom alternativně vycházet z funkcí II a III.

Tabulka 5

Odhadnuté „dlouhodobé“ elasticity

(1)	(2)	(3)
A. Průmysl ČSSR	0,2710	0,3302
1. Sektor výrobních prostředků
2. Sektor spotřebních statků	0,2880	0,5996
B. Průmysl ČSR	0,2399	0,4385
1. Sektor výrobních prostředků	0,2422	0,4120
2. Sektor spotřebních statků	0,2253	0,6060

Poznámka: Sloupec (2) byl získán z funkce II. a sloupec (3) z funkce III.

Odhadnuté dlouhodobé elasticity v tabulce 5 jsou vyšší, než krátkodobé, přesto však zůstávají nižší než jedna. Jinak řečeno, 1 % růst produkce je spojen s růstem zaměstnanosti E o méně než 1 %. K obdobnému závěru došly také všechny známé zahraniční studie. Tato skutečnost by mohla svědčit o rostoucích a nikoliv klesajících výnosech směrem k pracovnímu inputu.

7. Rovnice stálého růstu

Z teoretického hlediska je nejspokojivější funkce typu III. Statisticky významné regresní koeficienty byly získány v sektorech českého průmyslu. Uvedeme nyní dlouhodobou funkci zaměstnanosti českého průmyslu jako celku.

$$\frac{\Delta E^*}{E} = 0,4385 \frac{\Delta Q^*}{Q} - 0,01608 \quad (10)$$

Z tohoto odhadu lze aproximativně stanovit jakým tempem musí růst zaměstnanost při alternativních tempích expanze produktu. V našich podmínkách je zvláště aktuální jedna otázka. Při jakém tempu růstu produktu může dosavadní hladina zaměstnanosti zůstat konstatní.

Při hodnocení této a obdobných aproximací je třeba mít na paměti několik okolností:

a) *Podmínku ceteris paribus*. Závěry jsou ex ante adekvátní pouze za předpokladu, že se bude udržovat úroveň intenzity práce a rychlost technologického pokroku, která se v průměru realizovala v dosavadním vývoji. Funkce ukazuje směr vývoje, kdyby se nerealizovaly žádné radikálnější změny v těchto aspektech.

b) *Časovou dimenzi problému*. Krátkodobý vývoj se pohybuje po krátkodobých funkcích zaměstnanosti (tabulky 1 a 2). Rovnice (10) je adekvátní pro pohyb v středně-dlouhé periodě (3–5 let).

c) *Strukturální moment*. Viděli jsme, že parametry funkcí zaměstnanosti se v jednotlivých sektorech liší. Závěry z (10) jsou tedy ex ante platné pokud nedojde k výraznějším strukturálním změnám v průmyslové výrobě. S ohledem na bariéru pracovní síly lze však přednostně rozvíjet ty obory, které jsou nejméně pracovně náročné, a tím i urychlit celkové tempo růstu.

Z našich odhadů vyplývá relativně nižší náročnost růstu v sektoru spotřebních statků neboli vyšší tempo produktu při stejném růstu zaměstnanosti v porovnání se sektorem výrobních prostředků. Funkce zaměstnanosti spotřebního sektoru zní:

$$\frac{\Delta E^*}{E} = 0,6059 \frac{\Delta Q^*}{Q} - 0,02535 \quad (11)$$

Sektor spotřebních statků může tedy růst 4,2 % ročně. Opět za podmínky *ceteris paribus*. Podrobnější informace bychom získali kdybychom šli dále a odhadli funkce zaměstnanosti jednotlivých odvětví.

d) *Roční fond odpracovaných hodin*. Funkce explicitně neuvažovaly počet odpracovaných hodin jako nezávisle proměnnou. Je zřejmé, že tento faktor se může stát velmi důležitou složkou pružnosti pracovních zdrojů i ve velmi krátkém období. Změna v počtu odpracovaných hodin je ekvivalentní (z hlediska našeho modelu) změně v zaměstnanosti. Další výzkum by proto měl tuto otázku prozkoumat pečlivěji.

8. Historické srovnání: funkce zaměstnanosti československého předválečného průmyslu

Po těchto experimentech jsme aplikovali model na zcela jiné historické období. Nabízelo se případ československého průmyslu v období mezi dvěma válkami. Aplikace by pak umožňovaly komparace s vývojem situace v poválečném Československu, protože obě období se mezi sebou výrazně odlišují.

Na prvním místě samozřejmě stojí důležité rozdíly ve výrobních vztazích. Pro náš problém je zejména relevantní situace na trhu práce a charakter pracovního inputu. Předválečná perioda byla typická masovou nezaměstnaností a stagnacionistickými tendencemi. Opačné rysy jsou příznačné pro poválečný vývoj.

Zajímalo nás zda a jak se tak důležité rozdíly v ekonomickém mechanismu promítají do parametrů našeho modelu. Další pobídkou k experimentu byla okolnost, že předválečný československý vývoj dosud nebyl analyzován pomocí nástrojů moderné ekonomické analýzy. Uplatnili jsme proto zcela shodný program aplikací na data za předválečný průmysl.

Je samozřejmé, že disponibilní statistické prameny neposkytují příliš velký prostor pro obdobné ekonometrické manévry. Na rozdíl od jiných zemí jsou naše historické statistiky v rudimentárním stavu. Přesto se nám podařilo zkompileovat základní časové řady, které tvoří suroviny experimentu. Produkt byl kvantifikován indexem průmyslové výroby (v podstatě jde o známý Maiwaldův index). Tato veličina je v současné době oficiálně vykazována.²⁵ Za pracovní input jsme použili časovou řadu počtu odpracovaných směn dělníky v průmyslu, kterou zkonstruoval V. Průcha.²⁶ Obě časové řady umožnily aplikaci funkcí zaměstnanosti na období 1919–1937.

Tabulka 6

Funkce zaměstnanosti předválečného průmyslu (1919–1937)

Funkce	I.	II.	III.
Q_t	0,7355 (10,08)	0,5749 (6,70)	0,6406 (9,15)
E_{t-1}	—	0,2606 (2,70)	0,2737 (3,62)
t	—	—	-0,006540 (3,25)
R^2	86,40	90,84	94,79
RES MS	0,003652	0,002623	0,001600

Jak je patrné z tabulky 6, regresní koeficienty u všech funkcí jsou statisticky významné. Nejlepší výsledky poskytla aplikace funkce III.

Můžeme se proto vrátit k položené otázce. Promítají se výrazné rozdíly v ekonomických podmínkách do parametrů našeho modelu? Odpověď je v zásadě pozitivní. Rozhodující parametr, který by měl odrážet relevantní charakteristiky trhu práce je koeficient rychlosti přizpůsobovacího procesu (u E_{t-1}). Jak aplikace funkce III, tak i II ukazují, že *přizpůsobovací proces*

²⁵ Srovnej [9].²⁶ PRŮCHA, V. [6].

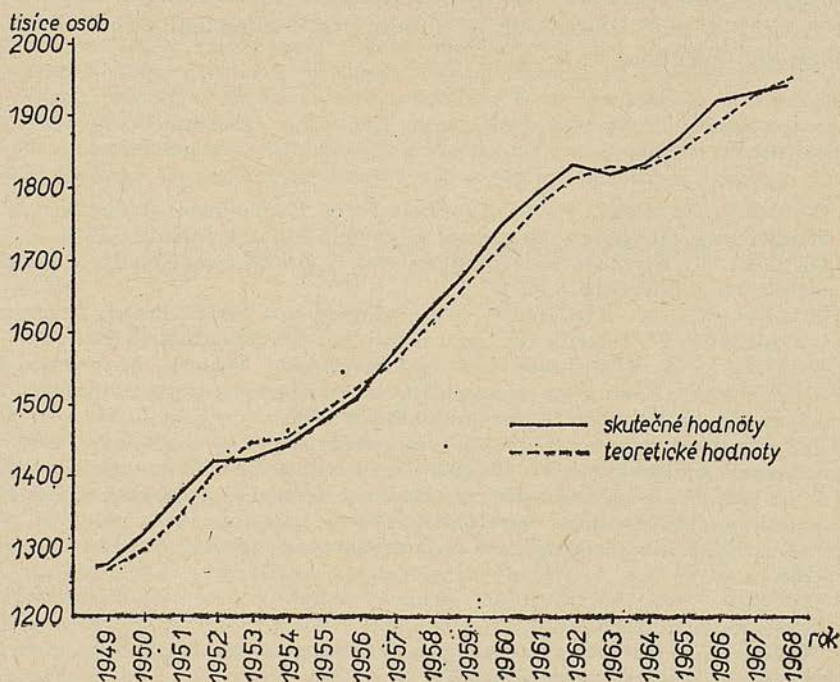
probíhal téměř okamžitě (73–74 % rozdílu mezi požadovanou a skutečnou zaměstnaností bylo eliminováno v běžném roce).²⁷

Z tabulky vyplývá, že hladina zaměstnanosti byla dosti citlivá na změny objemu výroby. Dlouhodobá elasticita činila 0,88. Tempo technologického pokroku bylo v předválečném období (0,9 % ročně).

9. Závěrečné poznámky a náměty

Z provedeného rozboru lze vyvodit několik závěrů:

a) Naše aplikace ukázala, že funkce zaměstnanosti jsou dobře použitelné k posílení vývoje československého a českého průmyslu (srovnej graf 1).

Graf 1. Skutečný a teoretický vývoj zaměstnanosti v průmyslu ČSSR podle odhadu funkce (9)

b) Přizpůsobovací proces podle našich výsledků je poměrně pomalý. Tato skutečnost může mít své příčiny v nepružné nabídce pracovní síly a kvázi-fixním charakteru pracovního inputu. Odtud plyne nezbytnost pečlivého rozlišování mezi krátkodobou (konjunkturální) a střednědobou analýzou.

²⁷ Tato skutečnost by však mohla být částečně způsobena přesnějším měřením pracovního inputu (počtem odpracovaných směn).

c) Odhad elasticit zaměstnanosti k produkci a tempa technologického pokroku naznačuje, že další ekonomický růst je *ceteris paribus* limitovaný *bariérou pracovní síly*.

V dané fázi výzkumu se pochopitelně nepodařilo vyřešit všechny problémy modelování vztahu mezi zaměstnaností a hospodářským růstem. Uvedeme proto dva základní, které čekají na řešení.

Na prvním místě je to uvažovaný, v podstatě exogenní technický pokrok ve zvoleném modelu. Realisticky posuzováno by technický pokrok měl být endogenizován, čímž by se také více otevřel prostor pro aktivní hospodářskou politiku.

Za druhé nutno zmínit ekonometrickou problematiku spojenou s odhadem autoregresních rovnic. Jedním z otevřených problémů je zde vychýlení odhadnutých parametrů v důsledku autokorelace reziduí.²⁸ Tento vliv může být značný a jeho důsledkem je mimo jiné i zkreslení odhadu parametru rozloženého zpoždění.

Literatura

- [1] BALL, R. J.—CYR, E. B. A.: Short-Term Employment Functions in British Manufacturing Industry. Review of Economic Studies, červenec 1966.
- [2] GERGELYI, K.: Zisťovanie multikolinearity pri regresnej analýze. Ekonomicko-matematický obzor, 1970, č. 4.
- [3] GOLDMANN, J.—KOUBA, K.: Hospodářský růst ČSSR. Praha, Academia 1967.
- [4] GRILICHES, Z., Distributed Lags: A Survey. Econometrica, leden 1967.
- [5] KOYCK, L. M.: Distributed Lags and Investment Analysis. Amsterdam 1954.
- [6] PRŮCHA, V., Nástin vývoje nominální mzdy zaměstnaného průmyslového dělníka v Československu. Sborník historický. Praha 1965.
- [7] Přepočty časových řad základních ukazatelů v průmyslu za rok 1948—1968 na organizaci a metodiku k 31. 12. 1968. Praha, 1969. Federální statistický úřad 1969.
- [8] SOUČEK, M. a kol.: Metodologie makroekonomické projekce a její aplikace na podmínky ekonomického růstu ČSSR. Praha, Academia 1970.
- [9] Hospodářský a společenský vývoj Československa. Praha, Státní statistický úřad 1968.
- [10] TOMS, M.: Strnulost trhu práce, cyklický pohyb produktivity a rozdělování. Politická ekonomie, 1969, č. 11.
- [11] TOMS, M.—KLACEK, J.: Fixní proporce ex post, zaměstnanost a růst v Československu. Politická ekonomie, 1970, č. 12.
- [12] TOMS, M.—KLACEK, J.: Bariéra pracovní síly, hospodářský růst a prognózování. [Výzkumná publikace], EÚ ČSAV 1971, č. 74.
- [13] VERDOORN, P. J., Complementarity and Long-Range Projections. Econometrica, říjen 1956.
- [14] HALABUK, L., Experience and Problems in Forecasting at the Econometric Laboratory of the Hungarian Central Statistical Office. Referát na I. mezinárodním symposiu o aplikaci prognostických modelů v socialistickém hospodářství, Bratislava 1971.

²⁸ Podrobněji srovnej GRILICHES, Z. [4].

ОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ ЗАНЯТОСТЬЮ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ РОСТОМ
В ЧЕХОСЛОВАКИИ

Ян Кляцек, Мирослав Томс

Авторы анализируют отношение занятости и производства в промышленности ЧССР — при предположении постоянных отношений *ex post*. Фактор неэластичности анализируется с помощью Койкова распределенного лага. На основании этих теоретических предпосылок проделаны статистические оценки целой группы краткосрочных функций занятости. Модель применялась для чехословацкой (и чешской промышленности за годы 1948—1969 и экспериментально для чехословацкой промышленности между двумя войнами. Кроме агрегированного анализа была проделана дезагрегация на две отрасли и функции были оценены отдельно для сектора средств производства и сектора предметов потребления.

Авторы показывают какое место занимает модель в планировании социалистической экономики. При заданом плане производства модель определит краткосрочную и долгосрочную потребность в рабочей силе. Сравнивая так определенную уровень занятости с наличными ресурсами в балансе труда, центр планирования контролирует внутреннюю состоятельность народнохозяйственного плана и принимает меры к обеспечению равновесия.

Полученные результаты находятся в соответствии с выше приведенными гипотезами. Оценка коэффициента реагирования показывают относительно длительный процесс приспособления. Из за определенных трудностей при статистическом оценивании параметров возникает необходимость при дальнейшем исследовании проверить эти результаты подробнее.

RELATION BETWEEN EMPLOYMENT AND ECONOMIC GROWTH IN
CZECHOSLOVAKIA

Jan Klacek, Miroslav Toms

The authors analyse the relation between employment and output in industry in Czechoslovakia, assuming fixed proportions *ex-post*. The factor of inelasticity is analysed with the aid of Koyck's distributed lags. On the basis of these theoretical assumptions they make a statistical estimate of a whole set of short-term employment functions. The model has been applied to the Czechoslovak (and the Czech) industry for the period 1948—1969 and experimentally to the Czechoslovak industry between the two World Wars. Besides an aggregate analysis, they also carried out a two-sector desaggregation and they estimated the functions separately for the sector of producer goods and that of consumer goods.

The authors point out the place of the model in planned socialist economy. In a given production plan the model determines a short- and long-term requirement of labour. Comparing of the employment level thus determined with the resources in the balance the planning centre controls the inner consistence of the national economic plan and may take measures for assuring equilibrium.

The results achieved are consistent with the above hypotheses. The values of reaction coefficients indicate a relatively long-term adjustment process. In view of certain problems with the statistical estimate of parameters, these results will have to be verified more carefully in further research.

DRAHOŠ ŠIBL

Kritický pohľad na buržoáznú teóriu o integrovanej západnej Európe ako „tretej sile“ súčasného sveta

Medzinárodná porada komunistických a robotníckych strán, ktorá sa konala r. 1969 v Moskve, v svojom dokumente *Úlohy boja proti imperializmu v súčasnom období a akčná jednota komunistických a robotníckych strán a všetkých protiimperialistických síl* charakterizovala podobu súčasného vyspelého kapitalizmu a okrem iného konštatovala: „Medzi rozličnými imperialistickými mocnosťami a v celom kapitalistickom svete silnie nerovnomernosť hospodárskeho rozvoja. Život potvrdzuje správnosť marxisticko-leninskej poučky o boji medzi kapitalistickými monopolmi o sféry vplyvu. Prehľbuje sa priemyselná a obchodná konkurencia, šíri sa finančná a menová vojna. Stupňuje sa súperenie v západnej Európe, zahrnujúce aj „spoločný trh“. Rivalita sa zvyšuje aj medzi kapitalistickými európskymi krajinami a Spojenými štátmi americkými. Do boja o trhy a o maximálne zisky sa aktívne zapája japonský imperializmus.“¹

Súperenie medzi imperialistickými štátmi, ktoré nadobúda najrôznejšie formy skrytého i otvoreného charakteru, nie je, pravda, nijakou novou črtou súčasného kapitalizmu. Vyplýva zo samej konfliktnej podstaty kapitalistických výrobných vzťahov, osobitne v epoche imperializmu. Napriek tejto skutočnosti možno zaznamenať niektoré dôležité odlišnosti, ktoré vzájomný boj imperialistických síl o svetovú hegemoniu odlišujú v súčasnosti od jeho podoby v minulosti.

V období pred prvou svetovou vojnou i v medzivojnovom období hlavné centrá imperialistického súperenia vystupovali v národnej podobe. Do konkurenčného boja jednotlivo vstupoval napr. anglický imperializmus, francúzsky imperializmus, nemecký imperializmus a pod. Každý z nich vzhľadom k svojej vtedajšej sile a vtedajšiemu vzájomnému pomeru síl bol schopný viesť konkurenčný boj s americkým imperializmom.

Pravda, medzi jednotlivými národnými kapitalistickými subjektmi vznikali aj dohody, či už vo forme medzinárodných odvetvových kartelov a syndikátov, tzv. medzivládnych tovarových dohôd, dohôd týkajúcich sa poskytovania pôžičiek, colných a kontingentačných opatrení a pod. Tieto dohody v súkromnej i medzištátnej podobe, v ekonomickej i politickej sfére však mali len dočasný charakter. V hospodárskej oblasti sa

¹ Pravda, 18. júna 1969.

redukovali zväčša na sféru obehu, predovšetkým na úsek zahraničného obchodu. Pre vzájomný pomer síl bola dôležitá sila jednotlivých konkurujúcich si krajín.

Pre určenie vzájomného pomeru síl a dôsledkov, ktoré z toho vyplývajú, má sila jednotlivých imperialistických štátov dôležitý význam aj v povojnovom období. Tendencie k medzinárodnej ekonomickej integrácii v svetovej kapitalistickej sústave, hlavne v jej vyspelejšej časti (a najmä v západnej Európe, kde sa presadzujú najintenzívnejšie) však viedli k tomu, že hlavné integračné zoskupenia — predovšetkým Európske hospodárske spoločenstvo — premenili sa v samostatné štátmonopolistické subjekty vstupujúce do medzinárodných ekonomických vzťahov. Svojimi opatreniami na úseku voľného medzinárodného pohybu tovaru, služieb, kapitálu a pracovných síl, ďalšieho prehľbovania vzájomnej závislosti zúčastnených národných ekonomík, špecializácie a kooperácie medzi monopolmi i štrukturálnych premien znásobili silu kapitálu jednotlivých zúčastnených krajín, i keď v nerovnakej miere; preto aj dali vznik novým protirečeniam vnútri tejto budovanej jednoty.

Západná Európa sa v procese rozvíjania vzájomných integračných vzťahov stala jedným z troch najdôležitejších svetových hospodárskych a politických centier. Jedným z teoretických zdôvodnení vývoja, ktorý mal kapitalistickú Európu priviesť k prekonaniu jej povojnovej slabosti, sa stala aj teória tzv. tretej sily, odrážajúca záujmy západoeurópskeho imperializmu.

1. Východiská „teórie tretej sily“, jej argumenty a omyly

Východiskovým bodom zástancov „teórie tretej sily“ je povojnové oslabenie pozícií európskeho kapitalizmu.

Napr. jeden zo západných autorov, pracovník birminghamskej univerzity G. Parker, vidí „logiku jednoty“ kapitalistickej Európy okrem iného v troch „elementoch jej slabosti“.

Za prvý z nich považuje jej vnútorné oslabenie. Podľa údajov OECD, ktoré cituje, poklesla v r. 1948 v tejto oblasti napr. výroba ocele na 25,8 mil. t (oproti 35,1 mil. t v r. 1938), výroba uhlia na 196,5 mil. t (oproti 250,5 mil. t v r. 1938) atď. Oslabenie bolo zjavné v najrôznejších smeroch a dosiahlo taký stupeň, že i tradiční rivali posledného storočia — Francúzsko a Západné Nemecko — ktorí ešte nedávno boli vo vojnovom stave, videli riešenie v spolupráci. Táto spolupráca nadobudla prvú inštitucionálnu podobu v povojnovom období v *Organizácii pre európsku hospodársku spoluprácu* (OECD), ktoré usmerňovala realizáciu „programu európskej obnovy“, vypracovaného americkou vládou a prezentovaného vtedajším americkým ministrom zahraničných vecí Georgom Marshallom (Marshallov plán).

Druhým faktorom, ktorý oslabil pozície západnej Európy v povojnovom období, sa stal proces prudkých zmien v koloniálnej sústave imperIALIZMU, rozpad tejto sústavy. Krajiny, ktoré neskoršie vytvorili dnešné integračné zoskupenia, stáli na čele obrovských koloniálnych impérií, izolovaných od ostatného sveta, ktorých plocha 7-krát presahovala ich vlastné územie. Dvadsať rokov po vojne sa kolonizovaná plocha zemského povrchu zmenšila na 303 000 km². Je pochopiteľné, že sa začali prejavovať obavy z dôsledkov takéhoto vývoja. Keď sa ukázalo, že proces rozpadu koloniálnej sústavy imperializmu nemožno zastaviť ani postupným nahradzovaním priamej koloniálnej nadvlády neokoloniálnymi metódami uplatňovanými jednotlivými metropolami, pristúpilo sa v tomto smere k spoločným akciám. V marxistickej literatúre sa hovorí o „kolektívnom neokolonializme“.

V postupe západoeurópskych integračných zoskupení voči rozvojovým krajinám sa prejavujú mnohé z jeho aspektov.

Za tretí „element slabosti“ kapitalistickej povojnovej Európy Parker považuje jej oslabenie vo svetovom meradle. Poukazuje na vznik „dvoch supermocností“ — ZSSR a USA — a ich ekonomickú pozíciu dokladá niektorými údajmi.

V roku 1945 ZSSR predstavoval najväčšiu krajinu sveta s rozlohou 24,4 mil. km², t. j. s rozlohou 9-krát väčšou, ako je rozloha celej západnej Európy a 40-krát väčšou, než je najväčšia západoeurópska krajina — Francúzsko. Obyvateľstvo ZSSR sa vyrovnalo svojím počtom súhrnu obyvateľstva Veľkej Británie, Záp. Nemecka, Francúzska a Talianska.

V roku 1952, keď začala fungovať Montánná únia, predstavovala francúzska výroba ocele 10,9 mil. t, t. j. $\frac{1}{3}$ produkcie ZSSR a $\frac{1}{8}$ produkcie USA. Talianska produkcia tvorila 3,5 mil. t, t. j. $\frac{1}{11}$ produkcie ZSSR a $\frac{1}{25}$ produkcie USA. Západné Nemecko produkovalo síce v r. 1952 18,7 mil. t, t. j. viac ako celé Nemecko v roku 1913 (17 mil. t), avšak kým celonemecká produkcia pred prvou svetovou vojnou sa zúčastňovala na svetovej produkcii ocele celými 20 %, západonemecký podiel v r. 1952 bol len 8,7 %.

Jedno z dlhodobejších komplexnejších porovnaní je takisto veľavravné. Ak v roku 1900 západná Európa produkovala $\frac{9}{10}$ svetovej priemyselnej výroby, v roku 1950 to boli len $\frac{3}{4}$ priemyselnej výroby Spojených štátov, teda len jednej z ostatných krajín.² V rámci globálneho rastu výroby došlo teda k presunu vo vzájomnom pomere síl medzi hlavnými svetovými producentami.

Situácia bola pre západnú Európu kritická ešte aj v čase, keď sa pristúpilo k intenzívnej integrácii západoeurópskych ekonomík v inštitucionálnej podobe EHS. Dokumentujú to aj údaje, ktoré uvádza vtedajší taliansky minister zahraničného obchodu Ugo la Malfa:

² Údaje citované podľa PARKER, Geoffrey: The Logic of Unity. London 1970, s. 3—4.

„V súčasnosti (na začiatku 50. rokov — pozn. D. Š.) je v západnej Európe ročná spotreba energie na osobu v jej rôznych formách 2 tony uhlia, kým v USA 8 ton. Nemenej výmluvná je spotreba ocele na jedného obyvateľa, ktorá je v krajinách Montánnej únie 230 kg, vo Veľkej Británii 310 kg, v USA 610 kg a v ZSSR 160—180 kg ročne. Ročný príjem na osobu je v USA 1575 dol., kým v šiestich krajinách Montánnej únie sa pohybuje od 250 do 500 dol. . . . Ak označíme index priemyselnej produkcie v r. 1938 ako 100, zistíme, že v r. 1955 sa v krajinách Montánnej únie zvýšil na 155, kým v ZSSR na 250 a v USA na 260. To jasne ukazuje, že napriek snahe jednotlivých európskych krajín ostáva tempo nášho hospodárskeho pokroku v čase intenzívneho hospodárskeho rozvoja, i v súčasnosti podstatne nižšie, než tempo veľkých mocností.“³

Osvetľovanie povojnového zoslabovania pozícií kapitalistickej Európy sa v literatúre objavuje v rôznych variantoch. Od jeho ekonomických stránok sa prechádza i k širším dôsledkom, ktoré z toho vyplývajú.

Známy protagonistu západoeurópskej integrácie, anglický lord Gladwyn napríklad hovorí:

„Až do druhej svetovej vojny mala Európa, t. j. staré národné štáty západnej Európy, najmä Veľká Británia, Nemecko a Francúzsko, domínujúce postavenie vo svetovej politike. Ich spory boli svetovými spormi. Ich politika, či už správna alebo chybná, mala vplyv na ostatné národy od Číny po Peru. Bola centrom pozornosti. Spojené štáty postupne ohrozovali túto pozíciu, avšak udržiavali si ešte mnoho zo svojho tradičného izolacionizmu. Rusko bolo ďaleko . . . Britský Commonwealth a Spoločenstvo boli nesmierne. Francúzske spoločenstvo samo osebe bolo veľkou silou. Londýn bol svetovým finančným centrom. Tiež Spoločnosť národov bola v Ženeve. Po vojne všetky tieto skutočnosti zanikli, alebo sa zdalo, že zanikajú. Najvzdialenejšia nádej na obnovenie niektorých z nich sa zdala byť len v európskej jednote.“⁴

Rovnaký záver nachádzame aj u niekdajšieho belgického ministra Paula van Zeelanda, ktorý hovorí:

„Bezpochyby došlo k strate prestíže, k materiálnej a morálnej slabosti Európy,“ a pokračuje, „bolo nevyhnutné uvedomiť si, že ak by Európa zostala rozdelená a ak by sa s tým uspokojila, jej úloha vo svete by neprestala klesať. Európa by čoskoro stratila kontrolu nad svojím vlastným osudom.“⁵

Prvé formulovanie týchto myšlienok v najzreteľnejšej podobe sa prisudzuje nemeckému historikovi Ludwigovi Detriovi. Tvrdil, „že v roku 1945 tradičný *európsky systém* sa stal bezvýznamný a nahradil ho nový

³ European Integration. Ed. by C. G. Haines, Baltimore 1957, s. 65.

⁴ Lord Gladwyn: The Necessity for European Political Integration, International Affairs, A Quaterly Review, október 1961, č. 4, s. 632.

⁵ European Integration. Ed. by C. G. Haines, Baltimore 1957, s. 93.

svetový systém, v ktorom sa kľúčovými prvkami stala moc Ruska a Spojených štátov... Udalosti v Európe prestali byť centrom svetových udalostí, naopak, svetové udalosti začali určovať udalosti európske.⁶

Od týchto konštatovaní je len krok k Detriovmu záveru: „Európa musí znovu získať svoju suverenitu, svoju nezávislosť, svoju slobodu, svoju tradičnú pozíciu vo svete, musí sa vyrovnat' Spojeným štátom alebo Rusku, alebo obidvom týmto krajinám, musí sa stať subjektom a nie objektom svetovej politiky, atď.“⁷

V tom čase i neskoršie našli tieto myšlienky pomerne širokú odozvu. Odrážali niektoré aktuálne skutočnosti, stali sa základom úvah o budúcej kapitalistickej Európe ako o „tretej sile“ povojnového sveta. Na základe nich sa formulovala odpoveď na viaceré otázky: Ako posilniť moc Európy vo svete? Ako znovu nadobudnúť stratené pozície? Akým spôsobom zabezpečiť „nezávislosť“ a „suverenitu“ jednotlivých krajín, možnosti samostatného postupu pri riešení svetových problémov? Atď.⁸

V odpovediach na tieto otázky sa stal ústrednou myšlienkou spoločný, zjednotený postup, a to tak na ekonomickom, ako aj politickom a vojenskom poli. Spoločný postup západoeurópskych štátov mal prispieť k tomu, aby sa západná Európa *ako celok* znovu stala významnou svetovou ekonomickou mocou, ktorá by bola úzko spätá s mocou politickou. Navrhovaný princíp spoločného programu bral do úvahy i aspirácie *jednotlivých* krajín, zoslabených vnútorne i vo vzťahu k vonkajšiemu svetu. Zapojenie jednotlivých krajín do zjednocovacích procesov sa zdôvodňovalo tým, že práve touto cestou sa dajú renovovať ich bývalé pozície v rodine európskych národov a vo svete vôbec. Do globálnych cieľov zjednocovacích procesov sa tak premietli i odlišné konkrétne podmienky vývoja jednotlivých zainteresovaných krajín, rôznorodé nacionálne hľadiská a ciele. Pochopiteľne, v praxi to muselo znamenať vznik a protirečivé stretávanie rôznych národných koncepcií integrácie.

Teória o západnej Európe ako „tretej sile“ súčasného sveta tým, že vyslovila myšlienku o nevyhnutnosti znovu získať stratené pozície západnej Európy *ako celku* a zároveň myšlienku realizácie národných cieľov prostredníctvom silného celku, vytvorila platformu na zrovnoprávenie vo vojne porazených štátov so štátmi víťaznými. Celá povojnová história ukazuje, ako sa napr. NSR práve prostredníctvom svojho zapo-

⁶ Cit. podľa FORSYTH, Murray: The Political objectives of European Integration. International Affairs, A Quarterly Review, júl 1967, č. 3, s. 483.

⁷ Tamže, s. 484.

⁸ Tieto otázky mlčky, alebo otvorene reagujú aj na nové podmienky povojnového rozvoja výrobných síl, ktoré si pre svoju expanziu vyžadujú čoraz väčší priestor. Ich rozmachu však stojí v ceste tradičné obmedzenie ekonomickej aktivity na rámec jednotlivých národných ekonomik. V marxistickej ekonomickej teórii sú rôzne aspekty týchto skutočností v dostatočnej miere analyzované. Marxistický prístup k vysvetleniu týchto problémov sumarizovalo sympóziu *Integračné procesy v súčasnom kapitalizme*, v Moskve 1972.

jenia do integračných procesov stala opäť významnou ekonomickou, politickou, vojenskou silou, ako získala pozície, ku ktorým s ohľadom na nebezpečenstvo fašistickej recidívy nikdy nemala mať prístup.

Je charakteristické, že pri rôznych západných argumentáciách o „tretej sile“ (a o západoeurópskej integrácii vôbec) sa nehovorí o „západnej Európe“, ale o celej „Európe“. Nemožno to vysvetľovať inak ako existenciou síl dodnes nezmiernených s výsledkami a dôsledkami druhej svetovej vojny, ktoré nezobrali do úvahy zmeny v konštelácii síl, ktoré dnes určujú svetový vývoj. Ak vylúčime možnosť prostej ignorácie socialistickej časti Európy (čo je, pravda, neudržateľný postoj, ktorý sa podobá dlhoročnej americkej koncepcii jedinej Číny, reprezentovanej čankajšovským režimom), potom hovoriť v daných súvislostiach o Európe ako celku znamená považovať socializmus v jej časti za dočasný a stavať túto časť Európy proti Sovietskemu zväzu.

Ostatne teória „tretej sily“, namierená na jednej strane proti ZSSR a na druhej strane proti USA, zakrýva diametrálny rozdiel medzi obidvoma veľmocami, rozdiel medzi socialisticou mocnosťou a hlavnou imperialistickou krajinou.

To, že západná Európa zaujíma, resp. usiluje sa zaujať určitú pozíciu medzi USA a ZSSR, vyvoláva zdanie o nadriednosti tejto „tretej sily“. V skutočnosti, pravda, žiadna nadriednosť v tomto smere nejestvuje. *Triedna pozícia* bude kapitalistickú západnú Európu vždy spájať so Spojenými štátmi proti Sovietskemu zväzu. To vysvetľuje i osobitný záujem USA na priebehu západoeurópskej integrácie. Naproti tomu z *konkurenčného hľadiska* stojí západná Európa proti USA ako slabší partner a v tomto zmysle sa jej postavenie dá posilniť i tesnou spoluprácou so Sovietskym zväzom.

V daných súvislostiach vzniká otázka či možno pretvoriť západnú Európu na „tretiu silu súčasného sveta“, vystupujúcu rovnoprávne popri USA a ZSSR. Pri dnešnom stave zatiaľ o takej sile možno hovoriť jedine ako o *tretej v poradí* a nie ako o *jednej z troch rovnocenných síl*. Nezdá sa, že by sa na tejto skutočnosti v blízkej budúcnosti niečo významnejšie zmenilo.

Na jednostrannosť teórie „tretej sily“ poukazuje aj skutočnosť, že vychádza zo statických pozícií, že dostatočne neberie do úvahy pôsobenie zákona nerovnomerného hospodárskeho a politického vývoja kapitalizmu, ktorý má neustály vplyv na zmenu pomeru síl medzi kapitalistickými štátmi (v súčasnosti sa napr. Japonsko stáva čoraz silnejším centrom svetového imperializmu), že neberie dostatočne do úvahy neustály rozvoj svetového revolučného procesu, rast protiimperialistického hnutia.

Teória „tretej sily“ si málo všima faktu, že východiskovú situáciu, z ktorej vychádza (oslabenie západnej Európy), nevytvorili náhodné okolnosti, ale že táto situácia je produktom konkrétnych medziimperia-

listických rozporov, síl, ktoré vyvolali druhú svetovú vojnu atď. Je jedným z prostriedkov využívaných v protikomunistickej propagande. Najmä jej zameranie proti ZSSR je zrejmé.

Ideál „tretej sily“ zahrnuje veľa prvkov, ktoré dokumentujú skutočnosť, že západoeurópska integrácia má svoj vyhranený politický a triedny profil. Súčasne ukazuje, že nie je ideálom defenzívnym, ale že v mnohých smeroch využíva veľmi ofenzívnu taktiku. V našom boji s buržoáznou ideológiou mu preto treba venovať primeranú pozornosť.

2. Teória „tretej sily“ a otázka rozšírenia EHS

Zástancovia teória „tretej sily“ považujú za významný krok na ceste k jej realizácii skutočnosť, že dlhotrvajúce rokovania o vstupe Veľkej Británie a ďalších kapitalistických krajín západnej Európy do EHS skončilo dohodou a Európske hospodárske spoločenstvo sa od začiatku roku 1973 stáva integračným zoskupením deviatich členských štátov.⁹ Zabúdajú pritom na fakt, že i v tejto situácii pretrvávajú, a dokonca sa zintenzívňujú ostré vzájomné protirečenia medzi členskými štátmi, že tieto protirečenia čoraz viac sťažujú proces ďalšieho ekonomického zjednocovania a že politické zjednocovanie sa v danom okamihu vôbec nedá považovať za pravdepodobné. To potvrdzuje aj skepticizmus mnohých oficiálnych dokumentov.

Ak doterajší priebeh západoeurópskej integrácie v relácii k vonkajšiemu vyspelému kapitalistickému svetu vyostril vzájomné vzťahy predovšetkým s USA, rozšírenie členskej základne EHS znamená nielen novú etapu boja rôznorodých síl vnútri tejto aliancie, ale aj novú etapu vývoja protirečení vo vzťahoch k vonkajšiemu svetu.

V ekonomickej oblasti sa dá stupňovanie protirečení očakávať v týchto smeroch:

1. Prehĺbi sa boj za *ekonomickú hegemoniu v EHS*. Vstupom Veľkej Británie sa EHS rozširuje o tretiu mocnosť, ktorá si robí — popri Francúzsku a NSR — ašpirácie na ekonomické a politické vedenie v tomto integračnom zoskupení. Aj keď sa vstupom do EHS mnohé zo súčasných britských pozícií na ekonomickom a politickom poli (vzťahy ku Commonwealthu, pozícia libry šterlingov, postavenie poľnohospodárstva atď.) nepochybne oslabia, nemožno v tomto smere paušalizovať a nebrať do úvahy také faktory, ako britskú hegemoniu v mnohých významných medzinárodných monopoloch, veľké skúsenosti britskej monopolistickej buržoázie atď., ktoré v očakávanom rozšírenom boji o hegemoniu v EHS pôsobia v prospech Veľkej Británie.

⁹ Vstup Nórska ako desiateho člena sa v posledných fázach schvaľovacej procedúry v dôsledku negatívneho výsledku ľudového referenda v tejto krajine stal bezpredmetným.

2. Predmetom ostrých vzájomných stretnutí sa nepochybne stanú *zväzky medzi Veľkou Britániou a Spojenými štátmi*. Vzájomné zväzky medzi Veľkou Britániou a USA sú dnes, podobne ako v minulosti, veľmi silné. Očakáva sa, že Veľká Británia bude mať snahu využívať výhody svojho členstva v EHS, avšak súčasne zachovať a posilniť svoje vzťahy s USA, resp. využiť ich v konkurenčnom boji s ostatnými štátmi EHS. Negatívna reakcia britských partnerov v EHS je v podmienkach, keď dochádza k europeizácii americko-západoeurópskych vzťahov (t. j. k ovplyvňovaniu ich podoby a určovaniu ich vývoja v čoraz väčšej miere zo strany západnej Európy), viac ako istá.

3. Vstup Veľkej Británie a ďalších krajín EZVO do EHS nastolil *otázku ďalšieho osudu druhého západoeurópskeho integračného zoskupenia — Európskeho združenia voľného obchodu*, ktoré doteraz konkurovalo EHS. EZVO hrozí v dnešných podmienkach faktická likvidácia, pretože ďalší postup jeho doterajších členov, ktorí vstúpili do EHS, v ekonomickom a politickom smere bude určený pravidlami EHS, a tie štáty EZVO, ktoré z rôznych dôvodov do EHS vstúpiť nemôžu, sa budú v dôsledku tejto skutočnosti uberať v najbližšej budúcnosti viacej alebo menej odlišnými cestami, ako ich doterajší partneri. To asi nezmenia ani plány, hľadajúce spôsoby, ako v novej situácii udržiavať kontakty medzi rozšírenými EHS a tými štátmi EZVO, ktoré do EHS nevstúpili (napr. plány na vybudovanie pásma voľného obchodu medzi rozšíreným EHS a zúženým EZVO).

4. Rozhodnutie Veľkej Británie vstúpiť do EHS viedlo k silnej *konfrontácii záujmov tejto krajiny so záujmami krajín Commonwealthu*, ktoré z rôznych dôvodov (napr. zabezpečený odbyt niektorých produktov na britskom trhu, o ktorý po vstupe Veľkej Británie prídu, pretože sa na ne bude pozeráť ako na tretie, nečlenské krajiny, voči ktorým sa uplatňujú diskriminačné opatrenia) sú proti tomuto kroku.

Vstup Veľkej Británie do EHS bude začiatkom novej fázy boja o koloniálne dedičstvo Anglicka. Veľká Británia v povojnových rokoch nedokázala zastaviť neustály pokles svojho vplyvu v krajinách Commonwealthu. Vo vstupe do EHS vidí možnosť ako svoj vplyv v tejto oblasti posilniť (vzniká svojim spôsobom analogická situácia ako pri založení EHS, keď Francúzsko presadzovalo formu tzv. pridruženia svojich afrických kolónií k EHS, pričom kalkulovalo s využitím ekonomickej sily svojich partnerov v EHS v tejto svetovej oblasti vo svoj prospech). Doterajšie krajiny EHS sa naopak chystajú znovurozdeliť túto oblasť kapitalistického sveta medzi sebou.

5. Vyostrenie medziimperialistických rozporov sa dá očakávať *v oblasti menových vzťahov*. Tento predpoklad vyplýva z požiadavky EHS, aby Veľká Británia dala súhlas k tomu, aby libra šterlingov prestala plniť funkciu svetovej rezervnej meny, ktorému sa Veľká Británia v čase rokovaní o vstupe podvolila.

Nemenej zložitý a konfliktný vývoj sa dá očakávať aj v politickej oblasti.

Vstupom *Velkej Británie* sa do zložitej hry ekonomických a politických síl v EHS dostáva štát, ktorý bude jednou z jeho vedúcich síl, aj keď v porovnaní s Francúzskom a NSR jeho vývoj v posledných rokoch sa stretol s oveľa väčšími a hlbšími problémami a rozpormi: zaznamenali sa stagnačné javy v jeho ekonomike, pokles vplyvu v Britskom spoločenstve národov, pokles politickej prestíže v dôsledku dlhoročných márnych snáh o vstup do EHS atď.

Zásadná jednotu hlavných imperialistických síl v otázke rozšírenia EHS teda vôbec neznamená, že by za tejto situácie ich odlišné, špecifické ciele ustupovali do pozadia. Opak je pravdou.

„Každý imperialistický štát sleduje vlastné ciele. Súčasne však všetky tvoria články svetového imperialistického systému,“ hovorí sa v dokumente *Úlohy boja proti imperialismu v súčasnom období a akčná jednotu komunistických a robotníckych strán a všetkých prot imperialistických síl*, prijatou na medzinárodnej porade komunistických a robotníckych strán, konanej v roku 1969 v Moskve.¹⁰

Prvoradý záujem na rozšírení EHS má *monopolistický kapitál NSR*. Jeho ekonomicko-vojenská sila vytvára základ pre rozšírenie jeho politických a ekonomických pozícií aj v rozšírenom EHS, pre účinnejšie ovplyvňovanie charakteru i smeru vývoja tohto integračného zoskupenia, pre nátlak nielen na nečlenské kapitalistické, ale aj socialistické štáty. Konečným cieľom má byť vedúce postavenie v proklamovanom európskom federálnom štáte („tretej sile“ súčasného sveta), v ktorom by dôležité národné právomoci prešli do rúk nadnárodných inštitúcií. Súčasťou tohto úsilia je aj boj za vytvorenie tzv. európskeho vojenského spoločenstva, tzv. európskeho generálneho štábu, za znovuzačlenenie Francúzska do NATO, za realizáciu spoločnej zahraničnej a „obrannej“ politiky, za uskutočnenie projektu „jadernej obrany“, ktorý by vytvoril možnosť disponovať s nukleárnymi zbraňami.

Francúzska koncepcia rozšírenej integrovanej kapitalistickej Európy sa pôvodne opierala o de Gaullovu predstavu „Európy vlastí“, teda Európy šiestich štátov ekonomicky integrovaných v EHS, ktorým by sa však ponechala národná suverenita. Takáto „nezávislá“ Európa, zaujímajúca pod vedením francúzskeho imperialismu miesto medzi USA na jednej a ZSSR na druhej strane, by podľa francúzskych predpokladov najlepšie poslúžila upevneniu kapitalistického systému v tejto svetovej oblasti, znemožnila by západonemecké snahy o hegemoniu a pomohla by výsadbému postaveniu Francúzska.

Po odchode de Gaulla z politického života v roku 1969 došlo k určitej modifikácii koncepcie „Európy vlastí“; prejavom tejto skutočnosti bol

¹⁰ Pravda, 18. júna 1969.

i francúzsky súhlas s rozšírením EHS. V pozadí týchto zmien stojí vyostrenie triedneho boja vo Francúzsku v tom čase, kvalitatívne zmeny v štruktúre francúzskeho monopolitického kapitálu i meniaci sa pomer ekonomických síl v prospech francúzskeho imperializmu. Zostrujúci sa triedny boj viedol dokonca k zmierneniu vyostrených francúzsko-amerických vzťahov k zblíženiu s NATO, teda k väčším kontaktom s imperialistickými spojencami Francúzska. Tento vývoj je reakcia na zosilnené pozície francúzskych monopolov, ktoré stratili záujem na striktné presadzovaných nacionalistických cieľoch vtedy, keď pre svoju ďalšiu expanziu pocítili potrebu širšieho priestoru.

Vstup Veľkej Británie do EHS síce ekonomicky odsúva Francúzsko na tretiu pozíciu v rade hlavných síl tohto zoskupenia, Francúzsko však v politickej oblasti presadzuje koncepciu konfederácie (je proti federatívnemu usporiadaniu), ktorá by mu umožnila udržovať i naďalej vedúcu pozíciu v Európe i vo svete, a to napriek ekonomickej prevahe hlavných partnerov.

Britský monopolistický kapitál sleduje vstupom do EHS takisto celý rad ekonomických a politických cieľov. Očakáva predovšetkým tieto prínosy:

— posilnenie britského kapitalizmu ako celku (v rámci plnenia tejto úlohy sa vyslovujú predovšetkým nádeje na zlepšenie stavu platobnej bilancie a na posilnenie pozície libry šterlingov), znovuzískanie postavenia, ktoré postupne strácal v celom priebehu povojnového obdobia;

— rozsiahly trh EHS má sa stať priestorom pre ďalšiu expanziu najväčších britských monopolov;

— vytvorí sa predpoklady pre ďalší rozvoj medzinárodných monopolov (britský kapitál počíta s posilnením svojho postavenia v ich rámci), a tým aj predpoklady pre úspešnejšiu konkurenciu s americkými priemyselnými gigantmi;

— cestou kolektívneho neokolonializmu EHS sa má zabezpečiť ďalšia existencia kapitalistických výrobných vzťahov v krajinách Britského spoločenstva národov, a to aj za cenu ďalšieho poklesu vplyvu Veľkej Británie v tejto oblasti;

— v relácii k USA má sa využiť členstvo v EHS a sila tohto zoskupenia na novú úpravu vzájomných vzťahov, ktoré by boli výhodné pre britské záujmy, a ktoré by nahradili jestvujúce „osobitné vzťahy“, rozvíjajúce sa od čias druhej svetovej vojny a upadajúce čo do významu vzhľadom na pokles ekonomickej a politickej sily britského imperializmu v posledných rokoch.

Uvedeným výhodám, ktoré zo vstupu do EHS vyplývajú pre špičky britského monopolistického kapitálu, kontrastujú nevýhody, silnejší konkurenčný tlak a ekonomické hrozby pre ďalší vývoj nemonopolistického kapitálu, nehovoriac už o všeobecne známých negatívnych dôsledkoch na postavenie britských pracujúcich. Tieto skutočnosti však britská

finančná oligarchia neberie do úvahy. Využíva súčasné vnútorné problémy a rozpory v EHS na to, aby sa sama zúčastnila boja za vedúce postavenie v západoeurópskom integračnom procese.

Ako je zrejmé, západonemecký, francúzsky i britský prístup k západoeurópskej integrácii v jej rozšírenej podobe nielenže nie je totožný, ale je zásadne odlišný, jednotlivé koncepcie stoja proti sebe. Rozšírením členskej základne EHS sa rozširuje aj pravdepodobnosť vzniku širšej škály názorov na dôležité otázky. Hľadanie kompromisov — teda tradičná cesta, využívaná v zložitých situáciách v celom doterajšom vývoji EHS — bude o to ťažšie. To bezpochyby nepríspeje ani k ďalšiemu rýchlemu priebehu ekonomickej liberalizácie, ani k realizácii federalistických tendencií. Na tom nič nezmení ani to, že rozšírenie EHS ďalej posilní procesy koncentrácie a centralizácie západoeurópskeho kapitálu, posilní možnosti vniku multinacionálnych koncernov (tzv. európskych spoločností), možnosti spolupráce v menovej oblasti, v oblasti vedy a techniky, možnosti spoločných ekonomických i politických akcií voči nečlenskému svetu.

Monopolistické riešenie problémov, ktoré vznikajú v súvislosti s presadzovaním tendencií k internacionalizácii hospodárskeho života, s medziimperialistickými rozporami i s ekonomickými, politickými a vojenskými ambíciami jednotlivých imperialistických štátov, pravda, nemá nič spoločné so životnými záujmami národov príslušných kapitalistických krajín, ani s optimálnymi cestami smerujúcimi k posilneniu medzinárodnej spolupráce medzi štátmi. Problém realizácie demokratickej alternatívy integrácie, ktorý nastoľujú komunistické strany západoeurópskych krajín, stáva sa za daných podmienok o to aktuálnejší.

КРИТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА БУРЖУАЗНУЮ ТЕОРИЮ О ИНТЕГРИРОВАННОЙ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ КАК ТРЕТЕЙ СИЛЕ СОВРЕМЕННОГО МИРА

Драгош Ш и б л

Обострение конкурентных отношений между империалистическими государствами является одной из характеристических черт послевоенного развития мирового капитализма. Международная экономическая интеграция в западной Европе является одной из путей, по которому капиталистические государства в этой области стремятся в этой конкурентной борьбе занять выгодную позицию. Из этого обстоятельства исходит также и немарксистская теория о западной Европе как «третьей силе» современного мира, которая бы стояла с одной стороны против Советского союза и с другой стороны против Соединенным штатам Америки.

Автор статьи показывает, что требование сверхклассовости такой третьей силы не имеет ничего общего с действительностью и критически анализирует разные аспекты этой теории. Западная Европа является составной частью империалистического мира и классовая позиция связывает ее с США против СССР. Это в конце концов доказывает и особый интерес Соединенных штатов к ходу западноевропейской интеграции. На этой действительности неменяет ничего ни то обстоятельство, что для того, чтобы обеспечить способность конкурировать За-

падная Европа стоит против США и свою позицию укрепляет широкими контактами с некапиталистическим миром.

Важнейшей вехой на пути к преобразованию Западной Европы на «третью силу» современного мира считается расширение ЕЭС о некоторые государства с начала 1973 года. Представители этой теории не достаточно учитывают то обстоятельство, что даже этот факт не преобразует, и даже не может преобразовать западноевропейский центр мирового империализма в область без конфликтов. Автор статьи показывает на конкретных примерах в каких направлениях возможно в условиях расширенного ЕЭС ожидать обострение экономических и политических конфликтов между членами расширенного ЕЭС, и между внешним миром. Показывает и на то, что при данных обстоятельствах становится более актуальной демократическая альтернатива интеграции, которую предлагает коммунистическое движение.

A CRITICAL VIEW ON THE BOURGEOIS THEORY OF AN INTEGRATED WESTERN EUROPE AS A „THIRD POWER“ OF CONTEMPORARY WORLD.

Drahoš Šíbl

A sharpening of competitive relationships among imperialistic countries is one of the characteristic traits of post-war development of world capitalism. The international integration in western Europe has become one of the ways in which capitalist States of this area endeavour to gain a favourable position. This fact gives rise also to the non-Marxist theory about western Europe as a „third power“ of contemporary world, which would stand as a counterbalance to the Soviet Union on the one hand, and to the United States of America, on the other.

In the present study the author shows that a semblance of an „above-class“ character of such a third power has nothing in common with reality, and subjects various aspects of this theory to a critical analysis. Western Europe is part of the imperialist world and its class position binds it to the U. S. A., and against the Soviet Union. This is ultimately documented also by the personal interest of the United States on the course of western integration. This is not altered in any way even by the fact that from a competitive point of view Western Europe stands against the U. S. A. and reinforces its position through extensive contacts with the non-capitalist world.

A significant milestone on the road to reshaping western Europe into the „third power“ of contemporary world is today considered to be the extension of the European Economic Community to include further member States as from 1973. Adherents of this theory have not given adequate consideration to the fact that neither does this moment remould the west European centre of world imperialism into a nonconflict sphere. On concrete examples the author shows in what directions a sharpening of economic and political conflicts among members of the enlarged EEC, and between them and the outside world, may be expected under conditions of an enlarged EEC. He points out that under these circumstances, the democratic alternative of an integration as practised by the communist movement becomes even more urgent.

Prehľady

VLASTISLAV BAUCH

Výsledky hospodárskej politiky KSČ v postavení obyvateľstva Slovenska

25. výročie Februára je vhodnou príležitosťou zamyslieť sa nad výsledkami, ktoré sa dosiahli pri uskutočňovaní línie KSČ zameranej na povznesenie ekonomickej, sociálnej a kultúrnej úrovne Slovenska. Hospodárska politika strany musela prekonať mnohé zložité problémy spojené s prudkým rozvojom Slovenska, aby sa mohli realizovať leninské princípy riešenia národnostnej otázky v našej republike. Úspešnosť tejto politiky presvedčivo dokazuje prehľad o vývoji Slovenska za štvrtstoročie socialistickej výstavby.

Budovanie socialistickej materiálno-technickej základne zmenilo postavenie slovenského národného hospodárstva v československej ekonomike. Mohutný rozvoj výroby sa stal základom ohromných premien v materiálnych podmienkach života obyvateľstva, v dôsledku ktorých nastali výrazné zmeny v životnej úrovni obyvateľstva Slovenska.

Dvadsaťpäťročná existencia republiky budujúcej socializmus definitívne zlikvidovala bývalé agrárne zaostané Slovensko. Jeho miesto zaujala priemyselne vysoko vyspelá oblasť ČSSR. Industrializácia v priemysle a socializácia v poľnohospodárstve sa stali základom modernej veľkovej výroby a zároveň nového života širokých vrstiev obyvateľstva.

Postavenie Slovenska a jeho úlohu v československom národnom hospodárstve najlepšie dokumentujú údaje o vývoji podielu Slovenska na spoločenskej výrobe. Tab. 1.

Podiel Slovenska na spoločenskom produkte ČSSR stúpol r. 1970 oproti roku 1948 z 19 % na 26,4 %. Objem spoločenského produktu vyrobeného na Slovensku vzrástol z 20,9 miliardy na 183 miliárd korún, teda takmer devätnásobne oproti roku 1948. Úmerne vzrástol aj podiel Slovenska na tvorbe národného dôchodku ČSSR, ktorý sa v súčasnom období už značne približuje k podielu Slovenska na celkovom počte obyvateľstva v ČSSR. Národný dôchodok vyprodukovaný na Slovensku r. 1970 reprezentoval 82,5 miliardy Kčs a zúčastňoval sa na tvorbe národného dôchodku vyprodukovaného v ČSSR 27,5 %, na použitom národnom dôchodku sa Slovensko zúčastňovalo 29 %.

Proces budovania socialistickej materiálno-technickej základne výraz-

Tabuľka 1

Vývin spoločenského produktu a národného dôchodku na Slovensku a ich podiel na tvorbe ČSSR (údaje v miliardách korún bežných cien)

Rok	Spoločenský produkt Slovenska	Podiel v % na jeho tvorbe v ČSSR	Národný dôchodok Slovenska	Podiel Slovenska v %	
				na tvorbe národného dôchodku ČSSR	na počte obyvateľov ČSSR
1948	20,9	19,0	11,3	19,2	28,8
1955	57,7	21,3	27,5	20,7	29,5
1960	80,1	23,5	38,2	23,5	30,3
1965	100,1	24,5	41,6	24,3	30,9
1970	187,3	26,4	82,5	27,5	31,5

Prameň: Štatistická ročenka ČSSR 1971.

ne zmenil aj úlohu jednotlivých odvetví na tvorbe národného dôchodku. Roku 1950 sa priemysel zúčastňoval na vyprodukovanom národnom dôchodku 40 % a r. 1970 už 56,7 %.

Takéto zvýšenie podielu priemyslu na tvorbe národného dôchodku je zároveň ukazovateľom celkového rozvoja priemyslu na Slovensku, ktorý rástol nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne, nielen počtom závodov a nových pracovných síl, ale aj zmenou štruktúry výroby, vybavením pracovníkov novými výrobnými fondmi a rastom ich kvalifikácie.

Celkové investície venované na rozvoj ekonomiky Slovenska v rokoch 1948—1970 predstavujú bežmála 350 miliárd Kčs (z toho do priemyslu 128 miliárd Kčs). Za toto obdobie vzrástol počet pracovníkov v národnom hospodárstve o 406 000 a iba v priemysle reprezentoval prírastok 360 000.

O raste kvalifikácie pracovníkov svedčí skutočnosť, že počet odborníkov vzrástol od roku 1953 zo 67,9 tisíca takmer na 350 tisíc, z toho s vysokoškolským vzdelaním zo 14,7 tisíc na 80,9 tisíc a odborníkov so stredoškolským vzdelaním z 53,2 tisíc na 266,5 tisíc. Ich kvalifikácia je jedným z výrazných ukazovateľov charakterizujúcich ekonomickú a kultúrnu úroveň dnešného Slovenska, a zároveň významným činiteľom rastu výrobného potenciálu Slovenska. Takáto vysoká kvalifikácia môže byť využitá iba v moderných výrobných podmienkach, ktoré štát zabezpečil investičnou politikou, zameranou na vybavenie priemyslu a poľnohospodárstva modernou, vysokovýkonnou technikou. Základné fondy v priemysle na Slovensku vzrástli od roku 1948 z 23,6 miliardy Kčs do roku 1970 na 123,9 miliardy Kčs. Vybavenosť základnými fondmi na pracovníka v priemysle v súčasnom období prevýšila úroveň vybavenosti Českej socialistickej republiky, o čom svedčia tieto údaje: Vybavenosť pracovníkov priemyslu na Slovensku základnými výrobnými prostriedkami v pomere k českým zemiám tvorila r. 1948 — 88,6 %, r. 1955 — 98,1 %, r. 1960 — 104,8 %, r. 1965 — 108,4 % a r. 1970 — 106,7 %.

Základné výrobné fondy sú na Slovensku v porovnaní s českými kra-

T a b u l k a 2

Pracovníci v národnom hospodárstve na Slovensku roku 1950 a 1970

Odvetvie	Priemerný počet v tis. osôb			
	1950		1970	
	absolútne	v %	absolútne	v %
Výrobné odvetvia	1 374	89,7	1 572	78,7
z toho:				
priemysel	263	17,2	618	31,0
stavebníctvo	123	8	198	9,9
poľnohospodárstvo	819	53,5	460	23,0
lesníctvo	36	2,4	42	2,1
doprava	36	2,4	68	3,4
spoje	5	0,3	14	0,7
materiálno-technické zásobovanie	4	0,2	13	0,7
obchod a spoločné stravovanie	72	4,7	141	7,1
nákup poľnohospodárskych výrobkov	13	0,8	12	0,6
ostatné nezaradené činnosti	3	0,2	6	0,3
Nevýrobné odvetvia	157	10,3	425	21,3
z toho:				
doprava	39	2,2	41	2,1
spoje	12	0,7	14	0,7
veda a výskum	33	1,8	40	2,0
komunálne služby	34	1,9	41	2,1
bytové hospodárstvo	15	0,8	15	0,7
zdravotná a sociálna starostlivosť	66	3,6	79	4,0
škôlstvo, kultúra, osвета a telovýchova	122	6,7	136	6,8
správa a súdnicstvo	30	1,7	35	1,7
peňažníctvo a poisťovníctvo	8	0,4	8	0,4
spoločenské organizácie	5	0,3	8	0,4
ostatné nezaradené nevýrobné činnosti	5	0,3	5	0,3
Spolu	1 531	100	1 997	100

Prameň: Štatistická ročenka ČSSR 1971.

jinami novšie, a preto je ich účinnosť vyššia ako v ČSR, v dôsledku čoho sa aj produktivita práce na Slovensku vyvíjala rýchlejšie.

Nie menšie úspechy dosiahlo aj poľnohospodárstvo, ktoré bolo za dvadsať rokov prebudované na modernú, vyspelú, vysokomechanizovanú veľkovýrobu.

V rokoch 1948—1970 sa investovalo do poľnohospodárstva 85,7 miliardy Kčs. Tieto investície sa postupne odrážali v modernej mechanizácii, v spotrebe umelých hnojív a vo vysokej intenzite poľnohospodárskej výroby, ktorá v posledných rokoch značne vzrástla. Od roku 1948 sa zvýšili na Slovensku hektárové výnosy pšenice z 13,7 q na 31,5 q, kukurice z 21,5 q na 40,3 q a cukrovej repy z 201,6 q na 377 q. Priemerná ročná dojivosť kráv sa zvýšila z 1191 litrov na 2426 litrov (r. 1969). Hrubá poľnohospodárska výroba (v cenách roku 1967) vzrástla od roku

1948 do roku 1970 z 11 610 miliónov Kčs na 21 540 miliónov Kčs, trhov^á výroba sa v porovnaní s rokom 1936 zvýšila na 300 %, pričom počet pracovníkov v poľnohospodárstve sa znížil od r. 1948 z 902 000 do r. 1970 na 460 000 (bez STS).

Roku 1970 predstavovala hrubá poľnohospodárska produkcia (v bežných cenách) na 1 ha poľnohospodárskej pôdy obhospodarovanej družstvami 7686,— Kčs, roku 1960 len 4450,— Kčs (na jedného pracovníka vzrástla za to isté obdobie z 28 158,— Kčs na 38 142,— Kčs). Odmena za pracovnú jednotku (PJ) v roku 1970 predstavovala v celoslovenskom priemere 25,52 Kčs, r. 1960 15,78 Kčs.

V dôsledku ekonomickej konsolidácie družstiev, rastu ich výroby, ale aj priaznivej hospodárskej politiky socialistického štátu bolo r. 1970 z celkového počtu JRD len 9 % s odmenou do 17,90 Kčs za PJ a až 80,5 % s odmenou nad 22,— Kčs, kým r. 1960 malo až 44,4 % JRD na Slovensku odmenu 10,— Kčs za PJ a iba 5,5 % nad 20,— Kčs.

Proces ekonomickej a výrobnjej konsolidácie poľnohospodárstva nie je ešte ukončený, doteraz nie sú plne využité prírodné, ale ani ľudské a organizačno-výrobné možnosti, ktoré má k dispozícii socialistická poľnohospodárska veľkovýroba.

Doterajšie výsledky rozvoja národného hospodárstva neodrazili sa iba vo vybudovaní vyspelej materiálno-technickej základne, ale aj v hlbokých sociálno-ekonomických zmenách a vo vysokom tempe rastu životnej úrovne obyvateľov Slovenska.

Súčasnú vyspelú materiálno-technickú základňu reprezentuje moderný priemysel, jeho nová štruktúra, oblastné rozmiestenie a vysokomechanizovaná socialistická poľnohospodárska veľkovýroba.

Vybudovaná materiálno-technická základňa spôsobila hlboké zmeny v materiálnych a sociálno-ekonomických podmienkach života obyvateľov Slovenska. Pokúsime sa tieto zmeny aspoň niekoľkými údajmi ilustrovať.

Za necelých dvadsať rokov sa zvýšil počet obyvateľov Slovenska viac než o milión a zamestnanosť vzrástla za to isté obdobie asi o 400 000. Pracovná aktivita obyvateľstva Slovenska sa znížila zo 43,9 % pracovne činných na 43,1 %. Pokles podielu zamestnaného obyvateľstva bol spôsobený rastom podielu mládeže ešte nezapojenej do pracovného procesu na celkovom počte obyvateľstva a jednak predlžovaním života obyvateľstva, čím narastá počet dôchodkov.

Výrazné presuny nastali v štruktúre pracovníkov, pretože sa vytvorili nové výrobné odvetvia a zároveň sa menil podiel jednotlivých odvetví na celkovej výrobe Slovenska. Dokumentuje to i tabuľka, ktorá ukazuje, ako sa zmenila ekonomika jednotlivých výrobných a nevýrobných odvetví v národnom hospodárstve za posledných dvadsať rokov. Túto zmenu najlepšie vystihujú údaje o počte pracovníkov zamestnaných v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva. Pozri tab. 2.

Od roku 1950 do roku 1970 vzrástol počet pracovníkov zamestnaných v rôznych odvetviach národného hospodárstva o 466 000. Ďalej nastali výrazné zmeny v štruktúre a v rozdelení pracovných síl do rozličných odvetví národného hospodárstva na Slovensku. S rastom celkovej zamestnanosti a v zapojení voľných pracovných síl do pracovného procesu sa zmenil pomer medzi počtom pracovníkov vo výrobnéj a v nevýrobnej sfére. Roku 1950 pracovalo vo výrobných odvetviach národného hospodárstva bezmála 90 % obyvateľov, čo predstavovalo 1 374 000 ľudí, v nevýrobnej sfére iba 10,3 % s počtom 157 000 pracovníkov. S rozvojom industrializácie, s budovaním novej materiálno-výrobnej základne socializmu narastali i nároky obyvateľstva na služby, kultúrnu, zdravotnú a sociálnu starostlivosť, ktorá sa v minulosti rozvíjala nedostatočným tempom. A tak v posledných dvadsiatich rokoch smeroval veľký prúd pracovných síl do nevýrobnej sféry. Roku 1970 pracovalo v tejto oblasti národného hospodárstva už vyše 21 %, t. j. viac ako 425 000 obyvateľov a z celkového prírastku zamestnanosti reprezentoval prírastok pre nevýrobnú sféru bezmála 64 %.

Druhým zaujímavým, ale zákonitým sprievodným znakom socialistickej industrializácie sú zmeny v štruktúre pracovníkov vo výrobnéj sfére. Roku 1950 pracovalo v poľnohospodárstve 53,5 % pracovníkov činných vo výrobných odvetviach. Do roku 1970 poklesol ich počet o 460 000. Pracovníci v poľnohospodárstve reprezentovali už iba 29,9 % z celkového počtu pracovníkov vo výrobnéj sfére. V priemysle sme r. 1950 zamestnávali iba 17,2 % a roku 1970 už 40 % z celkového počtu osôb činných vo výrobnéj sfére.

Za 20 rokov výrazne stúpol aj počet pracovníkov v stavebníctve. Tab. 3.

Výrazným výsledkom doterajšieho rozvoja národného hospodárstva je ekonomická aktivizácia žien, ktoré v roku 1970 predstavovali 41,8 %

Tabuľka 3

Sociálne zloženie obyvateľstva na Slovensku r. 1950 a 1969

Sociálna skupina	1950		1969	
	absolútne v tisícoch	v %	absolútne v tisícoch	v %
Robotníci	1 705	49,5	2 674	58,9
Ostatní zamestnanci	378	11,1	1 180	26,0
Družstevní roľníci a výrobcovia	1	—	471	10,4
Drobní roľníci	1 100	32,2	195	4,3
Kapitalisti	78	2,3	—	—
Slobodné povolanie, remeselníci a živnostníci	170	4,9	17	0,4
Spolu	3 442	100	4 537	100

Prameň: Štatistická ročenka ČSSR 1971.

z celkového počtu pracovných síl na Slovensku, čo reprezentuje 883 tisíc pracovných síl. Počet aktívne činných žien sa oproti minulosti výrazne zvýšil. Od roku 1961 sa na celkovom prírastku ekonomicky aktívnych žien v ČSSR (493 000) zúčastňovalo Slovensko 45,6 %, takže len od roku 1961 do roku 1970 vzrástol počet zamestnaných žien o 225 000, čo predstavuje za posledných desať rokov prírastok vyše 34 %.

V dôsledku socializácie priemyslu, kolektivizácie poľnohospodárstva, ale aj zmien v štruktúre priemyslu, zmenilo sa triedne a sociálne zloženie obyvateľstva. Na území bývalého agrárne preľudneného Slovenska hrá dominujúcu úlohu silná, vyspelá robotnícka trieda, ktorá predstavuje takmer 60 % z celkového počtu obyvateľov Slovenska. Bývalých individuálne hospodáriacich roľníkov nahradila trieda socialistických družstevných roľníkov. Súkromných vlastníkov, kapitalistov, bývalých vykorisťovateľov už niet, zostali iba zvyšky súkromných malovýrobcov, ktorí hospodária na pôde prevažne v extrémnych výrobných podmienkach. Drobní individuálne hospodáriaci roľníci reprezentovali roku 1970 okolo 4 % z celkového počtu obyvateľov a ich výrobná a ekonomická váha nebola v poľnohospodárskej výrobe veľká, i keď v živočíšnej výrobe v niektorých oblastiach nie je možné ich výrobnú kapacitu zanedbávať.

Triednu a sociálnu štruktúru obyvateľov Slovenska reprezentuje kvalitatívne nová úroveň pracovníkov. So zmenou štruktúry národného hospodárstva, s modernizáciou priemyslu, ale v dôsledku mechanizovanej veľkovýroby v poľnohospodárstve zmenila sa kvalifikačná štruktúra obyvateľstva. Vznikli nové profesie, značne sa zredukovali počty najmenej kvalifikovaných pracovníkov, ktorých nahradila pestrá štruktúra kvalifikovaných odborníkov. Nové továrne, nové pracovné a výrobné operácie si vyžiadali sústavný príliv vyučených a vyškolených pracovníkov a ich potreba z roka na rok rastie. Namiesto nekvalifikovaných námezdných robotníkov, ktorí v minulosti hífne opúšťali domovinu, reprezentuje socialistickú veľkovýrobu vysoká kvalifikačná úroveň pracovníkov. Každoročne si desiatitisíce pracovníkov zvyšovali a zvyšujú odbornosť, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že r. 1969 pracovalo v národnom hospodárstve na Slovensku vyše 350 000 kvalifikovaných pracovníkov, na stredných a vysokých školách študuje takmer 200 000 mladých ľudí a odborným výcvikom prechádza ročne 93 000 učňov. Kvalifikačný rast našiel odraz nielen v zmenenom postavení pracovníka v procese výroby, ale aj v jeho materiálnej a kultúrnej úrovni.

Veľmi markantný je rast kvalifikácie a zmien v sociálnej štruktúre v poľnohospodárstve. Zaostalého roľníka, poznačeného tradičnou univerzálnou výrobnou technikou i vedomosťami, zaťaženého rozdrobenými parcelami, ktoré živili rozvetvenú roľníkovu rodinu, nahradil družstevný výrobca. Scelené polia si vyžiadali novú techniku a technológiu výroby a nového výrobcu. Slovenská dedina, na ktorej sa v minulosti iba zriedkavo objavil absolvent poľnohospodárskej školy, dnes má aj z tohto hľa-

diska úplne inú tvár. Napr. roku 1963 malo 3 % predsedov, 8,1 % agronómov a 7,6 % zootechnikov JRD vysokoškolské vzdelanie. Roku 1970 bolo v slovenskom poľnohospodárstve vyše 7000 vysokoškolákov a okolo 18 000 stredoškolákov, desaťtisíce kvalifikovaných mechanizátorov, traktoristov, opravárov a iných vyučených odborníkov. V tom roku malo vysokoškolské vzdelanie už 17,4 % predsedov, 20,3 % agronómov a 18,7 % zootechnikov JRD. Roku 1970 viac než 60 % predsedov, 85 % ekonómov a okolo 75 % agronómov a zootechnikov JRD na Slovensku malo stredné alebo vysokoškolské vzdelanie.

Zásľuhou socialistickej industrializácie a mechanizácie poľnohospodárstva sa postupne zvyšovalo materiálne postavenie Slovenska. Socialistická industrializácia podstatnou mierou prispela k vyriešeniu odvekého problému nezamestnanosti, odstránila preľudnenie dediny a vysta-hovalectvo najproduktívnejších príslušníkov národa. Slovenskí robotníci dnes pracujú v moderných závodoch, rozmiestnených po celej našej vlasti, a nie sú odkázaní ísť za neistým zárobkom za hranice.

Výrobné a ekonomické výsledky, ktoré dosiahlo slovenské národné hospodárstvo, reprezentované novým moderným priemyslom a vysokomechanizovaným poľnohospodárstvom, zásluhou vysokokvalifikovaných pracovníkov, nielenže vytvorili podmienky pre ďalší rast materiálnotechnickej základne, ale prejavili sa aj vo vysokej životnej úrovni obyvateľstva Slovenska.

Rast zamestnanosti a zvýšenie kvalifikácie pracovníkov vytvorili priaznivé podmienky pre vysokú materiálnu a kultúrnu úroveň obyvateľstva Slovenska.

Priemerná mesačná mzda pracovníkov v socialistickej sektore národného hospodárstva (bez JRD) vzrástla od roku 1948 zo 764, —Kčs na 1910, — Kčs roku 1970. Výrazný je aj rast osobných dôchodkov družstevníkov.

V minulosti typický rozdiel v materiálnom postavení medzi priemyselným robotníkom a roľníkom sa odrážal v disproporcii medzi odmenou za prácu v poľnohospodárstve a v priemysle. Táto disproporcía sa ešte určitý čas udržiavala aj po vzniku družstiev. Skupinové vlastníctvo základných prostriedkov do veľkej miery ohraničovalo možnosti prelievania národného dôchodku medzi jednotlivými podnikmi navzájom alebo medzi družstvami a štátom. Navyiac, systém odmeňovania (naturálie a peniaze) i existencia osobného vlastníctva (záhumienku) neumožňujú úplnú porovnateľnosť dôchodkovosti obidvoch základných tried našej spoločnosti.

Súčasná hospodárska politika uvedená do života roku 1967 urobila pri odstraňovaní v minulosti ešte existujúcej disproporcie medzi odmenami v priemysle a v poľnohospodárstve veľký kus práce. Vychádzajúc z prepočtov, ktoré urobili pracovníci Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, sa úroveň odmien v družstvách v poslednom desaťročí značne

zvýšila: celoštátne o 77,1 %, na území Slovenskej socialistickej republiky až o 122,8 %.

Podľa uvedených prepočtov priemerné hodinové odmeny v poľnohospodárstve dosiahli na Slovensku takmer 80 bodov z hodinových odmien pracovníkov priemyslu, hodinové odmeny v mnohých dobrých, a najmä veľmi dobre hospodáriacich JRD prekročili úroveň hodinových robotníckych miezd. Odmeny v horšie hospodáriacich družstvách ešte zaostávajú za týmto priemerom.

Aký vplyv má vzrast odmien na materiálnu úroveň obyvateľstva, ilustruje aj skutočnosť, že napr. v roku 1960 bolo na Slovensku uložených 2951 miliónov Kčs na vkladných knižkách a celkové úspory predstavovali 3366 miliónov Kčs a roku 1970 predstavoval ročný vklad 10 090 miliónov Kčs a celkové úspory dosiahli 16 777 miliónov Kčs.

V dôsledku rastu osobných príjmov, ale aj zvyšovaním celospoločenských fondov, určených na rozvoj životnej úrovne, stúpila osobná i spoločenská spotreba obyvateľov Slovenska. Dnes niet podstatných rozdielov v stravovaní, bývaní, obliekaní a v ďalších zložkách osobnej spotreby medzi jednotlivými sociálnymi skupinami, s výnimkou mnohohodných rodín.

Osobná spotreba na obyvateľa, ktorá reprezentuje rozhodujúcu zložku v životnej úrovni, dosiahla roku 1969 až 83,9 % úrovne obyvateľov českých zemí. Kým r. 1949 reprezentoval maloobchodný obrat na obyvateľa Slovenska 3818,— Kčs, r. 1960 to bolo 5683,— Kčs a r. 1969 až 9608,— Kčs. Potraviny sa na maloobchodnom obrate zúčastňovali roku 1960 až 53 percentami, roku 1970 obyvateľstvo vydalo viac peňažných prostriedkov na priemyselné výrobky, čo je správna tendencia vo vývoji štruktúry výdavkov obyvateľstva.

Najvýraznejšiu zložku osobnej spotreby predstavuje výživa. Podľa získaných údajov roku 1936 bola na Slovensku ročná spotreba na jedného obyvateľa: mäsa 21,1 kg, tukov a olejov 9,3 kg, mlieka a mliečnych výrobkov 192 kg a vajec 64 ks. Takáto veľmi nízka spotreba základných potravín zakrýva ešte veľké rozdiely v spotrebe jednotlivých sociálnych skupín v rôznych oblastiach. Výživa na Slovensku u prevažnej časti obyvateľstva v tom období ďaleko zaostávala za lekársky odporúčanými dávkami nutričných hodnôt.

Obdobie mohutného rozvoja materiálno-výrobnej základne socializmu, obdobie socialistickej industrializácie a združstevňovania odrazilo sa aj vo vývoji osobnej spotreby. Výživa obyvateľov sa zvýšila nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne. Roku 1970 sa spotreba potravín na Slovensku čo do sortimentu a kvality priblížila k spotrebe v českých krajoch a k najvyspelejším štátom na svete. Kalorická hodnota dosiahla hranica 3000 kcal. Tab. 4.

V ďalšom vývoji bude potrebné výživu zracionalizovať (menej bravčového mäsa a múky, viacej mlieka, ovocia, zeleniny), ďalej v hospodár-

T a b u l k a 4

Spotreba potravín na jedného obyvateľa na Slovensku v rokoch 1948—1969

Potraviny	1948	1955	1960	1969
Mäso kg	17,8	29,4	47,1	58,3
Rastlinné jedlé tuky a oleje v kg	4,1	4,5	5	6
Mlieko lit.	111	147,2	124,9	131,7
Maslo kg	1,6	2,8	3,1	4,1
Múka pšeničná kg	75,4	106	105,8	97,3
Vajcia ks	81	111	142	224
Cukor kg	18,7	27,8	32	35,6
Zelenina, vrátane zeleninových výrobkov kg	85	92,9	80,1	96,9
Ovocie, vrátane ovocných výrobkov kg	46,8	34	50,9	40,9

skej politike vytvárať podmienky pre dosiahnutie úrovne výživy v českých zemiach a najsť cesty na zlepšenie výživy najmä v rodinách s väčším počtom členov.

Významnú zložku spotreby (viac ako 52 % z maloobchodného obratu roku 1969) predstavujú výdavky obyvateľov na nákup priemyselných výrobkov. Roku 1969 reprezentovala priemerná ročná spotreba na Slovensku na obyvateľa napr. 34,3 m tkanín, z čoho vyše 6 m bola priama spotreba. Ročne sa ďalej odpredalo na osobu takmer 5 párov obuvi, asi 3 kusy vrchného šatstva, 18,9 kg mydla, 2025 kusov cigariet, v domácnosti sa spotrebovalo na obyvateľa (staršieho ako pätnásťročného) 195 kWh elektriny a 21,9 m³ plynu.

Oproti roku 1963 vzrástol do roku 1969 celkový predaj na Slovensku, napr. obuvi z 18 123 tisíc párov na 21 497 tisíc párov, nábytku, vyjadreného v korunách zo 725,9 milióna korún na 1198 miliónov korún, chladničiek zo 44 745 kusov na 80 015 kusov, šijacích a pletacích strojov z 18 541 kusov na 25 331 kusov, automobilov zo 4090 kusov na 21 618 kusov, pohonných zmesí a mazadiel pre motorové vozidlá z 22 374 ton na 99 393 ton atď.

Vybavenosť domácností výrobkami dlhodobej spotreby je tiež jedným z významných ukazovateľov životnej úrovne a jej vývoja, preto uvádzame niektoré údaje za roky, ktoré ilustrujú túto stránku materiálnej úrovne nášho obyvateľstva.

Možno konštatovať, že vybavenosť domácností niektorými predmetmi dlhodobého užívania je u nás v posledných rokoch už plne krytá, o čom svedčí skutočnosť, že napr. na elektrickú práčku pripadala r. 1969 priemerne jedna domácnosť, na rozhlasový prijímač 0,8 domácností atď. U niektorých ďalších výrobkov nebola ešte dosiahnutá úplná saturácia a dopyt po týchto predmetoch dlhodobej spotreby bude trvať ešte v ďalších rokoch.

V krátkosti sa zastavíme aj pri ďalšej dôležitej zložke životnej úrovne — bývaní. Získanie bytu a jeho užívanie si vyžaduje značné výdaje z osob-

ných príjmov užívateľov bytov (alebo vlastníkov), ale zároveň ich údržba vo veľkom počte domov (ale aj výstavba) je vo veľkej miere podmienená celospoločenskými možnosťami.

Po roku 1945 zdedilo Slovensko úplne nevyhovujúci bytový fond, ktorý nielenže bol zastaralý a preľudnený, ale okrem toho bolo takmer 100 000 bytov ešte zničených vojnovými udalosťami. Roku 1950 sa zistilo, že jedna štvrtina domov bola staršia viac ako sto rokov a „z celkového počtu 656 000 domov bolo iba 32 % tehlových, zo železobetónu, tvárnic a z dreva, až 28 % z hlíny a 19 % z kameňa. Škridlicou bolo pokrytých 63 % domov, eternitom 13 %“. (Polstoročie Slovenska v spoločnej vlasti; štatisticko-ekonomický prehľad. Bratislava, Pravda 1969.) Byty mali prevažne málo miestností, v ktorých sa tiesnilo veľa obyvateľov. Zvlášť nepriaznivá bytová situácia bola na preľudnených dedinách a na perifériách miest. V tomto období pripadalo v celoslovenskom priemere na jeden byt 4,2 obyvateľa, ale nebolo zriedkavosťou, ak sa v jednej miestnosti tiesnilo aj viac ako 10 ľudí. Naliehavé úlohy v rozvoji výrobných odvetví národného hospodárstva v prvých rokoch budovania novej republiky zatlačili do úzadia výstavbu nových bytov a tempo budovania obytných domov nezodpovedalo rastúcim potrebám obyvateľov. Napríklad v rokoch 1945—1949 sa vystavalo na Slovensku ročne priemerne iba necelých 6680 bytov. V ďalších rokoch sa pristúpilo k rýchlejšej výstavbe, a to tak rodinných (v individuálnej výstavbe), ako aj väčších obytných domov. Vystavali sa mnohé nové sídliská, reprezentujúce počtom obyvateľov neraz celé mestečká. Dnes už niet na Slovensku mesta alebo dediny, v ktorej by nehrali prím nové alebo značne zrekonštruované a zmodernizované domy. Každoročne sa na Slovensku odovzdávajú do užívania tisíce nových bytov. Od roku 1945 do roku 1969 sa vybudovalo — jednak zo štátnych prostriedkov, jednak družstevne a individuálne — vyše 560 tisíc bytov.

Napr. v rokoch 1965—1970 sa priemerne ročne vystavalo na Slovensku vyše 32 300 bytov, z toho vyše 13 000 obytných domov (v Čechách 8000). Na novovybudovaný byt pripadalo priemerne 2,5 izby a priemerná obytná plocha presahovala 43,5 m². Z 1 151 000 obývaných bytov bolo na Slovensku roku 1970 vybavené 314 000 ústredným alebo etážovým kúrením, 552 000 kúpeľňou, 688 000 vodovodom, 351 000 pripojených na kanalizáciu a 1 126 000 na elektrickú sieť.

Úroveň bývania a celková bytová kultúra nie je dnes odlišná v mestách a na dedinách. Dedina sa priblížila mestu aj na tomto úseku materiálnej kultúry. Táto skutočnosť bola ovplyvnená dvoma javmi. V prvom rade sú to dôsledky združstevnenia poľnohospodárstva. Záujem roľníctva v minulosti zameraný na akumuláciu, na pôdu, na jej rozšírenie, čo malo negatívne dôsledky na celkovú životnú úroveň roľníka a jeho rodiny, po kolektivizácii sa koncentruje na zlepšenie základných životných podmienok. Druhým faktorom bolo, že z preľudnenej dediny odchádzajú ľudia

pracovať do miest. Noví robotníci zostávajú bývať v pôvodnom prostredí v prvom rade preto, že v povojnových rokoch nezodpovedala bytová výstavba v mestách ich rozvoju, ďalej, že tu bola hustá dopravná — železničná a automobilová sieť a nakoniec, že boli osobne i rodinne spojení s poľnohospodárstvom a pri relatívne vysokých cenách potravín si doplňovali svoj peňažný príjem z priemyslu naturáliami, ktoré si sami vyrobili. Títo pracovníci priniesli do bytovej kultúry dedinského obyvateľstva rad nových „mestských“ prvkov.

Tabuľka 5

Vybavenosť obyvateľstva Slovenska predmetmi dlhodobého užívania (na 1 predmet pripadlo obyvateľov)

Predmety dlhodobého užívania	1937	1962	1965	1969
Elektrické sporáky	—	47	34	28
Plynové sporáky	—	80	60	37
Vysávače	295	14	10	7
Práčky elektrické	354	7	6	5
Chladničky domáce	2 284	27	15	8
Rozhlasové prijímače	33	4	3	3
Televízne prijímače	—	19	10	6
Osobné automobily	—	103	82	37

Byty obyvateľov miest i dedín sú moderne vybavené najdôležitejšími predmetmi dlhodobej spotreby, čo umožňuje prakticky stopercentnú elektrifikáciu domácností. Roku 1948 bolo na Slovensku zapojených na elektrickú sieť iba asi 51 % obcí a o niečo viac ako 64 % domov. Roku 1970 sa elektrická žiarovka stala neodmysliteľnou súčasťou života obyvateľov Slovenska. Koncom šesťdesiatych rokov bol takmer v každej domácnosti rozhlasový a televízny prijímač. Roku 1970 bolo na Slovensku v prevádzke vyše 480 000 telefónnych účastníckych staníc, 911 000 rozhlasových prijímačov a 715 televízorov, 837 000 práčok a 639 000 chladničiek. Takáto vybavenosť bytového fondu ukazuje na vysoký životný štandard obyvateľov Slovenska.

Dediny a vzdialenejšie osady sú spojené s priemyselnými a mestskými centrami autobusmi. Kým roku 1948 bolo na Slovensku 200 autobusových tratí, ktoré prepravili 35 670 ľudí, tak roku 1970 to bolo 1752 tratí, ktoré prepravili vyše 640 miliónov cestujúcich, t. j. priemerne denne takmer 1 800 000 cestujúcich používalo služby automobilovej dopravy.

Socialistický štát venuje veľké finančné prostriedky aj na rozvoj ďalších súčastí životnej úrovne nášho obyvateľstva. Dokumentujú to údaje o výsledkoch školskej, zdravotnej a sociálnej politiky. Aspoň niekoľko údajov: kým v školskom roku 1950—1951 bolo na Slovensku 146 stredných odborných škôl s 675 triedami, roku 1969—1970 to bolo už 205 škôl s 3377 triedami a 77 395 žiakmi. Roku 1970 bolo na Slovensku 13 vysokých

škôl s 38 fakultami a 48 740 poslucháčmi, z ktorých bolo 25 913 ubytovaných za veľmi výhodných podmienok v internátoch. V školskom roku 1969—1970 sa na Slovensku vyplatilo 116 478 000 Kčs na štipendiá.

Roku 1930 bolo na Slovensku 5786 nemocničných lôžok a na jedného lekára pripadalo 1893 obyvateľov, roku 1970 mali slovenské nemocnice 29 698 lôžok, 9802 lekárov a na jedného z nich neprichádzalo priemerne ani 500 obyvateľov.

Roku 1960 sa vyplatilo ročne na nemocenskom 2221 miliónov Kčs a na dôchodkoch 548 miliónov Kčs, roku 1970 vzrástli úhrne vyplatené nemocenské dávky na 5323 miliónov Kčs a dávky dôchodkového zabezpečenia na 5900 milióna Kčs.

Skrátil sa tiež pracovný čas. Päťdňový pracovný týždeň značne zvýšil voľný čas, ktorý je významným ukazovateľom zlepšenia materiálneho postavenia úrovne slovenského obyvateľstva.

Tento krátky náčrt má byť iba akosi zjednodušenou ilustráciou výsledkov doterajšieho budovania materiálno-technickej základne na Slovensku v rokoch 1945—1970 a ich odrazu na životnú úroveň obyvateľov Slovenska.

Na doterajší ekonomický vývin nadväzujú úlohy piateho päťročného plánu vytýčené pre národné hospodárstvo na roky 1971—1975 a jeho hlavným cieľom podľa uznesenia XIV. zjazdu KSČ je zabezpečiť vyššie uspokojovanie potrieb obyvateľstva a ďalšie upevňovanie životných istôt pracujúcich a to na základe trvalého rozvoja a zvyšovania efektívnosti spoločenskej výroby.

Význam piateho päťročného plánu treba vidieť tiež v tom, že krízové roky narušili plánovitý charakter nášho hospodárstva. Boj proti riadiacej úlohe centra a národohospodárskeho plánu, za tzv. trhový model ekonomiky a jeho určitá realizácia v rokoch 1968 a 1969 vážne narušili plánovitosť a proporcionálnosť národného hospodárstva „vážne sa porušila potrebná väzba medzi hmotnou a finančnou stránkou rozšírenej produkcie, živelne a nad reálne možnosti sa rozvíjala investičná výstavba, rýchle rastúce príjmy obyvateľstva sa dostávali do príkreho rozporu s možnosťami ich uplatnenia na trhu“... takýto vývoj bol vo veľkej miere spôsobený tým, že „v ekonomickej teórii i hospodárskej praxi sa postupne pripravovala a uskutočňovala premena socialistickej ekonomiky na systém, ktorý mal zbaviť robotnícku triedu a pracujúcich všetkých revolučných vymožeností“. (Hlavné smery a úlohy rozvoja národného hospodárstva v rokoch 1971—1975. Pravda 1971.)

Vďaka energickým zásahom vedenia strany bol odvrátený katastrofálny vývoj nášho národného hospodárstva. Hospodárstvo sa postupne skonsolidovalo a bolo vyvedené z kritického stavu.

V rokoch 1971—1975 má vzrásť spoločenský produkt v ČSR o 24 %, na Slovensku o 41 %. Tvorba spoločenského produktu na obyvateľa Slovenska bude roku 1975 tvoriť 85,6 % úrovne ČSR (roku 1970 to bolo iba

77,7 %). Tým dosiahne spoločenský produkt v SSR 93,5 % z úrovne ČSSR a na pracovníka dokonca 107,7 %, čo vyplýva zo skutočnosti, že v niektorých odvetviach, ale najmä v priemysle bude úroveň produktivity práce na Slovensku vyššia ako v ČSR.

Národný dôchodok za päťročnicu vzrastie v ČSSR približne o 28 %, čo bude reprezentovať objem zhruba 1800 miliárd korún, t. j. o 400 miliárd viac ako v rokoch 1966—1970. V päťročnici sa investuje do národného hospodárstva 520 miliárd korún, t. j. v objeme o 35 % až do 37 % viac ako v predchádzajúcej päťročnici. Tempo investícií bude v piatej päťročnici na Slovensku rýchlejšie ako v ČSR a objem výstavby v SSR bude dosahovať zhruba polovicu objemu výstavby v ČSR.

V dôsledku plánovaných investičných programov vzrastie objem priemyselnej výroby v SSR o 55—57 % (v ČSR o 27—29 %), z toho strojárstva viac ako o 60 % a chemickej výroby o 80 %.

V rokoch 1971—1975 sa kladú veľké nároky na poľnohospodárstvo. Základné podmienky rozvoja intenzity výroby a produktivity práce budú vytvorené v niektorých odvetviach priemyslu, najmä v strojárstve a v chémii.

Poľnohospodárstvo, ako rozhodujúci činiteľ výživy, musí zabezpečiť vzrastajúci dopyt po potravinách, spôsobený jednak očakávanými zmenami v spotrebe v dôsledku skvalitňovania výživy a zároveň prírastku obyvateľstva.

Päťročnica ukladá poľnohospodárom na Slovensku zvýšiť hrubú výrobu z 21,5 miliardy korún dosiahnutú roku 1970 na 25 miliárd korún v roku 1975. Ročné tempo rastu výroby by nemalo byť nižšie ako 3 %. Vychádzajúc z tohto zámeru, treba zvýšiť ha výnosy plodín, ale tiež zmeniť štruktúru osevných plôch. V týchto zmenách sa zvýrazní úloha zrnín a technických plodín. Zvýšenú pozornosť treba venovať živočíšnej výrobe, a to tak rastu počtu zvierat, ako aj zvyšovaniu ich úžitkovosti.

V dôsledku rastu hrubej poľnohospodárskej výroby bude sa zvyšovať aj nákup poľnohospodárskych výrobkov do celospoločenských fondov. Napr. nákup obilnín vzrastie od roku 1970 do roku 1975 o 13 %, cukrovej repy o 15,5 %, zemiakov o 18,7 %, mäsa o 18,7 % a mlieka o 30,5 %.

Plánované tempá výroby, či už v priemysle alebo v poľnohospodárstve, dosahované hlavne rastom spoločenskej produktivity práce, umožnia rast spotreby obyvateľstva a budú znamenať ďalší krok v zblížovaní osobnej spotreby i celkovej životnej úrovne obyvateľstva Slovenska s českými krajinami, ktorá roku 1975 dosiahne na Slovensku 90,5 % úrovne ČSR.

Plánovaný vývoj národného dôchodku umožní v prvom rade rast osobných príjmov obyvateľstva. Počíta sa, že ročné tempo peňažných príjmov sa bude na Slovensku zvyšovať priemerne o 6,2 %, to znamená, že osobné príjmy sa zvýšia za päťročnicu o 21,5 miliardy korún. Najrýchlejšie tempo budú mať príjmy sociálneho charakteru, ktoré zlepšia v prvom rade

materiálne postavenie viacdenných rodín a ľudí, ktorí prestali byť aktívne činní v pracovnom procese.

Rast osobných príjmov vytvorí novú štruktúru dopytu po tovaroch v dôsledku zmenenej kvality štruktúry spotreby. V potravinách budú narastať požiadavky na skvalitnenie spotrebného koša, klesať bude podiel niektorých rastlinných výrobkov, najmä múky, zvyšovať sa bude dopyt po zelenine a ovocí, a hlavne po výrobkoch živočíšneho pôvodu. Tieto zmeny v spotrebe vyplynú nielen z osobných možností a záujmov spotrebiteľa, ale tiež v dôsledku politiky výživy, ktorá sa bude regulovať lekárske odporúčanými dávkami racionálnej výživy.

V štruktúre osobných výdavkov obyvateľstva sa bude ďalej znižovať podiel peňažných prostriedkov venovaných na potraviny a rásť budú výdavky na priemyselné tovary, najmä na tovary dlhodobého používania (nové typy televízorov, elektrospotrebiče, autá) a výdavky venované na služby, ktoré takto odbremená najmä ženy od mnohých prác v domácnostiach.

Rast životnej úrovne sa zákonite odrazí aj v požiadavkách obyvateľov na zvyšovanie bytovej kultúry. Päťročnica predpokladá, že sa na Slovensku postaví bežmála 190 tisíc bytov, pričom sa bude zvyšovať ich úžitková i obytná plocha a ich vnútorné vybavenie.

Zvlášť veľký dôraz v raste životnej úrovne sa kladie na sféru spoločenskej spotreby — ráta sa so zvyšovaním prostriedkov na starostlivosť o rodinu a deti (zvyšovanie materských príspevkov a ich predĺženie do jedného roka), s prestavbou foriem pomoci viacdenných rodín, rastom štípeníí, prostriedkami na rozvoj školských a predškolských zariadení a zároveň aj so zlepšením služieb v rámci spoločenskej a zdravotnej starostlivosti o ekonomicky aktívne, ale aj neaktívne obyvateľstvo.

Za krátkych päť rokov umožní plnenie úloh plánu veľký krok nielen na ceste postupného vyrovnania životnej úrovne medzi obyvateľmi českých krajín a Slovenska, ale tiež výrazný krok na ceste odstránenia podstatných rozdielov medzi mestom a dedinou, na ceste budovania beztriednej spoločnosti.

ZDENO JAURA

Otázky organizácie výrobnjej základne a hospodárenia priemyselných združení v ZSSR

Procesy koncentrácie a špecializácie výroby viedli počas celej histórie ZSSR k potrebe vytvárať zodpovedajúce organizačné formy. Problémy priemyselných združení — najmä vo forme trustov — boli predmetom záujmu teórie i praxe po celé toto obdobie.

Zakladanie združení a vymedzenie ich funkcií nevychádzalo vždy z rovnakých motívov. To súviselo aj s celkovým systémom riadenia národného hospodárstva a vymedzením miesta združení v tomto systéme. Možno napr. spomenúť obdobie NEP-u až do roku 1929, keď sa za základný článok riadenia považoval trust pracujúci podľa princípov chozrasčotu.¹ Trusty vykonávali výrobnú a obchodnú funkciu, zásobovanie svojich výrobných jednotiek surovinami, materiálom a palivom, uskutočňovali odbyt hotových výrobkov. Všetky stránky výrobnjej činnosti riadil a určoval trust. K tomu mal k dispozícii i potrebné finančné prostriedky. Po roku 1929 sa uskutočnila reorganizácia riadenia priemyslu. Vychádzala z princípu, že základným článkom v sústave riadenia je podnik a do všetkých priemyselných podnikov bez výnimky sa má zaviesť chozrasčot. Postupne viaceré z chozrasčotných funkcií trustov prechádzajú priamo na podniky a trustom sa ponecháva riadenie podnikov, zavádzanie novej techniky, organizácia výroby, rozpis plánov na jednotlivé podniky, regulovanie kádrov a kontrola podriadených podnikov. Chozrasčotné trusty sa tak zmenili na orgány riadenia, na riadiace medzičlánky. Tento prechod sa uskutočňuje práve v období, keď sa posilňuje plánovacia direktivita v súvislosti s prvým päťročným plánom, ktorý bol zostavený v roku 1928. V ďalšom období úlohy stredného článku riadenia preberajú nechozrasčotné združenia, resp. túto funkciu plnia i naďalej existujúce trusty. Špecifické postavenie združení, ich vytváranie a funkcie môžeme sledovať aj v tzv. sovnarchozskom systéme riadenia národného hospodárstva.

Analýza činnosti „sovnarchozov“ sa uskutočnila na zasadnutí ÚV KSSZ

¹ Motivácia organizácie priemyselných výrobných jednotiek vychádzala v tomto období predovšetkým z potreby ovládať trh v podmienkach, keď drobné kapitalistické podniky i štátno-kapitalistické podniky boli značne ekonomicky silné.

dňa 27. 9. 1965. S. Kosygin uviedol, že organizácia riadenia priemyslu prostredníctvom „sovnarchozov“ mala okrem niektorých kladných stránok aj viaceré vážne nedostatky: riadenie priemyselného odvetvia, ktoré je z výrobo-technického hľadiska jednotným celkom, bolo roztrieštené do množstva ekonomických oblastí. Podniky rôznych odvetví neboli v „sovnarchozoch“ riadené špecializovanými správami, ale správami, ktoré boli spoločné pre mnoho rezortov. „Sovnarchozy“ nemali dostatok kvalifikovaných kádrov, špecializovaných pre jednotlivé odvetvia.

Priemyselné združenia v ZSSR sa stávajú predmetom zvýšeného záujmu najmä v súvislosti s ekonomickou reformou. Po septembrovom pléne ÚV KSSZ v roku 1965, kde bol vypracovaný komplexný program zdokonaľovania ekonomického mechanizmu v priemysle, uskutočnil sa prechod na odvetvovú sústavu riadenia. Zrušili sa národohospodárske rady, ktoré riadili priemysel v ekonomických oblastiach krajiny a vytvorili sa priemyselné ministerstvá. Vytvorenie odvetvových ministerstiev tvorí len základ pre ďalšie zdokonaľovanie organizácie riadenia, ktoré musí obšiahnuť i nižšie stupne riadenia, predovšetkým priemyselné združenia. V tejto súvislosti sa vyslovuje dôležitá požiadavka, že ministerstvá sa majú pri svojej činnosti opierať o chozrasčotné združenia.

Reforma systému riadenia priemyslu sa neuskutočnila naraz. V počiatočnom období sa organizačne obmedzila predovšetkým na ústredné orgány odvetvového riadenia. Pokiaľ ide o ďalšie riadiace články priemyselnej výroby, ako sú výrobné združenia a podniky, nenastali tu žiadne podstatné zmeny. To sa vysvetľuje tým, že nové ministerstvá by nemohli v počiatočnom období dostatočne, a najmä kvalifikovane zvládnuť situáciu. Preto sa v niektorých prípadoch čiastočne i naďalej uplatňoval „sovnarchozský“ systém, resp. aparáty bývalých „sovnarchozov“ tvorili určitý medzičlánok medzi ministerstvami a podnikmi v danej oblasti. Až v posledných rokoch sa začínajú v širšej miere vytvárať.

Pri vytváraní združení v ZSSR sa vychádza z nasledujúcej predstavy. V zložitých podmienkach súčasnej spoločenskej výroby je neúčelné, ba prakticky nemožné, aby podnik vykonával celý komplex funkcií tvoriacich spoločenský výrobný proces. Preto je objektívne potrebné vyčleniť časť týchto funkcií mimo podnik a organizovať ich plnenie pre skupinu podnikov. Racionálne zvládnutie procesu koncentrácie a špecializácie priamo vyžaduje integráciu výrobo-hospodárskych funkcií. Organizačnou formou koncentrácie výroby je priemyselné združenie. Súdruh Brežnev v správe o činnosti ÚV KSSZ na XXIV. zjazde uviedol: „Nevyhnutnosťou sa stáva posilnenie koncentrácie výroby. Získané skúsenosti ukazujú, že len veľké združenia sú schopné sústrediť dostatočný počet kvalifikovaných odborníkov, zabezpečovať rýchly technický pokrok, lepšie a plnšie využívať všetky zdroje. Orientáciu na združenia a kombináty treba prebojovať energickejšie, lebo v perspektíve sa musia stať chozrasčotnými článkami spoločenskej výroby.“

Jednoznačným kritériom pre vytváranie priemyselných združení sa stáva ekonomický efekt vyplývajúci z koncentrácie výroby, ako aj z ďalších činností, ktoré s výrobou bezprostredne súvisia.²

Za nositeľa koncentračného procesu sa považujú združenia, ktoré v súčasnom období vystupujú v ZSSR v troch základných formách: trust, kombinát a odvetvové výrobné združenia.³

1. *Trust* umožňuje uskutočňovať jednotnú technickú a ekonomickú politiku sústredenia projekčných a konštrukčných služieb, materiálo-technické zásobovanie, organizáciu odbytu atď. Trust uskutočňuje technickú politiku a plánuje výrobu vo všetkých podnikoch združených v truste. Podniky trustu hospodária podľa chozrasčotu a sú samostatnými právnickými osobami. Existuje i ďalší typ trustu, a to vo forme spojenia výrobných jednotiek (závodov), ktoré nie sú samostatnou právnickou osobou.

V súčasnom období sa forma trustov považuje vo viacerých odvetviach za zastaralú, preto sa reorganizujú, najmä do formy kombinátov alebo odvetvovo-výrobných združení.

2. *Kombinát* predstavuje združenie podnikov rôznych odvetví (tzv. združenie koncernového typu), vyrábajúcich rôznorodú produkciu, ktoré sú však spojené následnosťou operácií pri výrobe konečného produktu. Združenie tohto typu umožňuje rozvíjať technologickú špecializáciu a kooperačné vzťahy medzi podnikmi. Spravidla ide o spájanie niekoľkých špecializovaných výrob jedného, alebo viacerých odvetví priemyslu na základe postupného spracovania suroviny alebo jej komplexného využitia. Kombináty ako forma výrobných jednotiek (združení) dokázali v ZSSR svoje nesporné prednosti a našli uplatnenie takmer vo všetkých odvetviach priemyslu.

Niektoré kombináty predstavujú obrovské výrobné jednotky. Napríklad

² Postavenie problému efektívnosti ako rozhodujúceho kritéria tvorby združení, stavia pred ekonómov zložitý problém. S problematikou efektívnosti združení úzko súvisí prístup k výberu metód združovania, určovania cieľov združení, ich veľkosti, formy a pod.

³ V zborníku *Proizvodstvennyje objedinenija; Problemy i perspektivy*. Moskva, Mysl 1971, s. 92 — sa uvádza možnosť klasifikácie združení podľa nasledujúcich hľadísk:

1. Podľa charakteru činnosti a foriem spojenia medzi združenými podnikmi, resp. inými výrobnými jednotkami (kombinát, trust a odvetvové výrobné združenie). Z tohto hľadiska možno rozlišovať združenie trustového typu, t. j. jednodvetvové (trusty a odvetvovo-výrobné združenia) a združenia koncernového typu — t. j. viacodvetvové (kombináty);

2. podľa územného rozsahu združenia (všezväzové, republikové, regionálne);

3. podľa odvetvovej štruktúry (výrobno-priemyselné združenia, vedecko-výrobné združenia, priemyselno-poľnohospodárske združenia, poľnohospodárske združenia, priemyselno-obchodné združenia atď.);

4. podľa typu vnútornej štruktúry združení (združenia, v ktorých podniky majú ekonomicko-právnu samostatnosť, v ktorých výrobné jednotky nemajú ekonomicko-právnu samostatnosť a združenia zmiešaného typu).

Dolno-Tagiľský kombinát zahrnuje 37 priemyselných podnikov. Výrazne sa to prejavuje najmä v hutníckom priemysle, kde len 4 kombináty (Magnitogorský, Kuznecký, Dolno-Tagiľský a Záporožstal) vyrábajú asi polovicu všetkej ocele ZSSR. Pre ilustráciu možno uviesť, že každý z týchto štyroch kombinátov vyrába v priemere viacej ocele ako celé hutníctvo v ČSSR (taktiež viac ako celé hutníctvo PLR a každý z týchto kombinátov vyrába takmer toľko ocele ako v BLR, MLR, NDR a v Rumunsku spolu).

Z ekonomicko-právneho hľadiska existujú kombináty v dvoch formách. Prvou formou je kombinát — podnik, keď jednotlivé výrobné jednotky nevystupujú ako samostatné právnické osoby a tiež nemajú ekonomickú samostatnosť. V druhom prípade kombinát spája podniky s právnou subjektivitou. Orgány kombinátu plnia voči samostatným podnikom funkciu plánovania a riadenia, uplatňujú jednotnú technicko-ekonomickú politiku. Kombinát tvorí integrovaný ekonomický celok. Právnická samostatnosť je prakticky ohraničená na technologické procesy.⁴

3. *Odvetvové výrobné združenia.* Ide o združenia spravidla jedného odvetvia (ako pri truste), ktoré sú spojené následnosťou operácií pri výrobe rovnorodej konečnej produkcie. Odvetvovo-výrobné združenia sa vytvárajú v tých prípadoch, keď je potrebné rozčleniť výrobu konečného produktu na za sebou nasledujúce štádiá, pričom produkcia predchádzajúcej výroby je polotovarom pre nasledujúcu výrobu. Tento typ združení vytvára podmienky pre rozvoj vnútroodvetvovej (súčiastkovej a technologickej) špecializácie a kooperácie, pre centralizáciu projektových a technologických služieb atď.

V hospodárskej praxi sa uplatňuje niekoľko foriem odvetvovo-výrobných združení: a) odvetvovo-výrobné združenia skladajúce sa z výrobných jednotiek, ktoré nemajú právnickú subjektivitu a vystupujú vo forme filiálok;⁵ b) združenia zahrnujúce priemyselné podniky, ktoré sú právnickými osobami a hospodária podľa zásad chozrasčotu; c) združenia zmiešaného typu, ktoré zahrnujú tak podniky s právnou subjektivitou a chozrasčotným hospodárením, ako aj výrobné jednotky bez právnej subjektivity (filiálky, závody, cechy).

⁴ „Podniky veľkého chemického alebo hutníckeho kombinátu môžu byť právnicki samostatné, ale iba z hľadiska technologických procesov pri výrobe; faktická samostatnosť, t. j. izolovanosť, nemôže existovať.“ Tamže, s. 94.

⁵ Ako príklad možno uviesť združenie „Svetlana“ v Leningrade. Toto združenie vzniklo ako komplex piatich podnikov, piatich konštrukčných kancelárií a dvoch pobočných závodov. Pri zakladaní tohto združenia sa dodržiavali najmä dve základné zásady. Po prvé, podniky a organizácie, ktoré vstupujú do združenia, strácajú práva samostatných podnikov. Po druhé, aparát vedúceho podniku sa stáva riadiacim aparátom celej firmy a žiadny zvláštny aparát pre riadenie združenia sa nevytvára. Združenie má jednotný štátny plán, samostatnú bilanciu, jednotný obratový účet v štátnej banke a je právnickou osobou. Všetky funkcie určujúce technickú a ekonomickú politiku a perspektívny rozvoj združenia, zostávajú i naďalej oddelenými výrobnými jednotkami a hospodária podľa vnútropodnikového chozrasčotu.

Charakteristickou črtou odvetvovo-výrobných združení je, že sa vyčleňuje tzv. hlavný podnik, ktorého aparát uskutočňuje všetky funkcie plánovania, financovania atď. pre všetky výrobné jednotky tvoriace odvetvovo-výrobné združenia. Okrem výrobných združení vznikajú v poslednom čase tzv. vedecko-výrobné združenia. Riadia ich veľké vedecko-výskumné ústavy. Na rozdiel od výrobných združení, ktoré organizujú výrobný proces, sú to vedecko-odvetvové organizácie, ktoré riadia celý proces, od výskumu a vývoja až po využitie výsledkov vo výrobe. Zavádzajú novú techniku najprv v podnikoch združenia a potom v ostatných podnikoch odvetvia.

K vedecko-výrobnému združeniu patrí napr. vedúci vedecký riadiaci ústav, projektová a konštrukčná kancelária, pokusná výroba, priemyselné podniky, organizácie pre montáž a služobnú prevádzku, vzdelávacie strediská a poradenstvo pre podniky odvetvia.

Spoločná črta všetkých foriem združení spočíva vo vytváraní veľkých výrobo-ekonomických celkov. Analýzy sovietskych ekonómov ukazujú na súčasné tendencie v organizácii riadenia spoločenskej výroby. Nie jednotlivé závody, továrne, stavby, výskumné ústavy, ale systém týchto prvkov — zoskupený v odvetvové združenia — predstavuje základnú organizačnú formu, vytvárajúcu predpoklady pre zefektívňovanie výroby.

Proces združovania podnikov na báze koncentrácie nemožno stotožňovať s opatreniami, ktoré boli známe ako administratívna centralizácia, kde sa združovali samostatné podniky v jeden celok, bez súčasnej zmeny ich technickej základne a špecializácie. Takáto zmena organizačných foriem riadenia môže priniesť len ohraničený ekonomický efekt. Prax v ZSSR ukázala, že najväčšie ekonomické úspechy dosiahli združenia, v ktorých centralizáciu doplňovali opatrenia, vedúce k špecializácii v rámci združenia. Nejde len o výrobo-technologickú špecializáciu výrobných jednotiek, ale aj o funkcionálnu špecializáciu. Výrobný proces nezahrnuje len bezprostredné zhotovovanie výrobkov, ale aj organizáciu odbytu, prípravu výroby, projekciu a konštrukciu, technicko-ekonomickú analýzu, materiálové a finančné normovanie, generálne a bežné opravy atď. Každá z týchto činností sa postupne mení na samostatný druh práce, vyžadujúci špeciálne útvary. Výroba ako celok, ako jednotný proces, neuskutočňuje sa v jednotlivom podniku, ale v rámci združenia, ktoré nezahrnuje len výrobné podniky, ale aj iné útvary. Z toho vyplýva nevyhnutnosť stanoviť funkcie združenia v rozličných sférach výrobo-hospodárskej činnosti, ako aj vzťahy medzi jednotlivými zložkami združenia.

Stále častejšie používaný pojem výrobo-hospodársky komplex plnšie vystihuje podstatu prebiehajúceho procesu, ktorý spočíva vo vytváraní veľkých integrovaných priemyselných celkov. Tým sa implicitne zdôrazňuje, že každá konkrétna forma zväčšovania výrobo-hospodárskych celkov je vhodná potiaľ, pokiaľ vytvára dostatočné predpoklady pre

zefektívnenie výrobného procesu. Z tohto hľadiska nie je rozhodujúce, či sa takéto výrobo-hospodárske komplexy budú organizovať vo forme trustu, kombinátu, odvetvovo-výrobného združenia alebo veľkého podniku.

Na druhej strane je však nevyhnutné rešpektovať skutočnosť, že spoločenská výroba predstavuje zložitý komplex rozličných technologických procesov, rozličných druhov výrob, vzájomných kooperačných vzťahov atď. To vyžaduje aj určitú účelnú variabilitu foriem výrobných združení. Preto sa považuje za nesprávne apriórne stavať proti sebe jednotlivé formy združení: trust proti kombinátu, kombinát proti odvetvovo-výrobnému združeniu a pod.

Takisto nemožno jednoznačne stavať proti sebe formy ekonomicko-právneho postavenia jednotlivých výrobných jednotiek, v rámci tej-ktorej organizačnej formy združenia. Napr. v ZSSR existujú kombináty v dvoch formách. Prvou formou je kombinát — podnik, keď jednotlivé výrobné jednotky nevystupujú ako samostatné právnické osoby a taktiež nemajú ekonomickú samostatnosť. V druhom prípade spája kombinát podniky s právnou subjektivitou a určitou ekonomickou samostatnosťou.

Z ekonomicko-právneho postavenia výrobných jednotiek vychádza aj právny štatút združení, obsiahnutý v *Ustanovení o socialistickom štátnom výrobnom podniku*.⁶ „Kombinát“, trust, firma alebo iná hospodárska organizácia, ktorej súčasťou sú výrobné jednotky, nepredstavujúce samostatné podniky, pôsobia v súlade s týmto ustanovením ako výrobný podnik.“

V tomto prípade sa výrobné združenie, kombinát alebo trust stotožňuje s výrobným podnikom.

„Kombinát, trust alebo iná hospodárska organizácia, ktorej sú podriadené samostatné podniky, pôsobí vo vzťahu k nim ako orgán hospodárskej správy.“⁷ V tomto prípade združené podniky si ponechávajú svoju hospodársku samostatnosť.

„Kombinát, trust, firma alebo iná hospodárska organizácia, ktorej súčasťou sú výrobné jednotky, nepredstavujúce samostatné podniky, a ktorej sú súčasne podriadené samostatné podniky, uplatňuje voči prvým vo vzťahu k ich bezprostrednej výrobnej činnosti práva a povinnosti výrobného podniku v súlade s týmto ustanovením a voči jej podriadeným samostatným podnikom pôsobí ako orgán hospodárskej správy.“⁸ Tak vzniká situácia, že ten istý kombinát (trust, firma) vystupuje súčasne ako základný článok riadenia aj ako stredný článok riadenia.

Právomoc združení nie je doteraz presne vymedzená.⁹ V súčasnom

⁶ Ekonomická reforma ZSSR. Bratislava, Pravda 1970, s. 261.

⁷ C. d., s. 261.

⁸ C. d., s. 261—262.

⁹ Na septembrovom pléne ÚV KSSZ bolo rozhodnuté, že nové chozrasčotné združenia dostávajú jednotlivé funkcie od ministerstiev.

období prebieha v ZSSR na stránkach tlače diskusia na tému „Aké má byť výrobné združenie“. Ustanovenie o podniku prakticky nič nehovorí o právach, príp. možnostiach vytvárať nadpodnikové orgány, resp. formy zapájania podnikov do týchto orgánov. V súčasnom období uskutočňuje GOSPLAN spolu s ďalšími inštitúciami zhrnutie skúseností z činnosti združení a na tomto základe sa pripravuje návrh ustanovenia o socialistickom výrobnom združení.¹⁰ Jeho schválenie umožní dať právny základ činnosti tohto článku riadenia priemyselnej výroby.

Keď neberieme do úvahy konkrétne formy výrobných-hospodárskych komplexov a ekonomicko-právne vymedzenie postavenia výrobných i nevýrobných jednotiek v rámci týchto celkov, môžeme pozorovať veľmi dôležitú tendenciu. Veľkej časti sovietskych združení sa pripisujú funkcie, ktoré z nich majú vytvoriť súčasť podnikovej sféry. V zákonných úpravách sa zdôrazňuje, že veľká časť nových integrovaných celkov má charakter podniku.

Vzniká situácia, že predtým prevládajúci trojstupňový systém riadenia *ministerstvo — združenie — podnik*, sa mení na dvojstupňový systém *ministerstvo — združenie*. Združenie vystupuje ako integrálna súčasť výrobného-hospodárskeho celku. Vychádza sa z postoja ekonomickej jednoty orgánov hospodárskeho riadenia a výrobných-hospodárskych celkov. Túto jednotu nemožno chápať ako vylúčenie, resp. zoslabenie funkcie hospodárskej správy, ktorá má i naďalej dôležitý národohospodársky význam. Skôr možno povedať, že k tradičnej funkcii stredného článku — v zmysle riadiaceho medzičlánku medzi ministerstvom i podnikmi — sa organicky pričleňuje i funkcia vedenia „podniku svojho druhu“. Práve na to logicky nadväzuje požiadavka o nevyhnutnosti úplného chozrasčotného hospodárenia na úrovni združení.

Logika reformy v ZSSR spočíva v zavedení chozrasčotu do všetkých odvetví a všetkých článkov spoločenskej výroby, pri zachovaní vedúcej úlohy centrálného plánovania a riadenia. Miera samostatnosti každého z článkov spoločenskej výroby a riadenia má zodpovedať tým operatívnym funkciám, ktoré jednotlivé články plnia v procese realizácie národohospodárskych cieľov.

Obsah kategórie chozrasčotu v združeniach nie je v ZSSR podľa názoru mnohých sovietskych ekonómov doteraz uspokojivo teoreticky rozpracovaný. V rozsiahlej literatúre o úplnom chozrasčote nie je dostatočne presná charakteristika tejto kategórie. Napriek tomu sa považujú združenia za také chozrasčotné články, ktoré majú predpoklady zhromaždo-

¹⁰ V januári 1970 ÚV KSSZ prerokoval a schválil postup práce pri organizácii výrobných združení v Leningrade a leningradskej oblasti. ÚV KSSZ vydal uznesenie, aby sa zovšeobecnil skúsenosti existujúcich združení a aby sa rozpracovali návrhy pre ďalšie rozvíjanie sústavy združení. V súvislosti s tým všetky ministerstvá urobili analýzy skúseností práce združení. Začalo sa s prípravnými prácami na projektovaní a vytváraní nových výrobných komplexov.

vať dostatočné zdroje na všestranný rozvoj výrobné-ekonomického celku a to najmä z hľadiska potrieb realizácie vedeckotechnického pokroku.¹¹

V súčasnom období, pri praktickom uplatňovaní chozrasčotných princípov na úrovni združení, vytvárajú sa v priemyselných združeniach dva centralizované fondy.

Fond hmotnej zainteresovanosti má slúžiť na zvýšenie hmotnej zainteresovanosti kolektívov podnikov ako aj riadiaceho aparátu združenia. Ministerstvá určujú združeniam ako celku normatívy príspevkov zo zisku do fondu hmotnej zainteresovanosti a združenia v rámci nich určujú normatívy svojim podriadeným podnikom. Časť prostriedkov hmotnej zainteresovanosti sa nerozdeľuje medzi podriadené podniky, ale sa centralizuje do fondu hmotnej zainteresovanosti združenia. Pritom však veľkosť tejto časti nemôže prevýšiť 10 % prostriedkov určených celému združeniu. Štruktúra rozdeľovania centralizovaného fondu je určovaná riaditeľom združenia. Uplatňuje sa zásada, že priemerné percento odmien a prémie pracovníkov združenia nesmie prevýšiť priemernú veľkosť odmien a prémie ITP a administratívnych pracovníkov podriadených podnikov.

Fond rozvoja výroby združenia sa vytvára z časti amortizačných odpisov.¹²

Jeho použitie je zamerané na financovanie decentralizovaných investícií, ktoré súvisia so špecializáciou výroby, kooperáciou podnikov a inými opatreniami v oblasti technického rozvoja, zdokonaľovaním a rozvojom výroby, na ktorých sú zainteresované podniky združenia. Do tohto fondu sa môže maximálne odčerpať 50 % odpisov určených normatívom pre celé združenie.

¹¹ V tejto súvislosti možno spomenúť, že aj teória optimálneho plánovania rozpracúvaná v ZSSR vychádza z predpokladu chozrasčotných združení. „...chozrasčot sa pomaly zavádza aj do orgánov hospodárskeho riadenia. Od úspechu v tejto oblasti závisí mnoho. Funkcie riadenia výroby sú organickou súčasťou výroby. Preto by bolo neodôvodnené budovať aparát ekonomického riadenia ako výlučne administratívny aparát, a nie ako organizačné centrum výroby. Chozrasčot podnikov môže byť úplný len vtedy, keď podnik má chozrasčotné vzťahy nielen horizontálne, ale aj v smere vertikálneho riadenia ekonomiky.“ NOVOŽILOV, V.: O probléme rozvoja teórie optimálneho plánovania v súčasnej dobe. Ekonomický časopis, 19, 1971, č. 3, s. 266.

¹² Tu sa žiada spresnenie v tom smere, že v ZSSR sa za združenia považujú i také výrobné jednotky, kde na čele združenia stojí tzv. vedúci podnik a jemu sú podriadené právnické aj ekonomicky nesamostatné výrobné jednotky. Takéto typy združenia vystupujú v súlade s *Ustanovením o socialistickom štátnom výrobnom podniku ako výrobné podniky*. Pre výrobné podniky však platí zásada, že zdrojom fondu rozvoja výroby je: časť amortizačných odpisov, príspevky zo ziskov a čisté príjmy z realizácie prebytočných základných fondov. Napr. v takomto type združenia (tzv. združenie — podnik) „Boľševička“ majú zdroje fondu rozvoja výroby nasledujúce štruktúru: 50 % tvoria príspevky zo ziskov, 40 % z amortizačných odpisov, 10 % z nepotrebných ZP. Pozri SAZONTOV, G. A.: Sociaľno-ekonomické problémy koncentracii i razmeščeniija promyšlennogo proizvodstva. Moskva, Ekonomika 1971, s. 229.

Výška tohto fondu je zatiaľ malá. V odbornej literatúre sa čoraz častejšie zdôvodňuje potreba zvýšiť prostriedky fondu rozvoja výroby¹³ (napr. zvýšiť podiel časti amortizačných odpisov, resp. dotovať tieto fondy z časti ziskov podnikov).

Okrem týchto fondov vznikajú v niektorých združeniach aj „špecializované“ fondy, ako napr. fond pre zvládnutie novej techniky, prémieový fond tvorby novej techniky a jej aplikácie, fondy tvorby nových výrobkov a zlepšenia existujúcich a pod.¹⁴

Podľa doterajších poznatkov sú výrobné združenia progresívnou formou organizácie spoločenskej výroby. V sovietskom priemysle vykonáva v súčasnom období činnosť okolo 600 výrobných združení a veľkých výrobných podnikov so sieťou špecializovaných pobočiek. Ukazovatele charakterizujúce výsledky činnosti združení spravidla prevyšujú ukazovatele práce nezdrúžených podnikov a odvetví ako celku. Z údajov Ústredného štatistického úradu ZSSR za rok 1969 vyplýva, že v porovnaní s rokom 1968 vzrástla produktivita práce v združeniach o 7,1 % a objem výroby o 8,5 %, zatiaľ čo v celom priemysle tieto ukazovatele boli 4,8 % a 7 %. Alebo napr. prírastok realizovanej výroby v združeniach Ministerstva potravinárskeho priemyslu v roku 1969 bol 15,2 % v porovnaní s rokom 1967, prírastok celého odvetvia vtedy bol 11,3 %. Produktivita práce sa v tomto období zvýšila v združeniach o 9,4 %, zatiaľ čo v celom odvetví o 7,4 %. Relácia v prírastku zisku bola 25,6 % a 13,8 %. 35 združení mäsového a mliekárenského priemyslu takmer zdvojnásobilo ukazovatele rastu realizovanej výroby, pričom produktivita práce bola trojnásobne vyššia v porovnaní s odvetvím ako celkom.

V odvetviach ľahkého priemyslu je sústredených 42 % priemyselných združení, ktoré realizujú vyše 50 % výroby všetkých združení v ZSSR.¹⁵

Rýchly rast združení v odvetviach ľahkého priemyslu sa vysvetľuje tým, že proces výroby sa ľahko prispôsobuje detailnej špecializácii, čím sa dosahuje mimoriadne významný ekonomický efekt. Ďalším priaznivým faktorom pre vznik združení v ľahkom priemysle je skutočnosť, že v týchto odvetviach je relatívne nízka úroveň koncentrácie výroby, ako aj sústredenie väčšieho množstva rozličných výrob na relatívne malom priestore.

Zatiaľ je výrobných združení pomerne málo. Roku 1971 sa zúčastňovali

¹³ Pritom sa však vyskytujú aj názory, ktoré tento fond považujú skôr za špecifikum niektorých združení: „Centralizácia časti fondu rozvoja výroby je ekonomicky oprávnená v rade priemyselných odvetví, ktoré združujú drobné podniky, napr. podniky služieb, ktoré izolovane nemajú potrebné materiálne zdroje.“ KAZANKOV, K. A. a kol.: Finansy ministerstv i objedinenij v novych uslovijach chozjajstvovanija. Moskva, 1971. [Citát z prekladu VÚFUS, Praha 1972, s. 130.]

¹⁴ Napr. v združení „Sigma“ sa vytvára fond rezerv miezd, ktorého účelové určenie je zamerané na dostatok mzdových prostriedkov pre prípad dodatočne uložených úloh [korekcia plánu].

¹⁵ SAZONTOV, G. A.: c. d., s. 196.

na celkovej priemyselnej výrobe asi 10 %. Nevyhnutnosť urýchleného vytvárania ďalších výrobných združení sa v ZSSR odôvodňuje i tým, že v priemysle polovicu celkového množstva podnikov tvoria zatiaľ malé podniky s počtom do 200 zamestnancov.¹⁶

Hoci v praxi ZSSR sa naráža na niektoré problémy pri vytváraní širšej siete priemyselných združení, predsa zásadná orientácia straníckych a centrálnych hospodárskych orgánov jasne smeruje k tejto racionálnej forme koncentrácie a riadenia priemyselnej výroby.

¹⁶ GAZALIEV, M.: Planovoje chozjajstvo, 1971, č. 12, s. 13.

Recenzie

GÖNCÖL, György: **Hlavné problémy politickej ekonómie monopolistického kapitalizmu.** Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972, 281 s.

Práca popredného maďarského ekonóma Gy. Göncöla, ktorá nedávno vyšla v dobrom slovenskom preklade, predstavuje originálny a podnetný prínos k teoretickému rozpracovaniu ekonomických kategórií a mechanizmu fungovania súčasného monopolistického kapitalizmu. Ústredným problémom práce je dynamika kapitalistickej ekonomiky nerozlučne zviazaná s riešením problému trhu. Z tohto hľadiska sa autor snaží objasniť hlboké rozdiely v ekonomických kategóriách, vývinových zákonitostiach a v mechanizme fungovania predmonopolistického a monopolistického kapitalizmu. Tieto rozdiely sa prejavujú zvlášť v pôsobení zákona hodnoty a zákona konkurencie, v procese akumulácie a v cyklickom priebehu kapitalistickej výroby. Tieto otázky stoja už dlhšie v popredí záujmu marxistických ekonómov a svoj skreslený odraz našli aj v súčasných buržoázných teóriách, najmä v teóriách hospodárskeho rastu.

Ako autor v úvode zdôrazňuje, jeho cieľom bolo dokázať, že: 1. Marxova teória je neporovnateľne vhodnejšia na objasnenie zákonov vývinu kapitalizmu ako Keynesova teória, 2. zákonitosti monopolistického kapitalizmu sa hlboko líšia od zákonitostí charakteristických pre obdobie priemyselného kapitálu (ako ich odhalil Marx), 3. zákonitosti monopolistického kapitalizmu odhalíme vtedy, ak použijeme Marxovu metódu analýzy (s. 9). Zdá sa však, že sa za týmito náročnými čiastkovými cieľmi skrývajú širšie ambície. Autor sa totiž zároveň snaží naznačiť základné východiskové body, na ktorých by mal spočívať teoretický systém politickej ekonómie monopolistického kapitalizmu.

Göncölova práca sa prevažne pohybuje na vysokej abstraktnej úrovni a má v mar-

xistickom zmysle čisto teoretický charakter. To znamená, že za konaním ekonomických subjektov hľadá objektívne spoločensko-ekonomické hybné sily, ktoré podmieňujú fungovanie kapitalistického systému, jeho vnútornú dynamiku v jednotlivých vývinových fázach.

V samej metóde práce sa prelínajú dva prístupy. Na jednej strane autor podrobne analyzuje problém trhu a s ním zviazané podmienky fungovania Marxovho modelu, v ktorom sa zákon hodnoty uplatňuje prostredníctvom akumulácie diktovanej konkurenciou. Vychádzajúc z tejto analýzy autor vyvodzuje významné zmeny, ktoré vo fungovaní systému vyvolala monopolistická štruktúra. Prítom sa opiera najmä o slávnu XV. kapitolu III. knihy *Kapitálu*, ktorou Marx končí svoje úvahy o zákone klesajúcej tendencie ziskovej miery a rozvíja mimoriadne závažné myšlienky o nadmernej akumulácii kapitálu. Taktó prichádza Gy. Göncöl k týmto dvom základným tézám svojej knihy: a) zákon hodnoty sa v kapitalizme uplatňuje znehodnocovaním kapitálu; b) monopol je schopný účinne zabrániť znehodnoteniu vlastného kapitálu (s. 10).

Na druhej strane sa v práci sústavne konfrontuje Marxov model, ako aj autorove závery o zmenách vó fungovaní súčasného kapitalizmu s buržoáznymi teóriami, ktoré si robia nárok na to, že objasňujú niektoré nové aspekty a javy v kapitalistickej ekonomike. Najväčšiu pozornosť, samozrejme, venuje Keynesovej ekonomickej teórii. Táto neustála kritická konfrontácia marxistickej a buržoáznej ekonómie dáva práci aktuálny teoreticko-ideologický náboj a je zároveň popudom k rozpracovaniu rôznych stránok skúmanej problematiky.

Náš pokus o charakteristiku Göncölovej metódy je kľúčom aj k pochopeniu samej štruktúry knihy. Spomenuté dva prístupy si vo veľkej miere podriaďujú vnútornú logiku práce, náplň jej troch častí a jednotlivých kapitol, ktoré z rôznych hľadísk objasňujú, ale často aj opakujú základné autorove tézy, takže neraz vyvolávajú dojem samostatných esejí.

V prvej časti práce autor ukazuje základné rozdiely v chápaní zákona hodnoty a konkurencie v marxistickej a buržoáznej politickej ekonomii. Pritom na základe analýzy pák akumulácie procesu odhaľuje hybnú silu konkurencie a dynamiky kapitalistickej ekonomiky v kategoriálnom rozdieli medzi množstvom a hodnotou kapitálu. Treba plne súhlasiť s autorom, že konkurencia ako špecifický dynamický jav sa vôbec neodráža v statických teóriách všeobecnej rovnováhy a že Walrasovo učenie nemá vlastne nič spoločné s kapitalistickou realitou.

Druhá časť podrobne rozoberá podmienky fungovania Marxovho modelu klasického kapitalizmu. Aj v tejto časti v centre pozornosti stojí pôsobenie zákona hodnoty v podmienkach relatívnej nadvýroby kapitálu, ktorá má však iba prechodný charakter a periodicky sa odstraňuje mechanizmom hospodárskych kríz. Aj tu sa hojne využíva zásadná kritická polemika s buržoáznymi ekonómami a tak sa bližšie vyjasňujú podmienky dynamickej rovnováhy v predmonopolistickom kapitalizme. V tejto súvislosti autor analyzuje proces akumulácie kapitálu ako proces zhodnocovania a znehodnocovania kapitálu, dvojakú funkciu investícií, úlohu autonómnych a indukovaných investícií atď.

Takto si pripravil pôdu, aby v poslednej, tretej časti práce načrtol vlastnú koncepciu podmienok fungovania monopolistického kapitalizmu. V tejto časti, ktorá nesporne predstavuje jadro celej práce, sú najširšie rozpracované Göncölove tézy o teoretických východiskách politickej ekonomie monopolistického kapitalizmu. Jej ústrednú ekonomickú kategóriu vidí v trvalom, chronickom prebytku kapitálu, ktorý sa usadzuje pri monopoloch. Monopolný kapitál definuje ako kapitál, ktorého zhodnotenie je spojené so schop-

nosťou zabrániť vlastnému znehodnoteniu. V monopolistickom kapitalizme neexistuje konkurenčné donútenie k akumulácii; v dôsledku toho sa mení aj pôsobenie zákona hodnoty, automatizmy reprodukčného procesu nemôžu fungovať, a mení sa aj mechanizmus hospodárskych kríz. Zvlášť cenné sú autorove snahy o charakteristiku zmien v obsahu a funkcii takých ekonomických kategórií ako sú peniaze, úrok, spoločensky nevyhnutné množstvo kapitálu; osobitnú pozornosť si zasluhujú jeho úvahy o novej úlohe fiktívneho kapitálu.

V stručnom zhrnutí možno povedať, že Gy. Göncöl vidí základný rozdiel medzi predmonopolistickým a monopolistickým kapitalizmom v tomto:

1. Vo vzostupnom štádiu kapitalizmu je kapitál konkurenciou nútený akumulovať, pričom akumulácia predstavuje vždy nadmernú akumuláciu, pretože prekračuje existujúce hranice trhu. Takto vzniká prebytok kapitálu, ktorý má však prechodný charakter, pretože ho periodicky odstraňuje mechanizmus hospodárskych kríz.

2. V monopolistickom kapitalizme neexistuje konkurenčný tlak nútiaci k akumulácii. Prebytok kapitálu sa stáva trvalým javom, pretože monopoly sú schopné účinne zabrániť znehodnoteniu svojho kapitálu.

Medzi hlavné závery Göncölovej analýzy patrí téza, že monopolistický kapitalizmus je systém, ktorý nie je sám osebe schopný fungovať. Preto sú nevyhnutné exogénne zásahy, sústavné zasahovanie buržoázneho štátu. Jeho funkciou nie je iba prerozdeľovať nadhodnotu a stimulovať investície, ale aj rozširovať a vytvárať trh, aby zabránil znehodnoteniu monopolného kapitálu. Takto nevyhnutne vzniká symbióza, úzka spolupráca štátu a monopolov. Tento záver zahrnuje jednoznačné stanovisko k dlhoročnému sporu o tom, či štátnomonopolistický kapitalizmus predstavuje osobitné vývinové štádium. Pripomeňme si, že je v úplnej zhode s úvahami V. I. Lenina, ktorý už na samom začiatku rozvoja monopolistického kapitalizmu upozorňoval na objektívnu nevyhnutnosť štátnomonopolistických tendencií.

Nemožno povedať, že by sa Göncölova práca ľahko čítala. Mnoho nových myš-

lienok autor vyslovuje v zhtnenej, tézovitej podobe a nie vždy ich dostatočne dokazuje. Neraz sa priveľmi spolieha na to, že rozvíja a aplikuje v nových podmienkach Marxom odhalenú protirečivú podstatu kapitálu. Göncölove závery by iste vyzneli presvedčivejšie, keby ich systematickejšie a podrobnejšie zdôvodnil a ich platnosť podoprel aj výsledkami empirického výskumu. Ale aj tak sa základné črty jeho koncepcie navonok zhodujú s reálnym priebehom niektorých konkrétnych procesov, najmä s priebehom samofinancovania, s úsilím monopolov o dlhodobú stabilizáciu ziskov, so zmeneným obrazom cyklického vývinu po druhej svetovej vojne, s cieľmi a formami hospodárskej politiky a pod.

To všetko svedčí o tom, že Göncölova koncepcia môže slúžiť ako prvá hypotéza, ako základný myšlienkový rámec pre výklad konkrétnych procesov súčasného kapitalizmu. Súčasne je dôležité, že stavia celý rad otázok marxistickému teoretickému i empirickému výskumu. Göncöl má iste pravdu, že marxistická analýza musí dnes odpovedať predovšetkým na otázku, ako sa uplatňuje zákon hodnoty v podmienkach, keď monopolný kapitál nepodlieha konkurenčnému donúteniu k akumulácii. K tomu bude treba, medzi iným, hlbšie preskúmať charakter a účinky monopolistickej konkurencie.

Ešte niekoľko poznámok na okraj kritiky buržoázných ekonomických teórií. Silnou stránkou Göncölovej práce bezpochyby je, že analýzu ekonomických kategórií a zákonitostí súčasného kapitalizmu naozaj organicky spája so zásadnou marxistickou kritikou príslušných predstáv a názorov buržoázných ekonómov. Osobitne treba vyzdvihnúť analýzu Keynesovho systému. Jej význam pre problematiku recenzovanej práce jasne vyplýva z toho, že autor pristupuje ku Keynesovi ako k teoretikovi chronického problému trhu a absolútnej nadvýroby kapitálu, výrazne poznačenému hranicami buržoázneho svetonázoru.

Zaujímavé sú aj Göncölove pohľady, zovšeobecňujúce celé vývinové obdobia buržoáznej politickej ekonomie z hľadiska problému trhu, teda predovšetkým z hľadiska teoretického vplyvu Sayovej dogmy.

Jednako sa však nazdávam, že mal konkrétnejšie rozlíšiť rôzne etapy predmarxovskej a pomarxovskej buržoáznej ekonomie. Je pravda, že ricardovská, poklasická vulgárna i neoklasická ekonomia vychádzajú z predpokladu neexistencie problému trhu. Napriek tomu sa líšia teoretickou problematikou i vzťahom ku kapitalistickej realite. Konštatovanie, že Sayov zákon trhu a neoklasické teórie walrasovského typu nemajú nič spoločné s kapitalistickou tovarovou výrobou, iste neplatí aj o Ricardovom učení. Touto poznámkou chcem upozorniť na to, že niektoré spoločné črty a východiská nevyučujú rozdiely v skúmanej problematike, ktorá je, okrem iného, zviazaná a podmienená aj príslušnými metodologickými prístupmi.

Túto pripomienku možno bližšie ilustrovať na Göncölovom názore, že Sayova dogma by obstála iba pri dvoch nereálnych predpokladoch: že niet akumulácie a technického pokroku. Tu si autor zrejme protirečí, pretože na inom mieste správne konštatuje, že problém trhu je problémom ziskovej ekonomiky. Možno si dobre predstaviť alebo aj skonštruovať „sayovský“ model, ktorý by zahrnoval akumuláciu i technický pokrok a v tomto zmysle by odrážal „dynamický zákon trhu“. Postulát neexistencie problému realizácie nevyplýva zo „statického“ chápania zákona trhu, ale z abstrahovania od hybných síl kapitalistického spôsobu výroby. Preto ani modely dynamickej rovnováhy, ktoré rozpracúvajú súčasní buržoázni teoretikovia hospodárskeho rastu, nepoznajú problém trhu a napriek novej problematike majú „sayovský“ charakter.

Göncölovo chápanie teoretických východísk politickej ekonomie monopolistického kapitalizmu má diskusný charakter. Práve preto prekvapuje, že autor nenadväzuje, pozitívne či negatívne, na podobné prístupy, nepolemizuje s nimi, pokiaľ sa od jeho stanoviska odchyľujú. U nás sa v polovici šesťdesiatych rokov zjavili koncepcie, ktoré chronický prebytok kapitálu vysvetľovali v zmysle kapitálovo saturovaného štádia kapitalizmu. Opierali sa pritom viac o technicko-ekonomické väzby než o nové, vyostrené formy protirečení v procese akumulácie monopolistického

kapitalizmu. V Göncölovej práci niet odzvy ani na hypotézu francúzskeho marxistického ekonóma P. Boccaru, ktorý tiež vychádza z podnetov tretej knihy *Kapitálu* a využíva ich na objasnenie vzájomného vzťahu medzi znehodnotením kapitálu a štátnym financovaním. Je celkom možné, že v čase písania knihy autor nemohol poznať tieto prístupy, pretože sú približne rovnakého dáta. Chcem však na tomto príklade zdôrazniť, že donedávna sa pri rozvíjaní marxistickej teórie monopolistického kapitalizmu v medzinárodnom meradle nedostatočne uplatňovala teoretická diskusia a výmena názorov.

Göncölova práca vyšla v maďarskom origináli roku 1966. Odvtedy sa marxistická teoretická literatúra o súčasnom kapitalizme obohatila o veľa cenných príspevkov. Medzi nimi treba spomenúť naj-

mä kolektívne dielo sovietskych ekonómov *Politická ekonómia súčasného monopolistického kapitalizmu* z roku 1970, ktoré práve vychádza v českom preklade. Situácia sa zmenila aj v tom, že sa medzičasom nádejne rozvinula medzinárodná spolupráca v oblasti výskumu súčasného kapitalizmu a dostáva nové kvalitatívne črty smerujúce k integrácii vedeckovýskumnej činnosti. Ale aj v týchto podmienkach je Göncölova práca stále aktuálna. Jej teoretické postrehy neboli ešte konfrontované s inými prístupmi ani preverované analýzou reálnych procesov štátnomonopolistického kapitalizmu. Takéto „využitie“ si zasluhujú najmä preto, lebo sú hlboko zakotvené v Marxovej dialektike vývinu kapitalistickej ekonomiky.

Štefan Heretik

Správy

Konferencia „Aktuálne problémy marxisticko-leninskej politickej ekonómie“

V dňoch 19.—21. októbra 1972 usporiadal EÚ SAV v Dome vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konferenciu s medzinárodnou účasťou na tému *Aktuálne problémy marxisticko-leninskej politickej ekonómie*.

Konferencia sa uskutočnila v čase, keď pracujúci našej vlasti i celé pokrokové ľudstvo si pripomína slávne 50. výročie vzniku ZSSR. V tomto roku slávi jubileum aj EÚ SAV. 20. výročie svojho vzniku oslávil vedeckou konferenciou. Pri usporiadaní konferencie sa vychádzalo, ako to zdôraznil doc. Ing. Ján Kúkeľ, CSc., riaditeľ EÚ SAV, z troch hlavných aspektov. Prvým je skutočnosť, že rozvoj marxisticko-leninskej politickej ekonómie je nemysliteľný bez tvorivej účasti vedeckých pracovníkov celého socialistického tábora. Práve táto zásada bola v krízových rokoch v ČSSR hrubo porušená. EÚ SAV, ako pracovisko základného teoretického výskumu si plne uvedomuje, že bez zapojenia sa do prúdu teoretického myslenia ekonómov všetkých socialistických krajín, a predovšetkým ZSSR, nie je možné plniť národné úlohy, ktoré pre ekonomickú vedu vytýčil XIV. zjazd našej strany. Druhým dôvodom je proces realizácie ekonomických reforiem, ktorý v súčasnom období prebieha prakticky vo všetkých európskych socialistických krajinách. Realizácia reforiem je úzko spätá s ekonomickou teóriou, a to tak v období ich príprav, keď teoretické diskusie pripravovali pôdu pre reformy, ako aj v čase ich realizácie, keď reformy otvárajú nové náročné problémové okruhy, ktorých riešenie musí ekonomická teória zabezpečiť. Tretím dôvodom — iste nie čo do poradia — je potreba riešiť neobyčajne náročné úlohy, ktoré pre ekonomickú teóriu vyplývajú z toho, že stojíme na prahu

vedeckotechnickej revolúcie. Ide tu o otázky spojené s poznáním a riadením reálnych ekonomických procesov, o problémy vyplývajúce z potrieb ideologického boja dvoch spoločenských sústav v ekonomickej oblasti.

Pri riešení týchto zložitých otázok sa chcú pracovníci EÚ SAV opierať o bohaté skúsenosti socialistickej ekonomickej vedy a snažiť sa svojou prácou prispieť k obohateniu poznania, dokumentovať tak svoju spolupatričnosť s vedcami celého socialistického tábora a zároveň pomôcť praxi pri zabezpečovaní náročných úloh rozvoja socialistickej ekonomiky.

Na konferencii odznelo päť referátov. Prvý predniesol doc. Ing. Ján Kúkeľ, CSc., na tému *Dvadsať rokov činnosti EÚ SAV a jeho ďalší rozvoj*. Referát bol rozdelený na tri základné časti. V prvej časti sa zaoberal stručnou históriou Ekonomického ústavu ako najstaršieho ekonomického pracoviska základného teoretického výskumu na Slovensku. Poukázal na proces formovania profilu ústavu, ako aj na dosiahnuté výsledky tak v oblasti vedeckovýskumnej práce, ako aj pri výchove vedeckých pracovníkov. Druhá časť referátu sa dotýkala zložitého obdobia po r. 1966. V tejto časti referát vychádzal predovšetkým zo záverov, ktoré vyplynuli z kritickéj analýzy činnosti EÚ v krízových rokoch.

Zdôraznil, že napriek tvorivej činnosti ústavu v tomto zložitom období 1966—1970 [za toto obdobie vyšlo v ústave 12 knižných monografií, 170 vedeckých štúdií, z toho 17 v zahraničí, vypracovalo sa cca 100 expertíz, 60 referátov na vedeckých konferenciách, z toho 35 medzinárodných a pod.], podľahli jeho pracovníci dobovým tendenciám a nesprávnym názorom, čo treba kriticky hodnotiť napriek tomu, že

nesprávne názory vo výskumných prácach ústavu neprevládali. Vyzdvihol význam poučenia, ktoré vyplynulo z kritickej analýzy pre súčasnú a budúcu prax ústavu. V tretej časti referátu sa riaditeľ ústavu zameril na súčasný výskumný program ústavu, ktorý vychádza z toho, že riešenie čiastkových problémov, spojených s rozšírenou socialistickou reprodukciou, predpokladá určitú východiskovú predstavu o reprodukčnom procese ako celku. Vychádzajúc z existujúcej situácie v ekonomickom výskume v ČSSR a zvlášť na Slovensku berúc do úvahy potreby ekonomickej praxe, orientuje sa EÚ predovšetkým na syntetický výskum rozvoja socialistickej ekonomiky, na štúdium jeho zákonitostí, cieľov, hybných síl a rozvojových tendencií. Toto zameranie je formulované v hlavnej úlohe štátneho plánu základného výskumu *Teoretické problémy plánovitého riadenia a rozvoja socialistickej národnej hospodárstva so zreteľom na integráciu ekonomiky ČSR a SSR.*

Nové pohľady na socialistickú rozšírenú reprodukciu prináša najmä medzinárodná ekonomická integrácia socialistických krajín, čo sa odrazilo aj v zameraní ústavu na tento smer výskumu. Organickou súčasťou riešenia výskumných problémov je aj sledovanie teoreticko-ideologického významu práce ústavu. Pre potreby ideologického boja strany treba dôkladne kriticky analyzovať buržoázne ekonomické teórie — čo predstavuje ďalší smer zamerania výskumu ústavu — odhaľovať ich triedno-apologetický obsah a tak prispieť k rozvinutiu ofenzívy marxisticko-leninskej ideológie v boji proti súčasnému antikomunizmu a revizionizmu. V tejto časti referátu bola podčiarknutá najmä súvislosť zamerania výskumnej činnosti EÚ SAV s úlohami, ktoré pre ekonomickú vedu formuloval XIV. zjazd KSČ.

Referát Ing. I. Okáliho, CSc., *Poznámky k výskumu socialistických výrobných vzťahov* bližšie rozviedol základné východiská a smery výskumu socialistických výrobných vzťahov tak, ako to predstavuje zameranie práce I. oddelenia EÚ SAV. Referát vychádza z toho, že v poslednom období (10—15 rokov) došlo k zmenám v metodologickom prístupe ku skúmaniu socialistických výrobných vzťahov.

V ekonomických reformách sa výrazne konkretizuje téza o historickom charaktere socialistických výrobných vzťahov, ktorá sa do ich začiatku chápala často abstraktné. Sústava plánovania a riadenia hospodárstva sa v ekonomických reformách prispôbuje dosiahnutej úrovni výrobných síl a potrebám ich ďalšieho rozvoja. V dôsledku toho sa vývoj socialistických výrobných vzťahov dostal do reálneho kontextu s rozvojom výrobných síl. Realizácia ekonomických reforiem dáva možnosť preveriť a zúžitkovať dosiaľ nevyužitú poznatky základného výskumu. Tento obrat teórie k praxi značne obohatil metodologický arzenál teórie o prvky „inžinierskeho prístupu“. S ekonomickými reformami je priamo aj nepriamo spojené rozšírenie predstavy o viacerých vrstvách socialistických výrobných vzťahov. Prítom sa predpokladá, že najskôr sa mení ich povrchová vrstva — spojená so sústavou riadenia a fungovania NH a s hospodárskou politikou. Jej zmeny sa však môžu prenášať aj na podstatnejšie stránky socialistických výrobných vzťahov, čo sa prejavuje napr. aj v istom vývoji vzťahov privlastňovania, pri zachovaní základných nemenných princípov určujúcich charakter socialistických výrobných vzťahov. Reformy taktó odhaľujú nedostatky mechanického determinizmu v chápaní výrobných vzťahov.

Tento, možno povedať reálnejší prístup k chápaniu socialistických výrobných vzťahov sa odráža v oblasti základného výskumu, okrem hľadania nových efektívnejších ciest riadenia reprodukčných procesov, v systematizácii vlastných poznatkov a v ich konfrontácii s doterajšou úrovňou poznania. V oblasti teoretickej interpretácie ekonomických reforiem a ich dôsledkov na ekonomické vzťahy vidieť nové smery. Hlavný zámer ekonomických reforiem sa orientuje na upevňovanie štátneho plánovitého riadenia a na rozvoj iniciatívy. Nanovo sa interpretujú jednotlivé prvky reforiem. Poznanie širších spoločenských dôsledkov zmien v ekonomických vzťahoch sa odráža aj v chápaní ďalšej praxe reforiem a pod.

Posledná časť referátu je venovaná otázkam možnosti a úlohám výskumu socialistických výrobných vzťahov v EÚ SAV.

Vychádzajúc z doterajšieho výskumu dokazuje, že pri starostlivom sledovaní a využívaní výsledkov svetovej marxistickej ekonomickej teórie má náš národný všeobecno-teoretický výskum socialistických výrobných vzťahov opodstatnenie. Platí, že sprostredkovanie poznatkov zahraničnej vedy sa nezaobíde bez vedeckých pracovníkov a ich tvorivej výskumnej činnosti. Táto činnosť musí zabezpečiť teoretickú politickoekonomickú interpretáciu záverov aplikovaného výskumu do praxe. Nemožno sa zaobiť bez ideovej koordinácie východísk v celom ekonomickom výskume, nehovoriac o tom, že teoreticky orientovaný národný výskum socialistických výrobných vzťahov je dôležitý aj z ideologicko-výchového aspektu.

Ing. Eduard Šarmír, CSc., v referáte *K výskumu faktorov socialistickej ekonomiky* (s osobitným zameraním na ekonomickú problematiku vedeckotechnickej revolúcie) venoval pozornosť skúmaniu faktorov ekonomického rozvoja ako integrálnej časti výskumu socialistickej rozšírenej reprodukcie. Nedostatočné ocenenie významu výskumu vývoja v oblasti výrobných síl sa prejavilo aj v ČSSR. Akcentovanie riešenia otázok systému riadenia, hoci objektívne veľmi potrebné v našich podmienkach, pôsobilo, že sa nevenovala dostatočná pozornosť analýze rozvoja výrobných síl. Dominantným javom v súčasnom rozvoji ekonomiky socialistických štátov je nástup vedeckotechnickej revolúcie a s ňou spojený objektívne nevyhnutný integračný proces ich ekonomík. Pre vedeckotechnickú revolúciu nie je príznačný iba prevrat vo vede, technológii a technických prostriedkoch výroby, ale zároveň sa mení charakter práce a život ľudí. Nástup vedeckotechnickej revolúcie intenzívne zasahuje do štruktúry spoločnosti. Nebývalý rast produktivity práce spôsobuje prevrat v oblasti ekonómie času. Rast produktivity práce je sprevádzaný zmenami v oblasti úžitkových hodnôt, je základom stupňujúceho sa morálneho opotrebovania výrobkov, čo nevyhnutne vyúsťuje do celkovej akcelerácie všetkých ekonomických procesov. Akcelerácia ekonomických procesov v období vedeckotechnickej revolúcie má odraz aj v urýchľovaní štrukturálnych premien v NH, čo

sa prejavuje vo zvýšených nárokoch na riadiaci systém, ktorý musí zabezpečiť plynulý inovačný tok, aby zabezpečil dokonalé využitie techniky. Tak ako sa zvyšuje náročnosť technickej časti výrobných síl, zvyšujú sa aj požiadavky na pracovnú silu. Jednak v smere profesionálnej adaptability, jednak v smere kvalifikačnej pripravenosti. V tejto súvislosti nemalý význam nadobúda problematika životného prostredia. Jeho ochrana sa stáva závažným ekonomickým problémom.

Potom sa s. Šarmír zamerl na hlavné problémy výskumu faktorov rozvoja socialistickej ekonomiky v EÚ SAV. Vychádzal z toho, že výskum faktorov rozvoja nadväzuje na výskum problematiky technického pokroku, pričom sa vytypovali tri základné problémové okruhy. Vedeckotechnický pokrok v hospodárskom rozvoji. Otázky štrukturálneho vývoja socialistickej ekonomiky a problematika efektívnosti rozvoja socialistickej ekonomiky. V prvom problémovom okruhu je zatiaľ najmenej rozpracovaná fáza realizácie technického pokroku. V rámci druhého okruhu treba objasniť rôzne štrukturálne prístupy ku skúmaniu ekonomickej reality a skúmanie ekonomického pohybu ako celkového výsledku štrukturálnych premien ekonomiky, ako aj vzťah ekonomickej efektívnosti a štrukturálneho rozvoja. V treťom problémovom okruhu pôjde predovšetkým o problém objasniť podstatu efektívnosti za socializmu a možnosti jej merania na národohospodárskej úrovni.

Referát Ing. Jána Danču, CSc. *K niektorým problémom teórie medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie* vychádza z historických podmienok formovania marxistickej teórie medzinárodných ekonomických vzťahov. Rozoberá jednotlivé etapy procesu formovania RVHP počínajúc prvými impulzami až po *Komplexný program* schválený XXV. zasadnutím RVHP, ktorý predstavuje zodpovedajúce východisko pre ďalší rozvoj teórie a praxe ekonomických vzťahov socialistických krajín. Ďalej sa autor zamerl na náčrt integrácie, ktorá predstavuje komplexný proces zasahujúci do všetkých stránok socialistickej ekonomickej skutočnosti. Socialistická ekonomická integrácia, ktorá je svojou podstatou cieľavedome organi-

zovaný plánovite riadený proces vzájomného zblížovania, vyrovnávania a utvárania stále efektívnejších štruktúr, vyžaduje od ekonomickej vedy odpoveď na celý rad otázok. Ich spoločným menovateľom je problém integračného mechanizmu, ktorého rozpracovanie sa musí orientovať tak na základné teoretické-metodologické otázky, ako aj na mechanizmus fungovania socialistickej hospodárskej sústavy, kde vchádzajú otázky spoločnej plánovacej činnosti, otázky efektívneho využívania tovarovo-peňažných vzťahov, ako aj voľba konkrétnych foriem integračných opatrení.

V poslednej časti referátu sa charakterizuje problematika výskumu socialistickej ekonomickej integrácie. Poukazuje sa na to, že v minulosti prevládala orientácia politickej ekonómie socializmu predovšetkým na vnútornú problematiku. Iba nepatrná časť vedeckovýskumnej základne sa sústreďovala na vonkajšie, resp. medzinárodné ekonomické vzťahy. Prakticky iba po XIII. mimoriadnom zasadaní RVHP sa začala tejto problematike venovať väčšia pozornosť. V EÚ SAV dnes pracuje oddelenie, ktoré rieši výskumnú úlohu *Niektoré špecifické črty ekonomickeho pohybu v integračnom zoskupení RVHP*. Obsahom úlohy je predovšetkým premietnuť modifikujúci vplyv existujúcich rozdielov v ekonomickej úrovni na niektoré základné tendencie vývoja integračného zoskupenia RVHP. Takto zameraná úloha sa dotýka najaktuálnejších otázok, bez vyriešenia ktorých ťažko možno dospieť ku konštruktívnym poznatkom, ktoré by boli aplikované pri praktickom riadení a usmerňovaní integračných procesov v rámci RVHP.

Teoreticko-metodologické problémy kritiky buržoáznych ekonomických teórií boli predmetom referátu prof. Dr. Štefana Heretika, DrSc. Referát najskôr poukázal na históriu skúmania týchto otázok na EÚ SAV a zhodnotil dosiahnuté výsledky. Vychádzal z toho, že tieto výsledky treba posudzovať predovšetkým v určitom historickom kontexte prístupu k samému predmetu výskumu. Charakteristickou črtou výskumu na EÚ SAV bolo, že sa rozvíjal v úzkej spolupráci s ekonómami ostatných socialistických krajín a sčasti aj s pokro-

kovými ekonómami kapitalistických krajín. Za dôležitý medzník v najnovších dejinách marxistickej kritiky treba podľa referenta považovať tézu prof. L. B. Altera o dvoch funkciách buržoáznych ekonomických teórií: ideologicko-apologetickej a teoreticko-poznávacej či praktickej funkcii. Vychádzajúc z tejto tézy formovali sa aj dve úlohy marxistickej kritiky: odhaliť racionálne-metodologické prvky buržoáznych ekonomických teórií a na tomto základe ukázať ich miesto v buržoáznej ideológii, ich využívanie v službách anti-marxizmu, antikomunizmu a ideologickej diverzie.

V rámci kritického prístupu k buržoáznym teóriám postavila sa otázka integrácie pozitívnych prvkov týchto teórií do marxistickej politickej ekonómie, pričom sa nevyjasnili základné teoreticko-metodologické rozdiely medzi buržoáznu a marxistickou ekonómiou. Nesprávny výklad otázky „integrácie“ viedol k preceňovaniu niektorých buržoáznych teórií, čím vzniklo reálne nebezpečenstvo, že sa zotrú principiálne rozdiely medzi buržoáznu a marxistickou politickou ekonómiou.

Referát vyvodil z analýzy historických prvkov rad záverov. Jednostrannosť spomenutých prístupov vyústila do poznatku, že marxistická kritika nemôže odtŕhať teoreticko-metodologické a triedne-ideologické momenty, ktoré stoja v pozadí vzniku a využívania rôznych buržoáznych teórií. Marxistická analýza týchto teórií sa musí venovať obom základným smerom buržoázneho ekonomickeho myslenia: logicko-abstraktnému i sociálno-ekonomickému smeru, pričom si bude treba vyjasniť rad teoretických a metodologických problémov. Východiskom je umelý protiklad a metafyzické odtrhnutie „ekonomickeho“ a „sociálneho“ aspektu reálnych spoločensko-ekonomických javov, procesov a systémov. Prechod k „nespoločen-skému“ chápaniu javov vidí autor v rozklade klasickej buržoáznej politickej ekonómie, ktorý vyúsťuje do „čistej ekonómie“ neoklasikov.

Vývoj „opozičných“ smerov sociálno-ekonomického charakteru sa začína historickou školou a vyúsťuje do rôznych tendencií, ktoré sa snažia „sociologizovať“ ekonomickú analýzu. Vývoj oboch týchto

smerov v podstate odráža štrukturálne zmeny kapitalizmu.

Rozdelenie úloh medzi obidva smery buržoázných ekonomických teórií je hlavným zdrojom novej krízy buržoázneho ekonomického myslenia. Dnes sa východisko z tejto krízy hľadá v syntéze neoklasických a neokeynesovských teórií, ako aj v zblížení oboch spomínaných smerov.

Zameranie ďalšieho výskumu EÚ SAV v tejto oblasti predpokladá rozšírenie kritérií marxistickej kritiky o filozoficko-metodologické, sociologické a širšie spoločenskovedné pozadie oboch smerov buržoázneho ekonomického myslenia.

Po odznení referátov pozdravil účastníkov konferencie akademik Dobrev, riaditeľ BAV a odovzdal Ekonomickému ústavu SAV pri príležitosti jeho 20. výročia *Zobrané spisy Juraja Dimitrova*, ktoré práve vyšli v BAV.

S pozdravnými prejavmi vystúpili aj ďalší hostia. Doc. Szabalina z Inštitútu ekonomiky svetovej socialistickej sústavy v Moskve sa uznanlivo vyslovil o úrovni referátov. Dr. Dobrev z RAV poukázal na význam viacročnej spolupráce rumunských a československých ekonómov v oblasti kritiky buržoázných ekonomických teórií a na perspektívu tejto spolupráce. Prof. Kratsch z EÚ AV NDR zdôraznil význam a aktuálnosť problematiky, ktorou sa konferencia zaoberala.

S. Kúkeľ poďakoval zahraničným hosťom za ich vystúpenia a osobitne vyjadril vďaka pracovníkom EÚ BAV za krásny darček, ktorý nám je o to milší, že nám ho odovzdal akademik Dobrev, dlhoročný spolupracovník a priateľ J. Dimitrova.

V diskusií k referátom potom vystúpili: prof. Spišiak z Výskumného ústavu financií v Bratislave; doc. Vanner z EÚ ČSAV; doc. Samson z ÚMZ pri SVŠT v Košiciach; Ing. Andrášik z Vojenskej politickej akadémie KG; prof. Kodaj; doc. Iša; doc. Vojtko; Ing. Brhlovič; Ing. Šikula, všetci z EÚ SAV. Ďalší účastníci konferencie,

ktorí nemohli priamo vystúpiť v diskusii pre nedostatok času, pošlú diskusné príspevky písomne EÚ SAV. Diskutujúci sa vo svojich vystúpeniach zamerali na veľmi širokú oblasť problémov. Popri problematike socialistických výrobných vzťahov, rozšírenej socialistickej reprodukcie, socialistickej ekonomickej integrácie a kritike buržoázných ekonomických teórií veľa sa diskutovalo o metodologických otázkach a o význame problematiky prednesenej v referátoch pre ďalší rozvoj socialistickej politickej ekonómie.

Na záver diskusie vystúpil I. podpredseda SAV akademik V. Filkorn, ktorý pozdravil účastníkov konferencie a stručne zhodnotil prácu Ekonomického ústavu SAV v uplynulých 20. rokoch a zaželel jeho pracovníkom veľa tvorivých úspechov do budúcnosti.

Záverečné slovo na konferencii predniesol s. Kúkeľ. Poukázal v ňom na to, že priebeh diskusie podtrhol aktuálnosť tak prednesených referátov, ako aj správnosť vedeckovýskumného zamerania EÚ SAV. Pracovníci EÚ SAV si plne uvedomujú, že sami nemôžu zvládnuť celú šírku nastolenej problematiky a budú sa preto opierať tak o výsledky a spoluprácu ekonómov z ostatných socialistických krajín, ako aj o pomoc ďalších ekonomických pracovníkov v ČSSR.

Konferencia bola dôležitým pracovným a tvorivým stretnutím ekonomických pracovníkov a potvrdila, že výskumné zameranie ústavu na syntetické problémy by malo pomôcť vytvoriť široké politicko-ekonomické zázemie pre ďalšie smery výskumu. Diskusia však poukázala aj na možné úskalí, ktorým sa treba v budúcej práci vyhnúť. Budeme preto pozorne študovať všetky podnety, ktoré vzišli z diskusie, aby sme mohli zefektívniť našu prácu a tak čo najviac prispieť k plneniu záverov XIV. zjazdu KSČ v teoretickej aj ideologickej oblasti.

Jozef Vojtko

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Ян Зерван, Ладислав Рендош, К 25-му юбилею февраля 1948 г.	97
Вилиям Сладек, Различная мера рентабельности промышленных предприятий	106
Ян Клацек, Мирослав Томс, Отношение между занятостью и экономическим ростом в Чехословакии	124
Драгош Шибл, Критический взгляд на буржуазную теорию о интегрированной западной Европе как «третьей силе» современного мира	140

Обзоры

Властислав Баух, Результаты хозяйственной политики КПЧ в материальном положении населения Словакии	152
Здено Яура, Вопросы организации производственной базы и хозяйствования промышленных объединений	166

Рецензии

Гу. Гёпсёл: Главные проблемы политической экономии монополистического капитализма — Ш. Геретик	176
--	-----

Сообщения

Конференция «Актуальные проблемы марксистско-ленинской политической экономии» (Й. Войтко)	180
---	-----

CONTENTS

Articles

Ján Zervan, Ladislav Rendoš, To the 25-th Anniversary of February 1948	97
Viliam Sládek, Different Rate of Profitableness of Industries	106
Jan Kláček, Miroslav Toms, Relation between Employment and Economic Growth in Czechoslovakia	124
Drahoš Šíbl, A Critical View on the Bourgeois Theory of an Integrated Western Europe as a „Third Power“ of Contemporary World	140

Outlines

Vlastislav Bauch, Effects of Czechoslovak Communist Party Economic Policy in the Material Situation of Slovakia Inhabitants	152
Zdeno Jaura, Problems of Production Basis Organization and Economy of Industrial Assosiations in the USSR	166

Book Reviews

Gy. Göncöl: The Principle Problems of Political Economy of Monopoly Capitalism — Š. Heretik	176
---	-----

Reports

Conference „Contemporary Problems of Marxist-Leninist Political Economy“ (J. Vojtko)	180
--	-----

Autori článkov: Ján Zervan, prof., Ing., CSc., predseda Slovenského cenového úradu v Bratislave — Ladislav Rendoš, prof., JUDr., CSc., rektor Vysokej školy ekonomickej v Bratislave — Viliam Sládek, doc., Ing., CSc., Vysoká škola ekonomická v Bratislave — Jan Klacek, Ing., CSc., Miroslav Toms, Ing., CSc., Ekonomický ústav ČSAV v Prahe — Drohoš Šíbl, doc., Ing., CSc., Vysoká škola ekonomická v Bratislave — Vlastislav Bauch, doc., Ing., CSc., Sociologický ústav SAV v Bratislave — Zdeno Jaura, Ing., CSc., vedecký pracovník Ekonomického ústavu SAV v Bratislave

Z OBSAHU čísla 3/XXI/1973

Ivan Okáli, Všeobecné problémy ekonomických reforiem

Jozef Vojtko, Nové prístupy k riešeniu základu veľkoobchodných cien za socializmu

Jozef Kubacka, Dane a odvody vo finančných vzťahoch podnikov k socialistickému štátu

Zdeno Jaura, K niektorým tendenciám pri vytváraní priemyselných združení v európskych socialistických krajinách a ZSSR

Jozef Kaiser, Súčasná metodika výpočtu ekonomickej efektívnosti investícií v ZSSR

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník XXI, 1973, číslo 2. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Andrej Lantay, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Tlačia: Tlačiarenské závody Pravda, závod Bratislava. — Výmer PIO č. 9263/60-III/2. — Rozširuje Poštová novinová služba. — Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Celoročné predplatné Kčs 80,—, jednotlivé čísla Kčs 8,—.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973